

1934/4

A MAGYAR GYÁRIPARI TŐKE A VÁLSÁGBAN¹ (I.)

Irta: JESZENSZKY ERIK (Budapest)

A magyar ipari kapitalizmus utolsó válságmentes évének az 1929. év tekinthető. Az iparcikkek árának a csökkenése ugyan már 1928-ban megindult, de nem öltött még 1929-ben sem nagyobb mértéket, s a gyáripari termelés mennyisége, ép' úgy, mint a gyáriparban dolgozó munkások létszáma 1929-ben még némi emelkedést is mutatott 1928-hoz képest. 1929 után azonban az ipari válság már megnyilvánult az iparcikkek árának meggyorsult ütemű és állandó — csupán 1931 második felében valutáris okokból megszakított és ugyanezen okokból ettől kezdve újból lassuló — esésében. Az „egyéb ipar” árindexe, tehát az általános ipari árindex alakulása 1929 és 1932 között, (1929. év árszintvonalát véve 100-nak) a következő volt:

1929	1930	1931	1932
100	93	86	83

Az árcsökkenés, az évi átlagárakat tekintve, 1929 és 1932 között 17%-ot tett ki (a havi átlagárakat nézve, az árkülönbség 1929 január és 1933 július, a mélypont között 25% volt). Áthúzódott ugyan az 1933. évre is, de ennek az évnak a második felében már megállott és 1933-ban ép' így véget ért a gyáripari termelés mennyiségének és a gyáriparban dolgozó munkások létszámának a csökkenése is. Így az ipari válság az 1932. évvel befejeződött és az 1933. év már csak a válságot követő depresszió tüneteit mutatja. (Persze, amint a lezajlott válság nem hasonlítható össze a korábbi ciklikus válságokkal, mert, mint a kapitalizmus általános válságának a keretén belül lejátszódott ciklikus válság, azoknál sokkal általánosabb, mélyebb és tartósabb volt, ép' úgy a most kezdetét vevő depresszió is magán viseli a kapitalizmus általános válságának a különleges jeleit, amivel fogva tartósnak ígérkezik, anélkül, hogy valódi konjunkturális fellendülésbe való átmenetelével számolni lehetne.) Ennélfogva áttekinthetjük most már az 1929. és 1932. év határai közé korlátolva, a válság hatásait a magyar gyáripari tőkére.

A gyáripari tőke első törvényszerű visszahatása a piacok túlteltettségét jelző áresésre a termelés korlátozása és ezzel kapcsolatban a dolgozó munkások létszámának a csökkentése és a munkaidő megrövidítése volt. A gyáripari termelési index, amelyet kiszámíthatunk az u. n. termelési érték (a gyáripari termékek költségárának és a közvetlenül a gyáripar részére termelt értéktöbbletnek az összege) és az általános ipari árindex egybevetése útján, a következőképpen alakult a válságban, az 1929. év adatát úgy itt, mint a későbbi indexszámoknál 100-nak véve:

1929	1930	1931	1932
100	93.5	83.5	75.7

Eszerint a termelés mennyiségi csökkenése 24.3%-ot tett ki a válságban. Ugyancsak 1929-ről 1932-re a gyárakban dolgozó munkások átlagos évi létszáma már 27%-kal csökkent. A gyáriparban teljesí-

tett munkaórák összege pedig még nagyobb mértékben, 34,7%-kal sülyedt 1929 és 1932 között.

Már az a tény, hogy a munkaslétszám és különösen a munkaórák száma jobban esett a válságban, mint a termelés mennyisége, a tőkének az arra irányuló törekvését fejezi ki, hogy a válság súlyát áthárítsa a munkásosztályra. A dolgozó munkások létszáma és az általuk teljesített munkaórák száma csak azért eszökkenhetett nagyobb mértékben, mint a termelés mennyisége, mert a munkás által egy munkaóra alatt átlagban termelt árú mennyiség növekedett. 1932-ben a termelési érték 1929-es árakban, az „egyéb ipar“ árindexével számítva, 2168,9 mill. P-t tett ki és a munkásság ezt az árú mennyiséget 400,3 mill. munkaóra alatt termelte. Tehát a munkás egy munkaóra alatt átlag 5,42 P értéket állított elő 1929-es árakban számítva. Ezzel szemben az 1929-ben termelt 2867,1 mill. P. termelési értéket 613,4 mill. munkaóra alatt állították elő, tehát 1929-ben egy munkaóra átlag csak 4,67 P érték esett ugyancsak 1929-es árakban számítva. Minthogy az 1929. és 1932. évi termelési értékeket azonos áralapra vonatkoztattuk, a két időszakban egy munkaóra alatt átlagosan termelt értékek eltérése az egy munkaóra alatt átlagosan termelt árú mennyiségi eltérését fejezi ki. Vagyis megállapítható, hogy a válság alatt a munkás által egy munkaóra alatt a gyáriparban átlagosan termelt árú mennyiség 16%-kal nőtt. A növekedés folytonos volt 1929 és 1932 között és részletesen a következő képet mutatja:

1929	1930	1931	1932
100	108	111	116

Minthogy pedig a válságban a munka termelőerejének a növekedését nem a technikai felszerelés tökéletesítése idézte elő, mert a technika köztudomásúlag nem fejlődött számbavehető módon a magyar gyáriparban a válság alatt, annak egyedüli magyarázata csupán a munkateljesítmény fokozása, a munkaintenzitás növelése lehet a Bedő- és egyéb hasonló rendszerek segítségével, amelyeket viszont a magyar gyáripar köztudomásúlag magymértékben alkalmazott a válság alatt. Megállapíthatjuk tehát, hogy a válság alatt a munkaintenzitás, a meghatározott időegység alatt kifejtett munka mennyisége 16%-kal nőtt. (A munka termelőerejének ugyancsak a munkaintenzitás fokozásán alapuló növekvése már a válság előtti időszakot is jellemezte a magyar gyáriparban a tőkés racionalizálás hatásaként.)²

Már most persze a tőkének a meghatározott időegység alatt kifejtett munka abszolút mennyiségének a fokozása csak akkor áll érdekében, ha ugyanakkor a meg nem fizetett munka mennyisége is növekszik a megfizetett munkamennyiséghez képest, vagyis ha az értéktöbbletráta növekszik. És a tőke valóban az értéktöbbletráta növelésére használta fel a munkaintenzitás fokozását.

1929-ben a gyáripari statisztika által kimutatott „értéktöbblet“ 816,8 mill. P-t tett ki. Ez az összeg jelentősen kisebb a valódi értéktöbbletnél, mert nem foglalja magában az értéktöbbletnek azt a részét, amely a kereskedelmi tőkének jut, vagyis csupán az ipari tőkének jutó értéktöbblethányadot határozza meg. Egyéb adatok hiányában az értéktöbbletnek csupán az utóbbi hányadával foglalkozunk itt s csupán arra vonatkoztatva számítjuk ki az értéktöbbletrátát is. De a fenti összeg viszont nagyobb az ipari tőke részére közvetlenül termelt értéktöbbletnél, mert magában foglalja a gépek és az egyéb gyári felszerelés és az épületek elhasználódásának az ellenértékét is. A gépkopás és az egyéb gyári felszerelés elhasználódásának az ellenértékét

1929-ben 50 mill. P-re, az épületek elhasználódásának az ellenértékét 6.8 mill. P-re tesszük (hogy milyen alapon, arra később térünk rá). Ennélfogva a gyáripari tőkének 1929-ben közvetlenül jutott értéktöbbletet akkor kapjuk meg, ha levonjuk a fenti 816.8 mill. P-ből az utóbbi tételek összegét, tehát 56.8 mill. P-t. E szerint az értéktöbblet 1929-ben 260.0 mill. P-t tett ki. Ezzel szemben az 1929-ben kifizetett munkabérek összege, vagyis a változó tőke a gyáriparban 372.6 mill. P. volt, (a változó tőke meghatározásánál nem vesszük egyelőre figyelembe a tisztviselői fizetéseket, mert ezek másként fejlődtek a válságban, mint a tulajdonképpeni munkabérek.) Ezen az alapon azután kiszámíthatjuk, hogy az értéktöbbletráta 1929-ben $760.0 : 372.6 = 204\%$ volt. (Tényleg valamivel kisebb, mert pontos adatok hiányában nem vetjük figyelembe a gyáripari tőke szociális terheit, amelyeket, mint a munkabérek kiegészítését, le kellene vonnunk az értéktöbbletből és hozzá kellene adnunk a változó tőkéhez.)

A termelés mennyisége, tehát a tényleges munkateljesítmény a válság alatt, mint fentebb láttuk, 24.3%-kal csökkent. Ha mármost ugyanabban az arányban csökkent volna a válság alatt a kifizetett munkabérek összege is és ennek vásárlóereje nem változott volna, az 1932-ben kifizetett munkabéreknek 282.1 mill. P-t kellett volna kitennie. Azonban 1929 és 1932 között a létfenntartási költségek is csökkentek és pedig a hivatalos, — lakbérrel együtt számított — létfenntartási költségindex szerint 16.6%-kal. Tehát 1932-ben 235.3 mill. P bérösszegnek volt ugyanakkora vásárló ereje, mint 1929-ben 282.1 mill. P bérösszegnek. Vagyis, ha a kifizetett munkabérek összege, figyelembevéve a pénz időközben megnőtt vásárlóerejét is, ugyanabban az arányban csökkent volna a válság alatt, mint a munkateljesítmény, a változó tőkének 1932-ben 235.3 mill. P-t kellett volna kitennie. Tényleg azonban a kifizetett munkabérek összege 1932-ben csak 219.7 mill. P-t tett ki, 15.6 mill. P-vel kevesebbet. Ez a különbség azt a többletmunkamennyiséget képviseli, amelyet a tőke nem fizetett meg az 1929-ben volt helyzethez képest, amely ehhez képest átalakult értéktöbbletté, amely tehát a változó tőke és az értéktöbblet viszonyában csökkentette az előbbi és növelte az utóbbi súlyát. Vagyis a tőke nagyobb arányban csökkentette a válság alatt a munkabéreket, mint amilyenben a munkateljesítmény csökkent, azaz 1932-ben a meghatározott időegység alatt végzett, megnövelt, intenzívebb munkának valóban nagyobb hányadát nem fizette meg, mint 1929-ben az ugyanezen időegység alatt végzett kevesebb, kevésbé intenzív munkának. Látjuk tehát, hogy a tőke a munkaintenzitás növelését valóban a munkabérek leszorítására, a meg nem fizetett munkahányadnak, az értéktöbbletnek és így az értéktöbbletrátának a növelésére használta fel.

Ha azonban meg akarjuk állapítani az értéktöbbletráta növekedésének a mértékét a válság alatt, figyelembe kell vennünk az iparcikkek áresésének az arányát is. A fenti alapon ugyanis az értéktöbbletráta változását csak akkor számíthatnánk ki, ha egyrészt a termelt árúk termelési értékében a változó tőke és az értéktöbblet, tehát az újonnan termelt érték ugyanolyan %-kal részesedett volna 1932-ben, mint 1929-ben s ha másrészt a termelt árúk termelési értéke az áresés folytán a válság alatt ugyanolyan arányban csökkent volna, mint a létfenntartási költségek csökkentek. Hogy a munkabérleszorítás hatását az értéktöbblettermelésre tisztán lássuk, feltesszük egyelőre, hogy az újonnan termelt érték részesedése a termelési értékben nem változott a válság alatt. De a termelési érték csökkenésének árcsökkenés által meghatározott mértékét már nem hagyhatjuk semmiképpen sem fi-

gyelmen kívül, mert az az értéktöbbletmennyiség, amelyre a tőke 1932-ben adott változó tőke mellett szert tehetett, nem a létfenntartási költségek esésétől, hanem a termelési értéknek az árviszonyok által meghatározott csökkenésétől, tehát a termelt iparcikkek áresésének a mértékétől függ. Ha a termelt iparcikkek ára nagyobb mértékben esett a válságban, mint a létfenntartási költségek súlyedtek, akkor áresésük ellensúlyozhatta a munkabérek leszorításának az értéktöbbletráta növelésére irányuló hatását.

Hogy áll a dolog ebben a tekintetben? A termelési értékek, amelyek által a tőke realizálhatja a termelt értéket, nagykereskedelmi árak. Ezzel szemben a létfenntartási költségek alakulása a kiskereskedelmi árak mozgásán alapszik. A kapitalizmus szabadverseny-korszakában a nagykereskedelmi árak a konjunkturaváltozásokkal szemben rendszerint jóval érzékenyebbek voltak, mint a kiskereskedelmi árak. Ezen az alapon tehát azt várhatnánk, hogy az iparcikkek termelési értékei a most lezajlott válságban is jelentősen nagyobb mértékben súlyedtek, az áresés következtében, mint a munkaerő fenntartási, termelési költségei. Ez a tény azután maga után vonhatná a munkabéreszorítás értéktöbbletráta-növelő hatásának a megsemmisülését, vagy legalább is erős korlátozását. Azonban az iparcikkek nagykereskedelmi árának a csökkenése a válságban tényleg alig haladta meg valamivel a létfenntartási költségek csökkenését: míg a létfenntartási költségek 16.6%-kal estek, az iparcikkek nagykereskedelmi ára mindössze 17, pontosabban 17.2%-kal. A válság éppen a monopolkapitalizmus korszakában zajlott le. A monopolisztikus ipari tőke korlátozta a válságban árú áresését (az erre vonatkozó adatokat lásd lentebb), nemcsak mert képes volt erre a monopólium segítségével, hanem mert kényszerítve is volt rá a termelőapparátus ki nem használásának a súlya alatt. Így azután a gyárípari termelési érték 1932-ben 1800.2 mill. P-t tett ki, alig valamivel kevesebbet, mint abban az esetben, ha az iparcikkek ára ugyanabban az arányban csökkent volna, mint a létfenntartási költségek csökkentek, amely esetben a termelési érték 1932-ben 1810.6 mill. P lett volna. Ha most már feltesszük az előbbiekhöz képest, hogy az újonnan termelt érték ebben az összegben ugyanabban az arányban részesedett, mint 1929-ben, — tehát 39.5%-os arányban, — akkor újonnan termelt érték gyanánt 1932-ben 711.1 mill. P-t kapunk. Minthogy pedig a változó tőke 1932-ben, mint látjuk, 219.7 mill. P-t tett ki, az értéktöbblet 1932-ben 491.4 mill. P-re rúg az adott feltevés mellett s az értéktöbbletráta $491.4 : 219.7 = 224\%$ -ot tesz ki 1932-ben az 1929-ben volt 204% helyett. Vagyis, míg 1929-ben a munkás munkaidejének 67.1 %-a alatt végzett meg nem fizetett munkát a tőke számára, addig 1932-ben az adott feltevés mellett, amely tisztán tünteti fel ebben az összefüggésben a tőke és a munka viszonyát, a meg nem fizetett munka munkaidejének már 69.1%-át vette volna igénybe. A tőke 1932-ben a termelt árú termelési értékének csupán 12.2%-át fizette ki munkabérben az 1929-ben volt 13.0% helyett. Ha a változó tőke 1932-ben is 13.0%-át tette volna ki a termelési értéknek, akkor 234.0 mill. P-re rúgott volna. Minthogy pedig csak 219.7 mill. P volt a különbözet, tehát 14.3 mill. P képviseli tényleg 1932-ben azt az 1929-es helyzethez képest meg nem fizetett többletmunkát, amely értéktöbbletté átalakulva, az értéktöbbletráta növelése irányában hathatott. Az értéktöbbletráta valóságos alakulása 1932-ben attól függ, hogy az újonnan termelt érték valóban megtartotta-e 39.5%-os részesedését a termelési értékben, vagy sem? Erre a kérdésre később térünk rá, egyelőre csupán megállapítjuk, hogy a tőke a munkain-

tenzítés növelése és ezzel kapcsolatban a munkabérek leszorítása révén 1932-ben 14.3 mill. P. viszonylagos nyereségre tett szert 1929-hez képest, amelynek a segítségével, az egyéb termelési feltételek változatlansága mellett, megnövelhette az értéktöbbletrátát és ennél fogva a profitrátát, tehát a saját viszonylagos jövedelmezőségét, a termelt értéktöbblet abszolút mennyiségének a csökkenése ellenére is, ami a termelés csökkenésének elháríthatatlan következménye volt. Ennyiben tehát a tőkének mindenesetre sikerült a válság súlyát áthárítani a munkásosztályra, — a reformista szakszervezetek objektív támogatása mellett, amelyek elgáncsolták a munkásosztály spontán harcát az intenzívebb munkarendszerek bevezetése és a bérek leszorítása ellen.

Az ipari monopólium tőke sikeresen hártotta át a válság súlyát a monopólium erejénél fogva egy másik társadalmi rétegre, a nyersanyag ill. mezőgazdasági termelőkre is. A gyáripari termelésben felhasznált nyersanyagok beszerzési ára 1929-ben 1430.0, 1932-ben 845.2 mill. P. volt, azaz a válság alatt 41%-kal csökkent. Az utóbbi összegnek több mint a fele egyedül az élelmezési ipar nyersanyagköltségére esik, amely mezőgazdasági nyersanyagokat dolgoz fel. Látjuk tehát, hogy, a többi termelési ág nyersanyagszükségletét is figyelembe véve, a magyar gyáripar nyersanyagtermelői között döntő súlya a mezőgazdasági termelőknek van.

Mint hogy a termelés csökkenésének a mértékét a válság alatt ismerjük, — mint láttuk, 24.3%-ot tett ki, — ennek megfelelő mértékben kellett csökkennie a gyáriparban fogyasztott nyersanyagmennyiségnek is (a nyersanyaggal való növekvő takarékoskodás lehetőségét, mint az adott esetben lényegtelen, figyelmen kívül hagyhatjuk, s így ennek az adatnak, valamint a fenti nyersanyag-áradatoknak az összetevéséből kiszámíthatjuk, hogy a gyáripari nyersanyagok áresése 1929-től 1932-ig 29%-ra rúgott, tehát lényegesen meghaladta az iparcikkek 17%-os árhanyatlását. Ez arra vezetett hogy a válság alatt a nyersanyagárak és az iparcikkek árai között, a nagykereskedelmi árakat tekintve, 85.5%-os olló nyílt ki a nyersanyagárak rovására. Ez az olló csupán annak az agráröllónak a megnyilvánulása volt, amely a gyáripari nyersanyagok legnagyobb részét szolgáltató mezőgazdasági termelőket sújtotta a válságban, s amelyet a hivatalos statisztika, a mezőgazdasági nagykereskedelmi árak 28%-os esése mellett, 86.5%-osnak mutat ki 1929 és 1932 között. A nyersanyag ill. agrárölló kinyílása részben ugyan a válság automatikus következményének tekinthető, mert a nyersanyag ill. mezőgazdasági termelők rendszerint kevésbé képesek termelésüket, különleges feltételeinél fogva, a megszűkülte piacához alkalmazni mint a készipar. Az olló nyílását azonban kitágította a most lezajlott válságban, amely a monopóliumkapitalizmus korszakában játszódott le, az a tény, hogy az ipari monopólium tőke korlátozta az iparcikkek áresését. Ez világosan kitűnik, ha közelebbről megvizsgáljuk az „egyéb ipar“ árindexét képező árú alakulását a válságban.³ Az „egyéb ipar“ (mérlegelt) árindexe 1929. évi átlaga és 1932. június között 19%-kal csökkent. Ha külön csoportosítjuk az „egyéb ipar“ árindexének képzésénél alapul vett árú közül az egyik oldalon a vasipar, a kőolajipar, az építőanyagipar és a vegyipar által termelt árúkat, tehát a termelőeszközöket, a másik oldalon pedig a textilipar, a bőripar, a papíripar és a faipar által termelt árúkat, tehát az ipari fogyasztási cikkeket s mindegyik csoportra nézve külön kiszámítjuk a (nem mérlegelt) árindexet 1929. évi átlaga és 1932. június között, azt kapjuk eredményül, hogy a termelőeszközök átlagára a jelzett időben mindössze 1%-kal csökkent (néhány cikk ára még emelkedett is, részben ugyan adóemelés követke-

tében), míg az ipari fogyasztási cikkek átlagára 24%-kal esett. Mármost a magyar iparban is, éppúgy, mint általánosságban, elsősorban a termelőeszközök termelése van monopolizálva, a nagyobb részt „szabad”-nak megmaradt fogyasztási cikkek termelésével szemben. Kitűnik tehát, hogy az ipari monopóliumok majdnem teljesen megakadályozták termékeik áresését a válság alatt s hogy nem monopolizált ipari termékek áresése éppen olyan nagyarányú volt a vizsgált időszakban, mint a nyersanyagok és általában a mezőgazdasági termékek áresése. (1932 júniusáig az ipari fogyasztási cikkek áresése még meg is haladta a válságban a mezőgazdasági cikkek áresését. Eddig az időpontig a mezőgazdasági cikkek ára 1929 évi átlagáról csak 22%-kal csökkent. De az ipari válsággal szemben, amely 1932-vel lezárult, a mezőgazdasági válság 1932 második felében és 1933-ban mélyült ki csak igazán. Az agrárrolló, amely, a hivatalos statisztikai adatokból kiszámíthatóan, 1929. évi átlagát véve kiinduló pontnak, 1932 júniusában csak 96,3%-ot tett ki, 1932 decemberében 73,8%-ra - 1933 decemberében pedig 59,5%-ra nyílt ki. Ha az elégedetlen agrártőke - 1932 őszén megbuktatta a Károlyi-kormányt, a Gömbös-kormány alatt még súlyosabban kellett éreznie az ipari monopóliumok erejét.)

Mint hogy az ipari tőke a nyersanyagolló révén 1932-ben ugyanazon iparcikkmennyiséggel nagyobb nyersanyagmennyiséget volt képes vásárolni, mint 1929-ben, ezáltal tényleg magához ragadta ellenérték nélkül a nyersanyagtermelők által termelt értékek egy részét 1932-ben az 1929-ben volt helyzethez képest. Ha a nyersanyagok ára oly mértékben csökkent volna csak a válság alatt, mint az iparcikkeké, a gyáripari tőkének 1932-ben a nyersanyagokért nem 845,2 mill. P-t kellett volna fizetnie, hanem 53,1 mill. P-vel többet, 898,3 mill. P-t. Az 53,1 mill. P különbséget azt az értéket képviseli, amelyet a gyáripari tőke 1932-ben ellenérték nélkül vont el a nyersanyagtermelőktől az 1929-es helyzethez képest. A gyáripari tőkének most már rendelkezésére állott ez az elvont, meg nem fizetett érték is profitrátájának a növelésére.

Az ipari tőke nemcsak a nyersanyagbeszerzésnél húzott hasznot az agrárrollóból, hanem a munkabérek leszorításánál is. A válságban az agrárrolló kinyílása gyorsította a munkaerő fenntartási költségeinek az esését. A hivatalos statisztika adatai szerint a létfenntartási költségek elemei közül 1929-től 1932-ig a ruházati költségek csak 16%-kal estek, a fűtés-világítási költségek egyenesen emelkedtek is 1%-kal, amivel szemben az élelmezési költségek 27%-kal estek. Az ipari monopólium lassította az iparcikkek áresését, következménye, az agrárrolló gyorsította az élelmiszerek áresését, tehát a munkaerő áresökkenését és a két körülmény együttesen az értékttöbbletráta növelése irányában hatott. A változó tőke a válságban nemcsak azért csökkent viszonylag az újonnan termelt értékben, mert a tőke viszonylag kevesebb munkát fizetett meg, hanem azért is, mert az agrárrolló kinyílásával, viszonylag kevesebbet is kellett fizetnie a munkáért. Tehát az agrárrolló kinyílása már annak a 14,3 mill. P nyereségnek a létrehozásában is szerepet játszott, amelyre, mint fentebb kimutattuk, a gyáripari tőke az értékttöbbletráta növelése révén tett szert. (Az agrárrolló és az azon alapuló extraprofit szolgáltatja a magyar munkásarisztokrácia anyagi bázisát is. Az agrárrolló szétnyílása nemcsak a válságban kezdődött és nem is csak 1913 után, amely időpontra visszavezetve a hivatalos statisztika kiszámítja. A mezőgazdaság és az ipar árúcserejében 1913 előtt is értékolló állt fenn a mezőgazdaság rovására, az ipari tőke azelőtt sem fizette meg a mezőgazdasági termékek teljes értékét s 1913

után csupán csak növekedett e termékek értékének meg nem fizetett hányada. És a mezőgazdasági termelőkötől, végeredményben a mezőgazdasági dolgozóktól az árúcsere útján elvont, meg nem fizetett értékek nemcsak az értéktöbblet növelésére álltak az ipari tőke rendelkezésére, hanem az ipari tőke felhasználta ezek egyrészét az ipari munkásosztály egyes rétegei bérének az emelésére és ezáltal megvesztegetésükre. A magyar reformista munkásarisztokrácia, a munkásosztály felsőbb rétegének magasabb munkabére, magasabb anyagi életszínvonala a magyar mezőgazdasági dolgozóktól ellentérték nélkül elvont értékeken, tehát az utóbbiak munkabérének, anyagi életszínvonalának a leszorításán, munkájának fokozott mértékű meg nem fizetésén alapul. Azok a „gyarmati“ dolgozók, akik a magyar ipari kapitalizmus számára az extraprofitot és a magyar ipari munkásarisztokrácia számára ennek morzsáit termelik, nem mások, mint a magyar mezőgazdasági dolgozók.)

¹ A feldolgozott statisztikai anyagot a hivatalos statisztikából vettük, elsősorban Farkasfalvi Sándor „A gyáripar 1931-ben“ és „A gyáripar 1932-ben“ című közleményei alapján (M. Stat. Szemle, 1932. évi 9. és 1933. évi 9. sz.) és a „Magyar Statisztikai Zsebkönyv“ 1932. és 1933. évfolyamainak gyáripari statisztikai adataiból. A hivatalos gyári statisztika tőkés osztályérdekeltség adatszolgáltatásán alapul s ezért csupán annak a feltételezésével lehet használni, hogy a helyzetet a tőkésosztályra nézve kedvezőtlenebbnek, a munkásosztályra nézve kedvezőbbnek tünteti fel a valóságosnál. A beléje helyezhető bizalom erősítésére a legkevésbé sem alkalmas az a tény, hogy a Farkasfalvi által közölt adatok számszerűleg részben eltérnek a zsebkönyv adataitól, ami az adott esetben az adatok utólagos helyesbítésére sem vezethető vissza. Eltérő adatoknál Farkasfalvi adatait vetjük alapul, az általa közölt anyag nagyobb részletessége következtében. — ² Molnár Erik: „Az értéktöbbletráta a magyar gyáriparban“, Társadalmi Szemle, 1932. évi 10. szám. — ³ „Gazdaságstatisztikai adatok 1926—1932“, M. Közp. Stat. Hiv. kiadása.

B I T A N G K U R Z U S

Irta: TOLNAI ISTVAN (Budapest)

Egy pillantás és belép. Valami megbabonázta ezt a szolid embert, hogy egy pengős összvagyonával délelőtt tizenegykor ilyesmire vetemedik.

— Kávét?

Bólintás.

Nem nagyon szereti a kávét, hozhatna a pincér esetleg mást is, de ráhagyja, mert ez az egyszerűbb. Ül, Bizsergő lúdtalpai gratulálnak ehhez az ötlethez, kánikulától megbódult agya dadog: Leltár?

Leltár ez egy örült tájszólás még a „Magyar Acélból“, hol négy évet töltött egy íróasztal fölött, egy tintataró fölött egykor régen, mint állás tulajdonos. Mithikus dolog ez már. Leltár ez egy igazgatósági specialitás volt, bolondéria, de felülről jött s így mindenkire ráragadt. Az igazgató pl. odaállt az utazó elé és így szólt: Nos ha belép a vevőhöz hát akkor mi a leltár? Azt kellett rá felelni: Vidám kedély, részvétlenség a vételre ítélt iránt. A hivatali traccsolás leltár nélkül hamarosan mozdulni se tudott. Egymáshoz, sőt önmagukhoz is ezzel a formulával szóltak.

A kávé megjön, a kávé bezuhog az izzatag lélekbe s az agyfátyolon a hús lé egy csekély részt nyit. Ujságot hoznak. Elfogadja.

Eszébe sincs olvasni, de egyszerűbb szó nélkül elfogadni mint nem.

Odakint, az üvegtáblán túl, van az élet. Mint a hal az aquariumból bámul ki rá. Bolond nagy szörnyek, autóbuszok és villamosok, zakók és szoknyák úsznak az idegen medencében.

Idebent jobb.

Odakint az embernek megfájdul a talpa, vizes lesz az inge és ajánlkozik egyre ajánlkozik hajbókol mozdulatlan arcvonású kőbálványok előtt, inkább már csak valami babona csökevényeképpen, idebent meg ül hús helyen és ezt ráadásul nagyon jó néven veszik tőle. Odakint ő olyan fölösleges, idebent pedig fontos, funkciója van. Az a funkciója, hogy ül. Ezek után bolond ha kint marad, mikor bent lehet. Leltár?: A béke.

Ez a hely, egy dicső hely. Mindig aktuális. A mindenkori evésre, olvasásra, bémészködésre, mulatozásra abszolút fekszik, kár, hogy négy hónapi talpalás után jött erre rá először.

Ennek az elmaradottságnak a család az oka. A család, amelyik azt prédikálja: aki keres talál. És ilyen mult századbeli nézeteknek essék áldozatul egy ilyen fejlődésképes egyén. Az elmaradottság fő-
okozója az apa, aki világeletemben egy percet sem töltött tétlenül, az apa, aki 58 éves és oly hajlott mint itt a boltozat a csillár tövében.

S a helységben megjelenik az apa. Ősz, gyomorsúlyedékes, de még állásban, ennek ellenére a nyolcvan pengőjével, a Leipziger cukor- és szörplégyár nagyobb dicsőségére.

A kellemetlen kép előtt lehunyja szemét. De a szeme héjjára rávetíti fotográfiáját most már az egész család.

Tabló.

Ott ülnek ebédnél a csuszpájj előtt a hívek, Eszti, Mariska, apa és anya. Megjöttek, egyik az Unió, másik a Fantó, harmadik Leipziger karjaiból, hogy egy kis csuszpájzzal testükbe erőt, életükbe fényt csepegtessenek. Eszti harminckét éves, Mariska huszonnyolc. Keresnek. Fizetésüket leadják az anyának, a háztartás oszlopának. Türelmesek és ritka tapintattal tudnak Lajossal, az állás nélküli fivérrel némi pénzt elfogadtatni, hogy ne járjon egy vas nélkül mégsem.

Tabló, amely déli egy órára, amikorra hazajönnek a dolgozók, valóság lesz.

A bolthajtásba most már az apa haplott háta végkép beköltözött. Az apa aki dolgozik, ő pedig itt ül.

— Fizetni!

Kávé, sütemény 58, ide-oda 78.

78 és az egész 10 percig tartott. Leltár?: Pénzállomány 22 fillér, a talp kihült, a benső meggyulladt.

Na most aztán smirglizni az aszfaltot, smirglizni, rajta izzadni pocolyákat, hadd egyenlítődjék ki az az élvezeti kontó, amelyhez semmi joga sem volt. Ej, de hát hová menjen a buzgó bajnok? Azt a címet, amit Schwarztól kapott már leházalta, majd ha szükség lesz rá értesítjük alapon harmadszor is, annak ellenére, hogy már a második alkalommal látta bent körmöltni azt a pasast, aki ő is lehetett volna. Inkább csak néptanulmányi szempontból ment oda harmadszor. Menjen oda önbüntetési szempontból most negyedszer? Vagy menjen üzletről-üzletre ószeres módszer szerint? De hiszen minden szakmának meg van a maga stilusa, könyvelő nem ajánlkozhat így!

No lám, Kisül, ülhetett volna bátran tovább a kávéházban ha már egyszer amugy is befizette a díját.

Irtózatos meleg van. Dolga nincs; ha csak nem az, hogy szemrehányásokat tegyen magának a kávéház miatt. Lajosnak nagyszerű ötlete támad. Néha a legjobb büntetés az, ha az ember nem büntet. Így nincs felszabadulás. De árnyékban jobban lehet bűnhődni, mert az uccán csak az izzadság cseppék elleni hadakozás tölti meg, míg otthon a szelonen egész terjedelmében megjelenhet az erkölcsi tartalom. Gyerünk haza!

Ohó! De korán hazanézni nem jó. Az anya néz, néz és megint néz, hogy már itthon van. Mit mondjon, miért jött már haza?... In-

kább nem. Inkább még szivárog egy jó órát ott a napon, legalább látszik rajta valami hajszyom. Lajosnak felkeseredik a nyelve alja. Megáll, hápog, törölgeti magát és a mellénye fölé néz. Leltár?: A szégyen.

Tabló.

Mind az asztalnál ülnek már mire Lajos belép. Brávó, brávó! Ez igazán kellemes, nem foglalkoznak az emberrel legalább. Egy kérdő pillantás és semmi más. A tapintat többet nem enged. Lajos nem referál és ezt mindenki természetesnek találja. Persze. Ha majd lesz valami ugysis szól. Ő ez nagy szerencse, hogy mind egytől egyig haza jönnek délben. Így az ember nem téma. Bár ennek a déli hazajárásnak semmi gyakorlati értelme nincsen, mert jobban jönnének ki, ha mind ott ennének a gyárban, csak az anya családias hajlandóságai terrorizálják a szereplőket. Még ez is. Szuperstrapa a családi melegség jegyében.

Az anyát különben erősen óvják. Idegeire való tekintettel üveg-házi bánásmódban részesül. Előtte nem beszélnek a folytonos féltelmekről s csak míg a leves be nem repül dugják össze fejüket Eszti, Mariska, az apa. Most is izgatott suttogó szavak hangzanak, ilyenkor mint, a vezér, az osztályvezető, az igazgató. De az értekezlet szempillantás alatt megszakad s az arcokra álarc borul, amint az anya a leveses tállal megjelenik. Mint a szent jobbot oly ünnepélyesen hozza. Funkciójának mérhetetlen fontossága ömlik el rajta a levesestál miatt, mindenki láthatja, senki így levest osztani nem tud.

A hirtelen elnémulás gyanus. Valakinek meg kell szólalnia még hozzá gyorsan, nehogy feltűnjék az anyának. Mindenki Lajosra néz. Joggal. Neki nincs dolga, ezt a tisztet igazán elláthatná.

De Lajostól nincs mit várni. Hallgat és csakis hallgat. Fogadalmak így követeli. Az anya már szinte nyitja a száját, hogy megkérdezze micsoda dolog ilyen csendben lenni. A résztvevők szemükkel egymást biztatgatják. Beszélni, beszélni, miről? Mindenről csak nem arról, ami valóban mindenkit foglalkoztatja. Hiába nincs invenció. Még egy perc és az anya interjúvolni fog. De van isten. Eszti rugaszkodik. Sion alatt nem vártak ily szomjasan. Eszti rugaszkodik és nyilnak ajkai mondván: No mi ujság, Lajos?

Vajjon mit szolt volna Izráel Sion alatt ha ilyeneket kérdeznek tőle? Alighanem ugyanazt, amit Lajos. Semmit. Lajos legyint és a tányérja fölé néz. A levest lehetőleg úgy nyeli, hogy az ízét ne érezze. Nem óhajt táplálkozni, csupán a feltűnés elkerülése céljából eszik.

Az anya rendreutasító arccal néz Esztire. Az apa ügyetlenül belevág: De mama! Eszti nem azért kérdi!

Hanem ez a Lajos ma egy ördögfajzat, nem tesz hangfogót a torkára: Ugyan dehogy nem azért! És ki a pokol venné ezt tőle rossz néven? Legjobb ha az ember a dolgokat nem szépíti.

Közfelháborodás: De Lajos! De Lajos! Mit akarsz? Nem mondtak neked semmit, mit érzékenykedel?

Lajos (csitítva): Persze, hogy nem! De egy személy az egy személy. Eljön az idő és ti ezt szóról-szóra így fogjátok nekem mondani, mint ahogy én ezt most mondom nektek.

Az a p a (rémült): De Lajos meg vagy te háborodva?! Nem lehet ehhez a fiúhoz már szólni, mingyárt fent van a harmadik emeleten.

Lajos (legyint): Ugyan! Eszti, Mariska meg te kerestek. Ma még kerestek...

Az a n y a : Felmondtak valakinek!? Mondjátok meg! Mit ki-mélték mindig.

Az a p a : Na nesze! Na itt van! Tudtam. Most a mama agyon-izgatja magát. Hát nem tudsz te gondolkozni Lajos?

Az a n y a : Mi van, mondjátok meg. Kinek mondtak fel, tudni akarom.

M a r i s k a, E s z t i : Senkinek.

Az a n y a : Ezt már ismerem. Senkinek. Lajosnál is így volt.

Titkoltátok az utolsó percig. Pedig ha idejében megmondjátok, százszor jobban be tudok mindent osztani.

Mariska, Eszti: De mama igazán nem mondtak fel senkinek.

Az anya: Az nem lehet! Lajos miért olyan elkeseredett. Nem szokott ilyen lenni.

Most Lajos feláll. Ünnepestes: Nézd csak mama! Szent igaz, nem szoktam ilyen lenni, de négy és fél hónapig sem szoktam állás nélkül lódörögni. Senkinek nem mondtak föl. Kizárólag arról van szó, hogy egy személy az egy személy. Eszti, Mariskának vannak személyes szükségletei is.

Eszti, Mariska: De Lajos! Igazán fölösleges folytatnod.

Lajos: Na várjatok csak! Majd ha az utolsó harisnyátokat is agyonstoppoltátok, akkor majd meglátjuk. Ti nem járhattok rongyosan! Ha nem öltözködtök rendesen, akkor tényleg kicseppentek. Erről van szó. Egy személy az egy személy. Nekem ma jubileumom van háár csak négy és fél hónapos, mégis ilyenkor egy csekély szólásszabadság megilleti az embert az ünnepestes alkalomra való tekintettel.

Az anya: (csendesebben): Jól van, Lajos. Csak beszélj ki magadat. A fő az, hogy nincsen újabb baj.

Az apa: Még mindig jobb ha három keres és egy nem, mintha egy keres és három nem.

Az apa aforizmájának sikere van. Az ingerültség mulik. Lajost nem kérdezik többé semmiről, mert ma úgylátszik bal lábbal kelt fel. Az ebéd vége felé az apa még egy viccet is mesél, amit az Ojságban olvasott, aztán indulás. A szélrózsa három irányába, a város három végibe megy a három kereső tag, míg az anya a konyhába vonul, mosogat, törölget, rendbe hoz.

Egyedül Lajos marad a szobában. Gondolkodik: Nem kellett volna. Ez mind amiatt a kávéház miatt történt. Lajos összegubbad. Délután le szokott feküdni. Teheti. Egyedül ő teheti. Ő ordított a legjobban, mégis úgy érzi magát mint akit elnászpángoltak. Meg akarná fogadni, hogy amíg él, akármilyen jól is menne sora, be nem lép egy kávéházba, de túl édes az emlék a nyugalomra s a fogadalom elmarad. Lajos lefekszik és betakarózik. Majd később bejön az anya és őt majd nézi. Ehh nem!

Lajos fejére huzza a takarót. Leltár?: Pacal.

*

— Kávét?

Bólintás és elismerő mosoly. A pincér részéről a kérdés felesleges. Nem is azért kérdi mintha nem tudná, hanem mert ez egy szertartás. Összetanult táncospár ez.

Lajos leül az asztalához. Reggeli tíz óra van. A kávéját kavargatja s a közönséget szemléli elégedetten. Disznók. Milyen megváltóan kellemes, hogy más is disznó. Mert nyilvánvalóan az mindenik jelenlevő. Hogy lebzselhetne rendes ember hétköznap 10—11-ig lokálban? Honnét a pokolból van rá idejük? Nincs állásuk? Akkor meg honnét van pénzük?

Ó kedves langymeleg pizsokfészek! Zakós jorksírek, pantallós mangalicák, ugye elegáns óiban lenni jó?

A pincérrel Lajos kitünően összebarátkozott. A pincér kellemes ember. Nem kérdi kinek mi a mestersége, honnét van napi egy pengője, hanem aki itt van az gróf és passz. De vajjon mit fog Lajos mondani akkor ha valaki meglátja? Hát istenem! Vár valakit aki éppen állást szerez, vagy valami mást, kár fölöslegesen előre gondolkozni igazán, mikor az életben úgylis elég strapa van. Ugyis annyi mindent kell kitalálni a familia részére. Plauzibilis maszlagok rovatát győzni nem könnyű, se fantáziával, se hidegvérrel. Hogy tudnak ezek nézni, Mariska, Eszti, az apa hogy várják már az eredményt attól az irgalmatlan sok délelőttől, tíztől egyig. Egy elmaradt szekta ez az egész cakk-pakk.

— Tessék ujság, Pesti Napló.

— Köszönöm.

Lajos tartja, de nem olvassa. Az ablakon bámul ki, az élők országába, hol a sok marha állat sűrög, forog, lohol.

— Nem tetszik olvasni?

Na nézd csak! Talán napszámba olvasson!? Járássanak több példányt, micsoda izé ez?! Hanem ez ábránd s csak annyit mond inkább: De igen. Belenéz a lapba, aztán kibámul újra. Most már nem kell tartani veszélytől, most már lehet bliccelni nyugodtan.

Az ujságot nem mindig sikerül elolvasnia. Az ilyesmi kellemetlen, mert ez a napi penzuma. Ezt tűzte ki feladatául. Mégis muszáj valamit. A disznók elolvassák; sőt szívesen. Jó nekik.

A délelőtt elmulik egyetlen tömör darabban. Egyszerre csak fél egy s itt a fizetés ideje, amikor indulni kell haza, hol várja a tabló mindig pontosan ugyanúgy, mintha minden hajszál szindetikummal volna odaragasztva. Lajos minden délben reszket, hogy egyszer majd csak kitör a gyalázat, mert egyszer ki kell törnie. Talán éppen ma? Ó csak még ma ne!

— Fizetni!

A fizető jön: — Vajjal?

— Igen.

Ez is csak egy szertartás. Négy hónap alatt meg lehet tanulni ugyanazt a menüt.

— Nyolevannyole.

Lajos egy pengőssel fizet. A fizető a pénz után nyúl, de Lajos feltartja a kezét: Várjon egy kicsit, nézek valamit.

Lajos a pénz fölé hajol: Mondja, gondolt már maga arra, micsoda szerencse az, hogy a pénz olyan mint amilyen?

— Hogyan tetszik mondani?

Arra gondolok, hogy olyan sok bonyolult dolgot egy ilyen kör-
alaku kis darabba lehet foglalni, mint ez a pengős.

Magának is szerencséje ez.

— Nekem? Miért?

— Hát mondja, (ne lásson ebben célzatosságot), de teszem föl ha a pénz nem olyan volna mint amilyen, hanem meglátszanék rajta az mondjuk, hogy három dolgozó nyakán él egy negyedik és az hol az egyik, hol a másik tárcájából csór ki egy pengőst és azon elmegy a kávéházba. Elmegy a kávéházba! Akkor amikor azok nem tudnak talpaltatni. Vagy mondjuk egy ringyó éjjeliszekrényéről visszalopja a pengőst, vagy mit tudom én! De ha egyszóval nem volna többé elrejtve az élet története, maga akkor is ép' ily lelki nyugalommal elfogadná a pengőst?

— Hm. Nem az enyém, ami itt van, nekem akkor is csak el kéne számolnom.

— El kéne számolnia. Szent igaz. Na jó, — hát akkor adjon vissza.

*

— Nyolevannyole és tizenkettő az egy pengő. Köszönöm.

Lajos bakbat. Hol voltam? A magyar fém és faiparínál? Ajjé az már annyiszor volt. A Herkules műveknél? Az megszűnt. Vigyázni kell, a blama öl. Weiss Mannfrédnél! Az elég úgy abba akárhány kísérlet is belefér. Igen, ott voltam. Másfél órát kellett várni Heller igazgatóra, a végén azt mondta jöjjenek el holnap. Brávó! Holnapra is megvan. De ott van-e még az a Heller? Reméljük. Ehh hát honnét az ördögből tudnák meg ha nincs is ott? Ma és holnap Weiss Mannfréd és punktum. De ha nem kerül szó róla ma, akkor holnap és holnaputánra marad W. M. Brávó! Maszlagspór.

Lajos lassít. Jobb egy után hazaérni nagy sietve. Mindig az az érzése, a környezet megtudott valamit. Az ebédelőtti anyamentes diskurzusokba befolyjni veszélyes. Ebéd közben is fertelmesek tudnak lenni a beszédszünetek. Olyankor Lajos mindig felugrik. Hol a zsi-
letjét felejtette a kabátjában, hol a szobakules tűnt el már megint a fene egye meg, de a főök mégis, minél kevesebbet együtt lenni, minden perc nyereség, amit külön tölt. Leltár?: Marsalkó.

Tabló.

Az a négy ember körzövel és vonalzóval van odaszerkesztve. A maradandóság zúga ez. Mintha husz éve legalább fel sem keltek volna egy pillanatra se. Hopp, hopp mégis!

Valami árny úszik az arcokon. Hajszálnyi változás, egy japán festő se venné észre, egyedül Lajos. Lajos egy mágneslap az úrben. Rajta a Haway szigetek vulkánrebbenése is borzolatot vág.

Felkattan a vért az agyra. Lajos egy szempillantás alatt küzdő fél. Spóroló erejű, defenzív, a fenekedést márvány homlokkal várja. Lelke aranyos kincse forog veszélyben, a kávéház. Vagy képzelődik talán? Ez az egész a lelkiismeret rémviziója csak? Leltár?:... De nincs idő leltárra. Nézd csak! Az apa leinti Esztit. Azonban az anya már meglátta. Az anya ide-oda kapkodja tekintetét. Eszti ingerült. Mariska vérpirosan tányérjába néz. Lajos diagnosztizálja a készülő vihart. De a vihar már nem készül, hanem itt is van s a csitítgató apa mozdulatára feldörren Eszti személyében: De miért!? Miért hallgatni folyton, tudja meg!

A z a p a : De várjál! Eszti, majd inkább este. Együnk most.

Eszti: Este, este! Ó, hogy beszéltek ti mind! Persze a mama így, a mama így. És az a vége, hogy az ember csak folyton hallgat. Hát tudja meg a mama! Egyszer izgulhat a mama is!

A z a p a : De Eszti miket beszélsz! Én nem mentogetek senkit, de minek ezt most mikor alkalmasabb időben is lehet. Nekem sem tesz jót gyomorsúlyedéssel izgatottan enni.

Eszti: Mindig mindenkit kimélni, csak mi nem jövünk sorra soha!

Lajos leült. Mindenki bizsereg, robban, egyedül ő hideg és nyugodt. Félelmes részvégtlenség ömlik keresztül tagjain. Abszolút tudja, ezt a társaságot le fogja szerelni mint a semmit. A család forr, sístereg, de aztán megdöbbenve e higgadtság tömegén, egy pillanatra csend lesz.

A biztoskezü vadász e hajszálnyi részbe beüti szigonyát. Lajos fenséggel à la Zeus Otricoli: Halljuk!

Most már az anya is akarja a dolgot. Akarja, mert látja, hogy a vádlott tisztázn fogja magát.

Eszti: Beszéltem Kalmárral. Te visszautasítottál egy állást!

Lajos elmosolyodik. Sokkal rosszabbat várt. Tudja miről van szó pontosan, de minek azt mindjárt elárulni. Miért volna az olyan sürgős?

Lajos kenyeret tör és rágesál. Aztán komor elmélyedt töprengéssel mormolja: Kalmár... állás... visszautasítás?...

Eszti (visít): Ne add az ártatalant Lajos! Kalmár nem hazudik!

Mint egy rugby uecai közönsége, úgy vibrál a család. Csak Lajos szenvtelen, elfogulatlan, mert mi oka volna neki elvégre izgalomra?

Lajos tűnődik, aztán így szól: Eszti ki az a Kalmár?

Eszti: Ne komédiázz, Lajos! Már régen gyanus vagy nekem! Mit csinálsz te egész nap? Mért utasítottad vissza azt az állást?

Senkisésem eszik csak Lajos: Szívesen felelek mindenre. Ezen a kis hármán pedig nem csodálkozom. Ismerem az okát. Bizonyos mértékig jogod van hozzá.

Hanem erre Mariska is beáll: Ne izélj, Lajos! Ne pengess érzékeny húrokat, Lajos! Nem lehet itt meghatni senkit!

Lajos: Jó. Nem fogsz meghatódni se te, se te. Ehelyett bizonyára érdeklődéssel figyelni ugye? — No nézzétek, ha az ember 9 hónapot jár állás után...

Mariska: Csak nyolcat! Kétszer két hétig kiségitő voltál!

A szobor: Ha az ember 9 hónapig jár állás után leszámítva már azt a kétszer két hetet reggeltől délig...

Mariska: 10 órakor reggel van neki!

Lajos (legyint): ...akkor megeshetik az a csoda, hogy egy ilyen ritka egyedülálló nevet mint Kalmár, nem tud hova tenni.

A két testvér + apa: Ó de állással kapcsolatban már annál inkább!

Lajos: Helyes a bögs dalárda. Éppen ezért kérdezem lehetséges-e erre nem emlékezni?

Eszti: Nem azt mondjuk mi, hogy nem emlékezel, Lajoska! Éppen arról van szó, hogy nagyon is emlékezel!

Lajos: Csak tagadok.

Eszti: Pontosán azt teszed.

Lajos: Kérem az ilyesmit vitával elintézni nem lehet. Tessék engem azzal a Kalmárral szembesíteni.

Csend. A család szeme Esztin. De Eszti is megtorpan ennyi biztonság előtt. Sután gubbaszt keserű szemrehányásai dombján, amely lám lám most esetleg ő ellene való fegyverhalommá válik. De aztán ujult erővel: Hogy én a szennyemet teregessem Kalmár előtt! Hogy én Kalmárt felelősségre vonjam jóindulata jutalmául, hát mit képzelsz?

Lajos: És mit képzelsz te!? Én tán hajlandó leszek ezekkel a vádakkal tisztázatlanul itt sétálni mintha mi sem történt volna?

Eszti: Ehh én inkább lemondok a kérdés elintézéséről. Én inkább elhiszem, amit mondsz.

Lajos: Csakhogy ám, kegyes mondani én annál kevésbé mondom te. Jó vicc. Te összeköpködsz s aztán lemondasz arról, hogy a köpést magamról letöröljem. Nem rossz.

Az anya (feláll. Reszket mint a nyárfa levél): Az istenért, Lajos ne dühösködj már te is. Legyetek egy kis tekintettel rám.

Lajos (megsimogatja az anyját): Jól van mama, ülj le csak nyugodtan. Mi majd elintézzük ezt Esztivel magunk között.

Eszti: Velem ugyan nem intézel te semmit!

Az anya: Micsoda hang! A családban micsoda hang! Hát testvérek beszélnek egymással így? És az étel egészen kihül.

Az apa: Na egyetek, gyerekek mert aztán elkészünk. Tömjétek a szátokat, akkor legalább nem beszéltek annyit.

Hála istennek érkezett egy kis magyar királyi humor. Néhány kanál káposzta eltüntéig teljes a csend. Egyszerre csak Lajos a homlokára csap: Te jó isten! Már tudom ki az a Kalmár!

Az anya új reszketésbe fog. Kalmár feltámadása nem biztató. De azt most már mindenki láthatja, hogy Lajos lelkiismerete tiszta, különben hogyan merné előhuzni az ügyet.

Lajos: Mindenekelőtt ennek a Kalmárnak nagyzási hóbortja van.

Mariska a pihent haderő belevág élesen: Miért!?

Lajos: Hát csak azért, mert ha ő egész napi körmölésért felajánl 50 Pengőt, akkor ő azt hiszi arról amit felajánlott, hogy az egy állás. Ebben áll a nagyzási hóbort.

Mariska, a szolidáris testvér felágaskodik. Sorsközösség fúzi egybe az amazonokat. Az elvetélt bluzvásárlások gyilkosa a begyében van neki is alaposan. A hangja szinte kotkodácsol a heves interjuban: Na és te mit válaszoltál rá Lajos.

Lajos (rábámul): Válaszolni? Ilyen szűkös időkben (gégefőjérett kézzel) ezt a hanganyagot egy Kalmárra, ugyan Mariska hát hogy tétélezel te fel tapasztalt agg bátyádról ilyen gyerekséget?

Na de most!

Mariska: Mi itt gürcölünk, ez meg adja a főherceget! Mi nem vásárolhatunk magunknak semmit, nem megyünk sehova, ő meg vissza dobja az állásokat! És ezt csak így mondja! Ez neki a legtermészetesebb dolog a világon!

Lajos: 50 pengőért nem szabad dolgozni.

Mariska: A mi Kontónkra te ne kövess elveket!

Lajos: 50 pengőért azért nem szabad dolgozni, mert ennél azok a kilátások is többet érnek, amit az ember egy ilyen úgynevezett állás elfoglalásával elmulaszt.

Mariska: Ej Lajos és ha mi nem volnánk, akkor is ilyen magasröptűen gondolkoznál?

Lajos: Akkor is.

Mariska: És miből élnél, ha szabad kérdeznem?

Lajos: A népkonyhán ennék, a népszállóban aludnék.

Azanya (feláll): Mi lesz itt? Mik fognak még itt történni! Egy család ez? Az én gyermekeim ezek? És az étel egészen kihül.

Mariska: Ej mama ülj le! Azt hiszed örökké be lehet fogni a szánkat? Mindig a te idegeidből fonsz szájkosarat az embernek.

Azanya: Én nem akarok semmit, én nem bántok senkit, de ti se bántátok Lajost, hát mit tehet ő róla, ha nincs állása! Ő dolgoznék, ő segítene szívesen.

Mariska: Éppen úgy néz ki a dolog. Azért dobta vissza ezt az állást is.

Lajos: Ez nem állás.

Mariska: Igenis állás! 50 pengő az pénz!

Lajos: Ki mondja, hogy nem pénz?

Mariska: Neked minden igyekezetteddel akarnod kéne segíteni rajtunk! Neked nem volna szabad semmi mást nézned, csak azt, miképpen veheted le rólunk a terheket!

Azanya: Ugyan hát mibe kerül ő?

Mariska: Egy személy az egy személy!

Lajos: Brávó, jósdát nyitok.

Azanya (sírósan): Nincs már itt testvér sem anya csak kettő: aki keres és aki nem keres.

Mariska: Na végre egy értelmes szót tőled is hallani!

Azapa (mint segédesapat): Lajosnak van igaza. Ezt az állást elfogadni nem szabad. Még annyira nincsen. Nálunk a gyárban az ilyen még meg is vernék.

Azanya: Ugy-e apus Lajos nem hibás?

Azapa: Lajosnak igaza van.

Egy kis fegyverszünet. Hohó de váltott lovakkal megy ám a hajsza és Eszti megsarkantyuzva önmagát előrerugtat. Nem is erről van itten szó! Hanem arról, hogy a mi édes Lajosunk megszokta a lebzselést és most már akkor sem akar semmit sem csinálni, ha erre módja van. Mert kérem az igaz, hogy csak 50 pengőt fizettek volna, de nem ám egész napért, hanem csak egy fél napért! Ez egy kis különbség, nem? Na mit szólsz ehhez, Lajos? Ezt is csak szembesítéssel lehet elintézni, Lajos?

Lajos (legyint): Te egy csecsemő vagy, és úgylátszik az is maradsz mindörökké. Te bedólsz ennek a Kalmárnak.

Eszti: Tudod mit? Most már hajlandó vagyok szembesítésre is jó?

Lajos: Azt is lehet, de főlösképpen jelen esetben, amikor az embernek ilyen magas intelligenciával van dolga. Figyelj csak: Három hónappal ezelőtt ajánlotta fel nekem a te szíved Kalmárja ezt a, ahogy ti mondjátok „állást”. Te most találkoztál vele, mire ő megkérdezte ugye: Na és a fivére már állásban van?

Eszti: Semmit sem kérdezett. Nem olyan kíváncsi természet. Én kértem meg rá, adjon, szerezzen neked valamit hogyha tud és erre felelte ő: De hiszen én a múltban is akartam a fivérért foglalkoztatni, hiszen én felajánlottam neki 50 pengőt fél napra, csak ez neki kevés, én pedig többet nem fizethetek. Ezt mondta. Szórol szóra ezt!

Lajos (lassúdan): Ezt mondta... úgy... tehát ezt mondta. Jó! — Pontosan határozta meg én meg téged Eszti, hogy te egy csecsemő vagy. Nézd ez a Kalmár maszlagol...

Mariska: Kalmár maszlagol? Ej ha! De miért tenné? Mi érdeke fűződne hozzá?

Lajos (ihlettel): Éppen ezt akarom megmagyarázni. Az a Kalmár nagyon jól tudja, ha valaki három hónappal azelőtt egy „állást” visszautasított, az három havi „önkéntes” séta után már nagyon sok mindenre kapható. És hogy fél napot mondott neked, annak szintén

mély oka van. Figyelj csak: Kalmár ezzel aknát helyezett el. Az akna fel is robbant. Mert a sok kajabálás hatása alatt felkeresem I. Kalmárt, kézesókra járulok és kérem az „állás“-t. És nyugodt lehetsz meg is kapom. Csak éppen nem fél, hanem egész napra. De mit fog mondani neked ez a spártai Kalmár ugye? Hát csak azt, ja kérem még három hónap előtt fizethettem annyit, de ma már igazán nem áll módomban. Mert Kalmár is tudja azt, hogy egy személy az egy személy, s egy bizonyos idő múlva a szerető testvérek két krajcárért a kanálisba is belehajszolnák az embert, nem hogy egy „állásba“!

Eszti (halkan): Kalmár vett fel könyvelőt.

Lajos: De nem 50-ért!

Eszti: Kalmárnál nincs hely, minek intrikálna?

Lajos: Légy te csak egész nyugodt, azt a könyvelőt azonnal kivágja, ha én kötélnek állok, illetőleg családom beáll Kalmárhoz hajtonak. Na és most aztán indulj revizióra útra, ma ez ugyanis nagy divat, de előbb adj egy kanál káposztát.

Az apa: Nekem is. Jó ez a káposzta, ma igazán jól sikerült.

Mariska: Nekem azonban még van egy kis mondanivalóm.

Az apa (az asztalra vág): Ez a káposzta jó, ez a káposzta ma kitünően sikerült és pontum!

Mariska: Ez a káposzta jó, de hogy a jövőben is jó lehessen, előbb még a káposztára valóról kell egy pár szónak esnie. Az én erszényemből lépten nyomon eltűnik egy pengő. Cselédeink nincsenek. Mi lehet ennek az oka?

Csend.

Mariska: Te mindenre olyan jól tudsz válaszolni; Lajos. Nem magyaráznád meg ezt is?

Lajos: Szívesen. Mennyi pénz van a tárcádban?

Mariska: Kerek 5 pengő.

Lajos: Egyben?

Mariska: Nem, egypengős és apró.

Lajos: Na hozd ide.

Az anya: Ne számoljatok itt pénzt! Ebéd közben pénzt ne fogdossatok, tisztátalan dolog. És az étel egészen kihül.

Lajos: Majd kezet mosunk, hozd csak.

Az anya: Ne öntsetek pénzt az abroszra, egyetek inkább.

Lajos: Majd a kredenchez megyünk. Ötöt mondtál Mariska ugye? Egy, kettő, három, tíz, husz, harminc, kettő; négy; hat; nyolc; tíz, ötöt mondtál? Ez csak négy.

Mariska: Négy! Négy! Négy!

Lajos: Na jól van, három a magyar, olvasd meg magad.

Mariska: Négy! Négy! Négy!

Lajos: Annyi.

Mariska: Ezt az aljasat! Egy ilyen aljasat!

Az apa: Nem értem.

Az anya: Senki nem eszik, az étel kihül, elkéstek a gyárból.

Az apa: Nem értem.

Lajos: Én igen. Motozáshoz kérjük a fürdőszobába fáradni.

Az apa: Én megyek! Elég volt.

Az anya: Istenem nem eszi meg az ételt! Micsoda dolog ez?

Az apa: Elég volt.

Lajos: Ne menj el, apa. Motozz meg, légy oly' jó.

Az apa: Elmegyek. Ilyen dolgok történjenek az én házamban.

Lajos: Ne csodálkozz rajta, apa. Mariska megmondta: Egy személy az egy személy.

Az apa: Jónapot.

Eszti: Várj, apa én is megyek.

Mariska: En is!

Az anya: Mindnyájan elmennek, mindnyájan, az étel itt marad, nem táplálkoznak, elgyöngülnek, fönkremennek, mi lesz itt még?

Lajos: Várj Mariska te ne menj még legalább. Neked ugye jár egy pengő valamelyik zsebemből?

A z a n y a : Összetett kezekkel kérlek titeket, összetett kezekkel...
 M a r i s k a (dohog): Imádkozó sáska. Tedd el estére mama, estére megesszük. Most már sietnünk kell, különben kicseppenünk és aztán elmehetünk 50 pengőért egész napra. Ugy-e?

L a j o s : Hagyjad mama, jobb ha most mennek. — Lajos megsimogatja az anyát: Es hagyj most mindent így mama és kissé dőlj le.

A z a n y a : Dehogyanis dehogyanis, hogy aztán még jobban ezekre gondoljak? Inkább megyek gyorsan mosogatni, még ma a spádjot is átrakom, csak hogy ne gondolják semmire. Ezek a lányok! Mikor neked volt, te adtad a legtöbbet.

L a j o s : Én nem haragszom rájuk, mama.

A z a n y a : Milyen szerencse, hogy te ilyen nyugodt vagy.

L a j o s : Miért lennék izgatott? Ez még nem a legrosszabb.

A n a n y a : Ó ne beszélj! Hát mi lesz itt még?

L a j o s : Most soká csend lesz. Tudod csak azért voltak olyan dühösesek, mert mindenben blamálták magukat.

A z a n y a : Feküdj le Lajos.

L a j o s : Lefeküdjek?

A z a n y a : Igen feküdj feküdj, hiszen nincs mit csinálnod.

L a j o s : Nincs nagy kedvem lefeküdni.

A z a n y a : De igen! Hiszen te azért ép' úgy loholtál egész délelőtt. Nesze itt a takaró.

Lajos immel ámmal lefekszik. Az anya leszed, szellőztet, s a káposztaszag kivonul. Az anya is. Lajos is egyedül marad. Te jó isten micsoda ütközet volt, mi lesz itt még? Mi lesz ha csak egy küssé nem bírja a rohamot? No de alighanem most egy ideig csend lesz. Egyszerre hogy kitértek! A csendes birkákból két összetanult leopárd. Az istenit a pofájuknak.

A hátgerincén förtelmes vakargatást érez. És most egy ideig nem mehetek kávéházba! Ez a büdös Mariska! Mit lehet csinálni délelőtt? A fővárosi könyvtárba? Talán. Hogy ez a két büdös féreg milyen bajokat csinál! Most nincs kávéház. Lajos szája megkeseredik. Ki tudná okádni az ebédet menten. Rá ennek a két mocsoknak a fejére az istenit a pofájuknak. Lajos magára huzza a takarót. Leltár?: Egy kávéházcsonkitott lélek keserve.

*

— Kávé?

Bólintás és elismerő mosoly.

A kávé megjön, a Pesti Napló szintén. Lajos eszik-iszik. A kávé az élete, az ujság a szemfedője. Lajos az ujsággal valóban csak takarózik a külvilág ellen.

— Nem tetszik olvasni?

Mi az már megint! Napszámba olvassak? Micsoda izé az? Ehelyett azonban csak annyit mond: De igen.

Ha délig elolvassa az ujságot diadalmas érzése van. Ha nem, úgy alig tud hova futni a kötelességmulasztás fullánkja előtt. Ő szívesen elolvasná mindig, csak ne volna olyan unalmas. A politika nem érdekli, a szépírók meg el vannak hülyülve vagy ha nem, hát akkor csak azért, mert már ezelőtt is hülyék voltak.

Ott kint az üvegen túl van az élet. Rémes milyen türhetetlen egy könyvtár. Egy percig nem tudott megmaradni benne. Az a sok pasas mindenik harminchat pofával zabálja a betűt, mindenkinek minden olyan fontos, mindenki akar valami lenni, karrier, érdeklődés, odaadás, a nyavalya tudja mit össze nem hazudnak. Egy szikra előkelőség, de annyi simcs bennük. Tudomány, tudomány, egy röhej! Hála az uristennek, hogy kávéház van a világon. Egyhuzamban loholt idáig, pedig nincsenek jó lábai. Hát inkább mindennap családi mecszet, csak nem ezt a plebejus akarnokságot, ezt a felfele ökrönködést, ezt a 100 százalékot mintha érdemes volna! Kinek! Minek! Marha könyvfaló állatsereglet!

Itt jó. Akik itt vannak disznók. De előkelő disznók. Nem sürgős nekik semmi. Neki meg pláne nem, ő a legelőkelőbb. Ha elviszik az

ujtságot, hát elviszik, ha otthagyják, hát akkor otthagyják. Azért még nem kell úgy handabandázni.

Minden életformának meg van a maga bölcselete. Ime: Aki nem dolgozik okos, aki dolgozik hülye s aki sokat dolgozik az marha. Punctum. Neki beszélhetnek, ő erre rájött. Szaladgált eleget. Hát lehet egyáltalán másképp? Állás mindig kevesebb lesz, energia meg mindig több kell a megszerzésre. Először két hónapot szaladgált és kapott munkát két hétre. Aztán szaladgált négy hónapot és kapott munkát megint két hétre. Tovább nem gyűjtötte a tapasztalatokat, mert közben új életet kezdett.

És Lajosra most jó idők járnak. Megegyezett a kávéssal úgy hogy érdemeit zálogaként fogyasztás nélkül beülhet estefelé is. Ilyenkor ugyanis bőven van hely. A délutáni publikum már nincs ott, az éjjeli még nincs ott, egy kis töltelék nem rossz, hadd pukkadjon a konkurencia. És milyen szivélyes volt a kávé: Hogyne, de mennyire, csak legyen szerencsém! Lajos kebele dagadt a büszkeségtől. Egyszerre érezte milyen fontos személy is ő itten. Micsoda nagy dolog egy igazi vendég. Neki van befolyása a gazdasági életre. Leltár?: Egy derék ember a kávéházban.

Most általában minden jó. Lajos még a ludtálpának is örül, mert ha nem volna ludtálpá, úgy attól az icipici gyaloglástól nem fáradna holtra s akkor nem tudna délutánonként olyan jókat aludni.

Lajos este $\frac{3}{4}$ 10-kor felkel a kávéházból. Lelkesen köszöntik. Lajos jóindulatúan bólint. Ilyenkor jó hazamenni. A háziaktól nem fél. Azok kussolnak mióta le lettek hengerelve. Különben a háziak már még csak háziak sem, hanem egy fentartó mechanizmus, amely egyelőre működik. Aki nem dolgozik okos, aki dolgozik hülye, s aki sokat dolgozik az marha. Az anya nem dolgozik sokat, körülbelül 4–5 órát naponta. De apa, Eszti, Mariska azok húzzák reggel $\frac{1}{2}$ 8-tól este 8-ig.

Lajos nyújtózkodik: Jó lesz aludgálni. Kellemesen van a hálás beosztva. Anya apa együtt, Eszti Mariska együtt, ő pedig az ebédülőben a diványon. Kissé kemény és gyakran ételszag van, de az egyedüllet minden pénzt megér.

Lajos hazaér. A kapuzárást mindig szüzen ussza meg. Ki van jól számítva. A lakásban már ilyenkor jobbra-balra sötétség és versenyszuszogás. Lajos leteszi ruhadarabjait szép sorba és végigfekszik. Nagy elégtétel, hogy a fenntartó mechanizmust nem kell még este is szemlélni.

Aki nem dolgozik okos, aki dolgozik hülye s aki sokat dolgozik az marha. Leltár?: Itt fekszik, vagy mondhatjuk bátran itt nyugszik, egy okos, egy hülye és három marha.

KLERIKOFASISZTA KISÉRLETEK

Irta: SANDOR PÁL (Budapest)

Amikor Dollfuss osztrák kancellár még a februári fegyveres felkelés előtt egyik kiáltványában kijelentette, hogy „büszkeséggel állapíthatjuk meg, hogy mi vagyunk az első ország, amely a Quadragesimo anno pápai enciklika hívó szavának az állami életben is engedelmességedünk” (Rundschau, 1934. No. 9), — úgy látszott, hogy elérkezett a dialektikus fordulat; az elméletnek a gyakorlatba való átcsapásának pillanata, amely az olasz és német fasizmusok törekvéseinek és a többi „nyugati demokrata” imperializmusok érdekkeresztződéseinek tüzeiben, mint a bel- és külföldi polgárságot megnyugtató és az „államellenes erőket” is szolgálatába fogó klerikofasizmus megvalósulását hozza.

Az elmélet, a Quadragesimo annoban kifejezésre jutó elvek nem voltak újak az osztrák polgárság számára. Hiszen az uralkodó pol-

gári párt, a Christlichsoziale Partei, közel öt évvel a Quadragesimo anno megjelenése előtt már programjába vette annak legfőbb elveit, amikor kimondta, hogy „a keresztényszociális párt elismeri a jogszerűen szerzett magántulajdont, de követeli, hogy a földi javak szerzésénél és használatánál a közjóra is tekintettel kell lenni. Az állami és gazdasági rendet úgy kell berendezni, hogy a magántulajdon és munkaerő kihasználásával való visszaélés a közösség, vagy az egyes kárára megakadályozható legyen. A keresztényszociális párt tehát a jogszerű magántulajdon kisajátítását csak a közjó nyomós okaiból és megfelelő kárpótlás ellenében tartja megengedhetőnek. A párt a becsületes szellemi és fizikai munka teljes védelmét kívánja úgy a terrorisztikus akadályozás, mint az önző kizsákmányolás ellen.“

Maga Seipel prelátus, a Christlichsoziale Partei egykori vezetője, akinek nevéhez fűződik a háború utáni katolikus-liberális pártnak az osztrák fináncőke, a gazdag parasztság és köspolgárság szövetsége alapján az olasz fasizmus gyakorlatának figyelmes szemlélete segítségével egy klerikofasiszta párttá való átépítése, szintén nemcsak a XIII. Leónak, a „munkáspápának“ a „Rerum novarum“ kezdetű, a Quadragesimo anno alapjául szolgáló 1891-i enciklika szerzőjének, hanem a német katolikus legényegyletek életrehabilitációjának, a „Schusterjunge“ Adolf Kolping-nak is jó tanítványául bizonyult és ha a Rerum novarum dacára, sőt éppen annak az alapján úgy látszik, hogy „a kereszténységből és annak erkölcsi alaptörvényeiből egy konkrét gazdasági rendet nem lehet nyerni“ (Wilhelm Schwer: Papst Leo XIII., 49. lap.) — akkor igenis lehet Seipel szerint mint államideált „a keresztény államot felállítani, amelyben az összes rendek az állam közösség tagjai“ (Leopold Kulcsar: Die Kirsche und unsere Zeit, 30. lap). Ez az álláspont nem tér el az Aquinói Szent Tamás-féle államideáltól, — ellenkezőleg: megerősíti, amennyiben — mint Kolping kifejezi: — „a kor- és rendtársak, a hasongondolkodásuak és hasontörekvésűek egyesülése: természetszerű“, (Theodor Brauer: Adolf Kolping, Klassiker katholischer Sozialphilosophie, 36. lap) — s ezzel erkölcsös, az isteni ész által akart szükségszerűség, mint maga a thomisztikus állam. Csak éppen a „népakaratot“ — a parlamentáris demokrácia alapjátét — a tekintélynek kell helyettesítenie és ha Seipel szerint ez a tekintély még homályos — „isteni tekintély“, azaz az államnak az egyház által való vezettetése, — nem kétséges, hogy ha konkrét megvalósulásra került volna sor, akkor az a Kolping-féle „szociális hierarchián“ épült volna, — „hierarchián“, amely a szociális élet rendjét és architektónikáját alkotta volna“ (i. m. 56. o.) és amely a „szociális felépítés alapelvét a korporációban, a rendi felépítésben látja“ (i. m. 36. o.)

Dollfussnak ezek szerint nem kellett volna a Quadragesimo anno-hoz folyamodnia, hogy Ausztriában bevezesse a rendi alkotmányt; elegendő lett volna elődjét a kancellári székben, Seipelt, vagy a keresztényszociális párt kommentátorát, Richard Schmitzet követnie, aki a pártprogramhoz fűzött magyarázataiban a Quadragesimo anno-val kapcsolatban azt állítja, hogy annak „világos szavai nem hagynak kétséget az iránt, hogy a pápa a „rend“ kifejezésen nem egyoldalú munkás- és munkaadó szövetséget ért, hanem „a foglalkozás és a társadalom szolgálatában való egyenlőség által összetartozók összefogását“. Viszont, ha az osztrák keresztényszociális párt nem is fogadja el a magántulajdon megszorításának és az állami beavatkozási jognak azt a mértékét, sem pedig a „méltányos bért“, amelyet a Quadragesimo anno elvével emel, mégis Schmitz kommentárjai szerint is a „keresz-

tényszociális párt magáénak vallja fenntartás nélkül az új társadalmi rend célját, amely a hivatási rendek alapján, a pápai enciklika értelmében épült, azaz a társadalom hivatásszervezeti új rendjét.“ (Kulcsár: i. m. 47. o.)

Hogy Dollfuss mégsem az osztrák tradíciókhoz ragaszkodik, hanem közvetlenül a Quadragesimo annohoz fordul, az elsősorban is e pápai enciklikában megnyilvánuló „fasiszta szociálpolitikában“ leli a magyarázatát, amire Dollfussnak oly nagy mértékben szüksége volt, hogy közvetlenül a fináncióktól való függésében — és valóban levegőben függésében — talajt, t ö m e g b á z i s t teremtsen magának. A Quadragesimo anno szerzője a Rerum novarum egyenes folytatásaként tekinti, Leo tanításainak „alkalmazását a mi napjaink új bajaihoz és közben bekövetkezett messzeható változásokhoz“. Ha azonban meggondoljuk, hogy a Rerum novarum a múlt század 80-as éveiben széles mederben előretörő szociáldemokrata párt- és szakszervezeti mozgalmak feltartóztatására irányuló, az ezekben a szervezetekben tömörülő katolikus munkásság visszatérítésére és keresztény szakszervezet alapítására ösztönző irásmű volt, amely pl. a női és gyermekmunka ellen csupán a család, mint „minden szociális élet ősfarmája“, a kereszténységben a házasság szentsége által megszentelt „össejt“ (W. Schwer: I. m. 35. o.) érdekében fordul és amely a Szent Tamás bérformulája alapján (quod recompensatur proretributione operis vel laboris... justitia aequalitas quaedam est) ugyanezért érti az „igazságos bért“ „családi bérnek“ (Eberle: Katholische Wirtschafts-moral, 63. o.), amely tehát nemcsak az egyén önfenntartására, hanem a család alapítására és fenntartására is elég legyen, és ha meggondoljuk, hogy ez a Rerum novarum az osztályharcban csak a szegények „irigységét és gyűlöletét“ látja a gazdagok ellen, a szocializmusban csupán „egyenlősítést“, — akkor azt kell mondanunk, hogy a Quadragesimo anno lehet ugyan folytatása a Rerum novarumnak, de csak úgy, mint a szabadversenyes kapitalizmusnak az imperialista monopolkapitalizmus, vagy a liberális polgári parlamentarizmusnak a fasiszta diktatura. S e hasonlat mögött lényeges tartalmat is lehet érteni: a pápai szociálpolitika fejlődését a Leo-féle „jótékonyságtól“, melytől a társadalmi kérdés megoldását várja, — a klerikofasizmus szociális rendszeréig. Ugyancsak jellemző, hogy amíg a Rerum novarum a társadalmi vonatkozásokat a vallás és erkölcs, illetve a thomistikus keresztény természetjog vonalán látja, addig a Quadragesimo anno nemcsak hogy a gazdasági alapépítményről kénytelen tudomást venni, hanem egyenesen marxi frazeológiával operál. A Quadragesimo annoban a magántulajdon már nem etikai, hanem gazdasági kategória, tőkérről és munkáról, kapitalizmuson kívüli térről imperializmusról, kizsákmányolásról, „jöllakott“ polgárságról és nélkülöző proletariátusról beszél és azon az állásponton van, hogy csak a munka érték, illetve „tulajdontermelő“ erő. Viszont már ezen a ponton világosan megmutatkozik, hogy a frazeológia csak máz és pusztán lépvesző szerepre van szánva. Az még a legkevesebb volna, hogy a munkaerőt összetéveszti a munkával, az értéktöbbletelmélet pedig ép' oly idegen az ő, mint a Rerum novarum számára. Sokkal több van itt a munka fogalmánál, mint az, hogy a Quadragesimo anno nem képes megérteni a marxizmust és pedig az, hogy a marxi teoriából átvett ugyan kifejezéseket, — de a fasizmusból a lényegét merítette. Mert a munka fogalmán nála a „vezető és kivitelező“, teremtő munkát is kell érteni s ezzel egy kategória alá fogja a munkás és a vállalkozó munkáját. Mert csak így válik lehetségessé számára, hogy felállít-

hassa híres alaptézisét: „Amily kevésbé lehet el a tőke munka nélkül, époly kevésbé lehet el a munka tőke nélkül“, s ezzel konstituálja az egymással szemben álló osztályok harca helyett azoknak egymásra utaltságát, hirdeti a szociáldemokrácia „ipari békéjét“, „gazdasági demokráciáját.“ Pontosan ez utóbbi gondolat önt formát az enciklika ama szakaszában is, amelyben a tőkehozam felosztásáról beszél a polgárság és a proletáriátus között, míg a proletáriátus „elproletarizátlanitása“ fogalma mögül a Carta del Lavoro szavai csillannak elő megtoldva a hitleri 25 pont kispolgártenyészítő szándékával, amennyiben a Rerum novarum „igazságos bére“ már nemcsak „családbér“, hanem „vagyonszerző“ bérré fejlődik. A „bérigazság“, a „földi javak illő elosztása“ nem egyebek, mint a nemzeti szocializmus „közérdek az egyéni érdek előtt“ jelszava, — s nemcsak értelmében, hanem letartó, eltérítő, kispolgárj ambiciókat ébresztő.

Viszont nem lehet azt mondani, hogy a Quadragesimo anno és a Carta del Lavoro, vagy pláne a hitleri szociálpolitika elvei között ne volna különbség. Sőt éppen ezeknek az elgondolásoknak egyik leglényegesebb részében, a korporáció, a hivatásszervezeti felépítés és ezeknek az államhoz való viszonyában fontos eltéréseket találunk. Az olasz és német fasiszmusok a „totális állam“ álláspontján vannak. Mussolini nem egyszer leírta, hogy az állam mindenekelőtt: „A fasiszta számára minden az államban létezik, s az államon kívül semmi sincs, ami emberi vagy szellemi valami lenne, még kevésbé valami, ami értékkel bírna“. (Preussische Jahrbücher, 1933. IV. Idézi Szekfü Ignác: Totális állam s katolicizmus. Magyar Szemle, 1934. I. 29. o.), — ezzel szemben a Quadragesimo anno kifejezetten hangsúlyozza: „Amit az egyes ember saját kezdeményezésével és erejével végbe tud vinni, azt nem szabad kezéből kivenni és a közösségre hárítani“, s másutt is: „alárendelt jelentőségű ügyeket, amelyek csak fontosabb feladatok háttérbe szorulására vezetnének, az állam engedjen át a kisebb közösségeknek.“ Mert közvetlenül az államban való felolvadás nehezen volna elképzelhető, anélkül, hogy az egyeseknek az egyházban való felolvadása ezáltal ne veszélyeztetnék. Az állam mindenhatósága összeegyeztethetetlen az egyház mindenhatóságával, illetve a keresztény államelmélettel, amely „az államot mindig csak keretnek gondolja az egyén és a társadalmi szervezetek munkája köré“. (Bajza, I. m. 29. o.) Különbben sem az egyénnek az államhoz való viszonya az a Quadragesimo anno szerint, ami „rendezésre“ szorul, hanem „a munkapiac két osztályának“ viszonya, amely két valóságos harcfrontot alkot; „e munkapiaci pártok küzdelme a munkapiacot hadszíntérré változtatja, amelyen a két párt heves harcban küzd egymás ellen.“ Ennek a harcnak a „megszüntetése“ nem az egyénnek az államban való felolvadása útján képzelhető el, hanem úgy, hogy „az osztályok közötti harc a rendek békés együttműködésévé váljék.“ Az enciklika szerint ebben a munkában az államnak csak szerepe van, de a „társadalmi cél“ nem az állam, a „totális állam“ megteremtése, hanem a rendi szervezet megújítása“.

S e ponton vált a munkásfelkelés előtti helyzetben Dollfuss számára szükségessé nem Hitler és nem Mussolini, sem pedig a keresztényszocialista párt elveire való támaszkodás, hanem a Quadragesimo anno előtérbetelése, helyesebben a fasiszta szociálpolitika útjára térés a pápai enciklika szűrőjén keresztül. Az osztrák tömegek számára a totális állam nem lehetett az a vonzóerő, amely háttérbe szorította volna az osztály- és pártérdekeket. A Bundesstaat-alkotmány, Wien külön államisége, a tömegek szinte 100 százalékos átpolitizáltsága,

stb., világosan megláttatták az egyesek előtt az állam mint hatalmi apparátus szerepét és az államnak mint az osztályok, pártok és érdekek fölötti lényegnek a hirtelen hypostazálása azzal a veszéllyel járt volna, hogy a hézag az állam és tömegek között egész a szembefordulásig, növekszik. Eppen ennek a hézagnak a betöltésére, a kapcsolat konstituálására, a tömegbázis megteremtésére volt szükség a Quadragesimo anno-beli rendi felépítésre, a „rendekre, amelyekhez nem az egyik vagy másik munkapiacpárthoz való tartozás alapján, hanem az egyesnek a különböző társadalmi funkciói szerint tartozik az ember.“ Persze, ezt nem úgy kell érteni, mint ahogy Aurel Kolnai gondolja (Die Ideologie des Ständestaates, Der Kampf, 1934. I. 13. o.), hogy „az eddigi ellenséges osztályok helyett ugyanazok az embercsoportok most már mint barátságos rendek existálnak“, — hanem úgy, hogy az osztályszervezetek megsemmisítése után osztályegyüttműködéses, gazdasági- demokratikus, államigenlő szervezetek épüljenek fel, amelyeket nem a termelőeszközökhöz való viszony, hanem a foglalkozás, a szakma határoz meg. Mert akár Kolnainak a gazdasági demokrácia elvi álláspontjáról, akár a Carta del Lavoro álláspontjáról nézzük is a dolgot, mindkettő szerint pl. az üzemi demokrácián belül a munkás és gyárigazgató érdekei közösek, s ez az érdekközösség adja a fasiszta korporáció létalapját. Viszont Kolnai fején találja a szöveget, amikor rámutat arra a különbségre, ami az olasz korporációk és a Quadragesimo anno által követelt rendi szervezetek között formailag fennáll: előbbiek államszervek, utóbbiak pedig önkormányzati szervek (I. m. 16. o.), — és ez a második ok arra, hogy Dollfuss ez utóbbi mellett döntson; mert így ki lehet adni a Kolnai által formulázott jelszót: „Kooperáció, igen! Korporáció, nem!“ (I. m. 20. o.)

S hogy mily mélyreható sikerrel, arra legautentikusabb tanu: Ottó Bauer, aki szószerint a következőket írja: „A munkásosztály harca nem csak a politikai demokrácia visszaállításáért, hanem evvel szoros összefüggésben a hivatásszervezeti gazdasági demokrácia helyreállításáért és kiépítéséért is folyik. De éppen a gazdasági demokráciáért folytatott harcban találkozik a munkásosztály a kispolgárság és parasztság hivatásrendi törekvéseivel közös talajon, amelyen megengedés lehetséges, mielőtt a hivatásrendi szervezeteket nem mint a fasiszta állam uralmi eszközeit, hanem mint a hivatásrendek és iparok gazdasági és szociális önkormányzatának orgánumait gondoljuk el. A munkásosztály bizonyára nem fogadja el a kispolgári illúziókat, hogy a „hivatásrendi“ szervezet egy „új társadalmi rendet“ alapít, amely az osztályellentéteket megszüntethetné. De a munkásosztálynak nem kell a hivatásszervezeti felépítést feltétlenül elvetni. Megegyezést hozhat létre a kispolgársággal és parasztsággal a hivatásszervezeti felépítésre vonatkozólag, ha ez a „hivatásrendi“ rend szabad hivatásszervezeti önkormányzatot, tehát valódi gazdasági demokráciát jelentene, amely a politikai demokráciát nem megszüntetni, hanem kiegészíti és kiépíti.“ (Klassenkampf und „Ständeverfassung“. Der Kampf, 1934. I. 12. o.)

Igy miután az elméletben létrejött az egységfront Dollfuss és a szociáldemokrácia között, s ezzel biztosítottnak vélte a kancellár a tömegbázist az elmélet megvalósítása számára is, nem késlekedett a gyakorlattal, a hivatásszervezeti felépítés előkészítése első lépés volt a munkásság szabad szervezkedési jogának megszorítására. A választott üzemi tanácsok helyét az államj üzemekben elfoglalták a kinevezett személyi képviseltek, a kényszerbékéltetést bevezette a munkajogba,

a munkáskamarák teendőinek továbbvezetésére közigazgatási bizottságokat létesített, amelyeket a szociális közigazgatási minisztérium nevez ki, kivette a munkáskamarák hatásköréből a posta, távirat, telefon és vasutak alkalmazottait, stb. Ilyen előkészítés után érkezett a Dollfuss kormány felszólítása a szociáldemokrata párthoz, hogy tárgyalni óhajt vele az alkotmányreformról. „Kétségtelenül súlyos hiba volt — ismeri be Ottó Leichter (Keine Stände-Illusionen! Der Kampf, 1934. II. 53. o.), — hogy ez alól az ürügy alól — mert semmi más nem volt mint ürügy — nem huzzuk ki a talajt azzal, hogy a parlament összehívása előtt minden tárgyalást elutasítottunk volna.“ „Persze nem azért, mintha nem akartak volna tárgyalni, hanem azért, mert „ez a politika kétségtelenül jobban hatott volna, mint a tárgyalási készségünknek a kinyilatkoztatása, amely az első hetekben az új rendszer politikai bázisát alkotta. A fejlődés azóta megmutatta, hogy egy ilyen nyilatkozat nem semmisítette volna meg a tárgyalási lehetőségeket“. (U. o.)

Teljes joggal érezhette tehát Dollfuss magát azon a dialektikus ponton, amikor az elmélet átesap a gyakorlatba, s a „Quadragesimo anno állama“ a horogkereszt, hazafias front, szociáldemokrácia pápai enciklikán épülő egységfrontjával, teljes tömegbázissal megalakulhat s amikor az enciklika szavaival élve: az „államférfiak és jó állampolgárok minden igyekezetükkel azon lesznek, hogy az osztályok közötti ellentétekből a rendek harmónikus összedolgozása fejlődjék ki.“

Az események azonban megcáfolták Dollfussot és a dialektikus ugrást nem ő tette, hanem a februári munkásság, amely — ezt Bauer is kénytelen-kelletlen elismeri (L. Ottó Bauer: Az osztrák munkások fölkelése I. Népszava, 1934. március 11.) — spon t á n megmozdulással, a l u k r ó l való egységfronttal száll szembe a fasizmussal és fordít háttal vezéreinek és fasizálódó szervezeteinek.

Ez a fordulat és a felkelés leverése új feladat elé állította az osztrák fasizmust. A munkásság ellenállása megtört, de úgy, hogy az új rendszer számára nem teremtődött tömegbázis. Már pedig az új rendszer, a rendi alkotmány, a Quadragesimo anno elveinek megvalósítása nem an und für sich kellett, hanem azért, hogy a fasiszta diktatura tömegbázist teremtsen magának. A felkelés leveretése után kitűnt, hogy a munkásság reformista vezetőinek hathatós közreműködése nélkül ez a tömegbázis nem teremtődik meg s akkor már nem fontos sem a Quadragesimo anno, sem a rendi alkotmány. A rendi alkotmány megvalósításának ebben a pillanatban, ha csupán ez volna a cél, nem volna akadálya, még csak „államesiny“, vagy „kényszerrendelet“ sem kellene hozzá: elintézhető lenne „törvényesen“, „parlamentáris uton“, amennyiben az osztrák nemzetgyűlésnek a szociáldemokrata mandátumok megsemmisítése után 89 tagja van s ebből csak 19 az „ellenzéki“ (magynémet és parasztpárt), a határozatképességhez szükséges kétharmadtöbbség tehát bőven meg volna. Azonban ez az alkotmány, épp úgy mint az „egységes szakszervezetek“, csak üres keret, amelyen belül az osztályviszonylatok változatlanul fennállanak és pedig nemcsak ökonomiai, hanem ideológiai értelemben is, amelyeken nem változtat még a munkásifjúság „állami utónevelése“ sem. Ilyen „erőtlen“ alkotmány, amelynek hirdetői az „új társadalom“ eljövételét is megcsillogtatták a kispolgárság előtt, nem alkalmas arra, hogy a tömegbázist kiszélesítse, — az alkotmánytervezet kidolgozója, Ender miniszter tehát egyszerre hosszú évekről beszél (1934. III. 3.), a Dollfuss kormány pedig „ideiglenes“, „átmeneti“ alkotmányt helyez kilátásba, amelynek a lényege az, hogy ne várjon tőle senki megvál-

tást. A rendi felépítés sem kezdődik meg: mert az ideiglenes alkotmány abban különbözne a véglegestől, hogy csak három kamara működne (államtanács, tartományi tanács, gazdasági tanács), míg a parlament helyébe kerülő ugynevezett rendi tanács hiányoznék. „A rendi tanács — mondják a hivatalos nyilatkozatok (1934. III. 6.) — majd csak akkor kezdi meg működését, ha a rendi szervezetek már annyira fejlődtek, hogy be lehet őket illeszteni az új alkotmányba.“

A Hohe Wartera felhuzott ágyuk tüze, a Marxhof lángjai a szociáldemokrácia kódén keresztültörtek és rávilágítottak a Quadragesimo anno igazi értelmére és a klerikofasiszta szociálpolitika funkciójának lényegére is. A fény még nem aludt ki és így valószínű, hogy ez a „fejlődés“, vagyis az Ottó Bauer által kezdeményezett fasizmusbanövés folyamata megáll és a gleichschaltolás átmeneti két esztendeje kevésnek, — illetve nagyon is soknak fog bizonyulni.

AZ ÓRIÁSVÁROS NEWYORK NYOMAVESZETT DICSŐSÉGE*

Irta: BERT BRECHT

1.
*Vajjon ki emlékezik még
az óriásváros Newyork dicsőségére
a nagy háború utáni évtizedben?*
2.
*Micsoda epikusan ünnepelt medence volt akkortájt ez az Amerika!
Gods own country!
Csak nevének kezdő betűivel jelezték:
U. S. A.
mint valami fölcserélhetetlen ifjúkori barátunkat, akít mindenki ismer!*
3.
*Ez a kimeríthetetlen medence, állítólag,
mindent befalt, ami beléje hullt, s kétszer két hét alatt
saját képére formálta át!
Minden faj, mely ez örömteli kontinensen partra szállt
boldogan adta fel régi vonásait, feledve
mint a rossz szokást,
csak azért,
hogy tüstént olyan legyen, mint akiket itt már átszított e föld!
Ezek viszont nagylelkűen és gondtalan fogadták a tőlük nagyon is
különbözőket
(akik persze csak száználmas existenciájuk miatt voltak különbözők!)
Mint a jó kovász, a tészta
még oly nagy tömegétől sem féltek: tudták, hogy áthatnak
mindent!
Micsoda hír! Micsoda évszázad!*
4.
Oh, azok a grammofondobozokból szüremelő asszonyi hangok!

* Bert Brecht: Lieder-Gedichte-Chöre című kötetéből. (Edition Carrefour, Paris.)

Igy daloltak (örizzétek meg ezeket a lemezeket!) az aranykorban!
Oh, Miami vízének esti muzsikája!
Oh, a végnélküli utakon sebesen hajtó nemek leállíthatatlan derüje!
S a daloló asszonyok bizakodó sírásban bugó erőteli gyásza
a széles mellű férfiakért, de még mindig
széles mellű férfikoszorutól övezve!

5.

Táborszám állították össze a különös emberpéldányokat,
szakszerűen etették, fürdették és mérték le őket,
hogy példátlan mozgásukat film szögezze le minden
vadékok elé.

6.

Óriás épületeiket a legjobb emberanyag hihetetlen pazarlásával
építették fel. Teljesen nyíltan, a világ szeme láttára
szívták ki munkásaik csontjaiból a velőt,
belepuskáltak a szénbányák tárnáiba, s az elhasznált csontokat és
elnyűtt izmokat
kedélyes kacagással
lapátolták ki az uccára.
Am a munkások homéri méretű sztrájkjainak
hasonló durva könyörtelenségéről
sportszerű elismeréssel számoltak be.

7.

A szegénység szegény volt ott!
Ez áldott nemzet filmjeiben a férfiak,
szerencsétlenségükben. a bőrdíványos, zongorás nyomorlakás láttán
egyszerűen öngyilkosságot követtek el.

8.

Micsoda fény! Micsoda évszázad!
Oh, mi is kívántuk azokat a szélescsikú, durvaszövésű,
vattás vállú ruhákat, amik oly vállassá szélesítik a férfiakat,
hogy három belőlük elfoglalja a járdát.
Mi is megpróbáltuk mozdulatainkat fékezni,
kezünket lassan bujtatni a zsebbe, s a fotolyókból,
ahol (szinte mindörökre) hevertünk, lassan kászolódni elő,
mint valami alakuló állam,
és mi is telitöltük rágógummival (beechnut) a szánkat
amitől, állítólag, tartósan előre feszül az áll
és ültünk mi is örökké örlő állkapoccsal, szakadatlan zabáló
vágyban.

A polgártársai előtt megoldhatatlan rejtélyű „poker faced man”
ijesztő szenvtelenségét mi is reákvántuk arcunkra.
Mi is állandóan mosolyogtunk, mint a nagy üzletek előtt vagy után,
a zavartalan emésztés bizonyosságaként;
mi is szívesen megtapogattuk partnereink (csupa jövőző üzletfél)
combját,
karját, lapockáját, hogy kipróbáljuk
miképp is veendők kézbe az ilyen fickók,
sima, lecsapó fogással mint a kuttyák.
Igy loholtunk ezután a híres emberfajta után, mely úgy látszott
arra hivatott, hogy a földet, miközben előre viszi, uralja!

9.

Micsoda biztosság! Micsoda lökőerő!
Ezek a gépecsarnokok: a legnagyobbak a világon!
Nászpropagandát üztek az autógyárak, már a még
meg sem születettek számára is gyártottak autót! Azoknak,
akik a szinte használatlan ruhadarabokat elhajították (de úgy,
hogy azok tüstént szétmállottak, nyilván a megoltott mészben!)
díjakat fizettek ki! Ó azok a hidak:
virágzó szárazföldet kötöttek össze virágzó szárazfölddel!
Végtelenül!

A világ leghosszabb hidai! Oh, azok a felhőkarcolók:
melyek oly' magasra hordták tégláikat, hogy minden
tulemelkedtek, magasságukból gondtelién nézték
az új építkezéseket, amik ép', hogy kibujtak a földből
mammoth arányaikat felülmulando.
(Némelyek már attól tartottak, hogy a városok növekedését
nem lehet megállítani, s napjaikat
más városok fejük fölé nőtt husz emeletével kell majd befejezniök,
s egymás hegyére-hátára hányt koporsókban
porladnak el!)

10.

De különben: micsoda biztosság! Még a halottak arcát is
kifestették és kellemes mosolyt pingáltak rá,
(ezeket a vonásokat emlékezetemből hozom fel, a többieket
elfelejttem): még az elmerültek számára is
tilos volt a reménytelenség!

11.

Micsoda emberek! Boxolók a legerősebbek!
Feltalálók a legpraktikusabbak! Vonataik a legsebesebbek!
a legnépesebbek is!
És mindez úgy tűnt: ezer évig tart —
hisz' maguk a newyorkiak ugrasztották világgá:
városuk sziklatalpakon épült és így
megdönthetetlen!

12.

Valóban, közösségük egész rendszere a lehető legjobb volt!
Micsoda fény! Micsoda évszázad!

13.

Sajnos ez az évszázad
csak rövid nyolc évig tartott.

14.

Mert egy napon a világot különös összeomlások híre
futotta be egy híres kontinensről s a tegnap még hajszolt dollárokat
mint a rothadt büzü halat lökték vissza utálkozással.

15.

S ma, amikor szájról szájra jár,
hogy ezek az emberek csődbe kerültek,
a többi kontinensen (amelyek szintén csődbe jutottak)
mi sok mindent másként, mint ahogyan van, élesebben, látunk.

16.

*Mi lett azokkal a felhőkarcolókkal?**Hűvösebben látjuk.**Micsoda megvetendő pajták a felhőkarcolók, ha már nem hoznak házbért!**Az egekig verdeszen a szegénység? A felhőkig az adósság?**Mi lett azokkal a vonatokkal?**A gördülő hotelekhez hasonló vonatokon, állítólag most gyakran nem akad lakó.**Az ember nem igyekszik sehova**felülmúlhatatlan sebességgel.**Mi lett azokkal a hidakkal?**A világ leghosszabb hidai most szemétdombokat kötnek össze szemétdombokkal!**És mi lett az emberekkel?*

17.

*Még mindig, halljuk, festik az arcukat,**de most: hogy álláshoz jussanak; a 22 éves nők**kokaint szippantanak mielőtt sorba állnak,**hogy helyet hódítsanak maguknak egy írógép mellett.**Egész családok mérget fecskendeznek lányuk combjaiba,**hogy a tekintetük gyujtson.*

18.

*Még adnak el grammofoonlemezeket, persze keveset,**de mit mesélnek nekünk tulajdonkép' ezek a tyukok, akik**énekelni se tudnak? Mi az értelme**ezeknek az énekeknek? Mit is énekeltek**tulajdonkép' nekünk mindezek az éveken át?**Miért utáljuk ma ezeket az egykor ünnepelelt hangokat? Miért nem**hatnak már semmifélekép' se ránk a városok fényei?**Csak azért mert szájról-szájra jár,**hogy ezek az emberek csődbe jutottak!*

19.

*Gépeik, u. i. ezt mondják, óriási rakásokban hevernek (a legnagyobbak a világon!)**és rozsdásodnak,**mint a mi kontinensünk gépei (kisebb rakásokban.)*

20.

*Még vannak világbajnoki mérkőzések pár szórakozottan ülve maradt néző előtt:**de a valaha legerősebb ember sem kelhet birokra**a titokzatos törvénnyel, mely az áruval zsufolt üzletekből kihajtja a vevőt!*

21.

*Már csak mosolyukkal (és semmi mással) állnak a kimustrált világbajnokok**az utolsó közlekedő villamos kocsí elé:**három ezek közül a széles válhuak közül betölti a járdát,**de mi tölti el őket mielőtt az éjszaka beköszönt?**Csak a vállát melegíti azoknak a vatta, akik végnélküli áradásban*

éjjel-nappal a holt kórakások üres szakadékaí közt loholnak.
Mozdulataik lassuak, mint az éhes, legyengült állatoké.
Mint a lassan alakuló állam, olyan lassan
törnek elő a szennycsatornákból, melyekben szinte örökre fekszenek.
Bizodalmuk, mely állítólag még meg van,
azon a reményen épül,
hogy az eső holnap majd aluról fölfele zuhog.
Derűjük állítólag ellenállhatatlan,
ha megpillantanak egy darab hust a kirakatban.

22.

Egyesek állítólag még mindig találják munkát
ott, ahol a búzát vonatszám öntik a tengerbe, melynek
Csendes Océán a neve.
És azok, akik padokon töltik az éjszakát, úgy halljuk,
elalvás előtt az üres felhőkarcolókat
egész különös gondolatokkal nézik.

23.

Micsoda csőd! Hogy elveszett itt egy
nagy hírnév! Micsoda felfedezés:
közösségük rendszere
ugyanazokkal a százalmas hibákkal bir
mint a szerényebbeké!

(Fordította: Méliusz N. József)

A ZSIDÓKÉRDÉS ÉS A CIONIZMUS (II)

Irta: VARGA LÁSZLÓ (Timișoara)

A zsidókérdés a zsidóság egyensúlyozatlan gazdasági-társadalmi helyzetének, s mindazon társadalmi surlódásainak foglalata, melyek a zsidóság társadalmi multjából, különállásából, félasszimilációjából s kedvezőtlen osztályrétegződéséből következnek. A zsidóság egyik — modern formája — védekezése a cionizmus. Az a körülmény, hogy a cionizmus a környező társadalommal szemben védekező-hátráló jelleggel bir, lehetőségeit eleve kiszabja. A cionizmus lehetőségeinek korlátozottságából következik, hogy a cionizmus távolról sem történelmi kényszerűség („dialektikus szükségszerűség“). Valamely kortűnet u. i. még korántsem jelent olyan korkövetelményt, ami a fejlődés általános szempontjából életrevaló, vagy indokolt.¹ A társadalom egyenlőtlen fejlődése következtében az ideológiai törekvések is elágazók, sőt ellentétesek. Ezek a vonások persze a társadalom válsága idején még jobban előtérbe kerülnek. Minden ilyen vajudáson az a konkrétte váló ideológia tör keresztül, mely a termelési viszonyok változásának és alakulásának egyetemesen felel meg. Mellette az átlag-méretű kortűnetek — még ha közben erőteljesen ki is fejlődtek — elkerülhetetlenül háttérbe szorulnak s elégtelenségük bebizonyosodásával pusztá kisértőjelenségekké törpülnek. A francia forradalom előtti deizmus, a Rousseau-féle természetkultusz, az észimádat, a legutóbbi idők nihilizmusa, anarchizmusa, pánszlávizmusa, tolsztojánizmusa, páneurópaiizmusa stb. mind olyan tünetek, amelyek bár hosszú időszakon át lényeges társadalmi tényezők, elégtelenségük következtében mégis fokról-fokra visszafejlődnek s helyet adnak a társadalmi szükséglet kon-

krétabb formáinak. Az egykor hatalmas szociáldemokrácia szemünk láttára „járta le magát”. Hasonló mozzanat észlelhető napjainkban az egyre szaporodó vallási szektákkal kapcsolatban, amik ugyancsak a gazdasági alap okozta felületi megrezdülés átmeneti eredményei. Hogy ez mennyire igaz, az abból is látható, hogy ezek a szekták mind a primitívizmushoz térnek vissza s ezzel a visszatéréssel nyilvánvalóan dokumentálják társadalomellenességüket. A cionizmusnak is az a lényeges próbaköve, hogy a kérdések összessége szempontjából, vég-eredményében képes-e egyetemesen átfogó jellegre szert tenni. S mert bizonyos, hogy a cionizmus a zsidó tömegek nagyobb részének problémáit nem tisztázza, ezért a cionizmus a zsidókérdésre és a társadalomra nézve nem előmozdító, hanem gátló tényező, s így fejlődésellenes. (Terminológiával kifejezve: nem-dialektikus.) Ebben a vonatkozásban lényegtelen, hogy a cionizmus kivitelében előrehaladottabb formákat is ölt (kollektív telepek stb.) Az ilyesmi miniatűr-keretben, különállóan, az általános társadalmi fejlődést megelőzve mindig megkísérrelhető. Az ilyen kísérletek azonban minden tetszetőségük ellenére sem rendelkeznek történelmi állóképességgel s különállásuk miatt a fejlődésre befolyással sem bírnak. Róbert Owen kísérletei a munkáskérdés elkülönített megoldására, vagy az amerikai stb. kollektív kolóniák (régebben a kereszténység kolostorai) mind ilyen sorsra jutottak.

A cionizmus fejlődésellenességét különben egész pályafutásán nyomon követhetjük.

A cionizmus szívesen hivatkozik arra, hogy a zsidó tömegekben mindig elevenen élt az ezredéves cioni vágy. Adolf Böhmnek viszont mégis meg kell állapítania, hogy (a 19. században) „a keleti zsidóságban a cioni gondolat nem vert mélyebb gyökeret, bár nyomai megvoltak és a szigorúan orthodox tömegekben a nemzeti öntudat latens erőként dolgozott.” (Die zionistische Bewegung, I. 59. o.) Azzal magyarázhatjuk ezt, hogy a keleti zsidóság ekkor még maga is számított a polgári fejlődés hozzáérkezésére, s a Haszkalah-va (felvilágosodási mozgalom) előre felkészült az esetleges társadalmi áthasonulásra. (Korábban a német zsidóság is hasonlóképp egyengette az asszimiláció útját, mielőtt az asszimiláció előfeltételei még hiányoztak.) Az A. B. által említett időben a keleti zsidóságnak a cioni gondolathoz nem is lehetett érzéke. Hisz a zsidóság mindig a környező társadalomhoz igyekszik idomulni s csak kudarcain esetén folyamodik az elkülönüléshez. Keleten azonban sem a polgári fejlődés, sem felülépítőmánya, a liberalizmus nem nyernek átütő erőt, sőt ellenkezőleg, az orosz viszonyok nehéz oldódása a zsidóság helyzetét súlyosbítja. Keleten az 1880. évi orosz pogromok vetik felszínre az első cionista áramlatot (Chovevé-Zion, B'né Mosche) s csak ekkor indul meg a kísérlet egy, a környező társadalmon kívüli megoldásra, a kolonizációra. Ezek a mozgalmak azonban még nem tudnak jelentőséghez jutni. A mai modern cionizmus csak a monopoltőke erősödése által kiváltott társadalmi erjedés és antiszemitizmus következtében ölt alakot, s korántsem véletlen, hogy Kelet és Nyugat ütközéspontján, Középeurópából indul ki. A cionizmus eleinte Nyugatról inkább Keletnek szól, s ezért jellege gyámolító. A politikát fentről csinálják — mondta Herzl. A nyugati cionizmusnak még ma sincs más jellege, mint a jóindulatú segítség, s ezért lehetséges, hogy olyan „jó cionisták” mint Sir Herbert Samuel, Lord Reading és Smuts minden cionizmusuk mellett is asszimilált angolok maradnak, sőt a brit birodalom miniszterei lehetnek. A nyugati cio-

nizmusnak ezért problémája a „hazafiassággal való összeférés“. A cionizmus gyámolító jellegének megfelelően hosszú ideig mindenütt valami intellektuális rajongás igyekezett a tömegeket a cionizmussal megbarátkoztatni. S ha később már sikerül is a cionizmusnak Keleten visszhangra találnia, az előbbiekből világosan látható, hogy a cionizmus kezdetétől fogva magán viseli a polgári szellemiség jegyét. A cionizmus szocialista változatának kispolgári vonása is tipikus.

Ha sorra vesszük azokat, akik a cionista mozgalmat kezdetben ideológiailag megfogalmazták, kiderül, hogy a cionizmus idealisztikus-humanisztikus légkörből indult útjára. Az arisztokratikus-monarchisztikus életelvű Herzl, a bankár Wolfsohn, a chasszidizmusba elkanyarodott Nathan Birnbaum, a polgári író Max Nordau, — aki ugyan már látta a társadalom hanyatlását, de továbbnem jutott — a „kulturcionista“ Achad Haam, majd később a misztikus gondolatvilágú Martin Buber hosszú ideig a cionizmus elméleti irányítói. A cionizmus külső barátai is Nyugat polgári-liberális elemeiből, nagyköveteiből, nagyhercegekből, sőt lelkészekből rekrutálódnak. (Napjainkban szociáldemokrata vezérek is pártfogói.) Ezek után érthető ha a cionizmus polgári szellemiséggel bír, s hogy Herzl cionizmusa a „politikai szuverénításban“ a „közjogilag biztosított otthonban“, sőt „államban“ stb., foglalja össze célkitűzéseit. Az előbbiek alapján azután természetes, hogy — „dialektikus-tömegakarát“ hijján — a cionizmus hosszú időn át elsősorban diplomáciai tárgyalásokkal akar célhoz jutni s mert humanisztikusan-gyámolító, a pártfogásért minden árat megígér. Bárkivel tárgyalt a cionizmus — német császárral, angol külügyminiszterrel, török szultánnal, pápával, osztrák miniszterelnökkel stb. — mindenki előtt kihangsúlyozta azokat a speciális előnyöket, amikkel a tárgyaló fél számára a cionizmus célhoz segítése szolgál. Lord Salisburyt pl. arra teszi figyelmessé Herzl, hogy Indiát Palesztinán keresztül érheti el Anglia a legrövidebb úton, a Földközi-tenger s a Perzsa-öböl, illetve India közt egyenes vasúti összeköttetés létesíthető, s Palesztina különben is kitűnő támaszpont arra az eshetőségre, ha a szuezi csatornánál komplikációk merülnek fel. Ezért egyenesen Anglia érdeke, hogy védelme alatt önálló, palesztinai zsidó állam létesüljön... (Amikre Anglia adott alkalmakkor gondolt is.) Ugyanigy emelték ki Németország előtt várható hatalmi előnyeit, hogy kedvet kapjon a cionizmus támogatására. Herzl jóindulatát ugyanúgy hiba volna kétségbe vonni, mint a későbbi pionirok önfeláldozását. Ezért azonban kétségtelen túlbuzgóság volt Herzl részéről rámutatni a badeni nagyherceg, Bülow német külügyminiszter és Plehve cári miniszter előtt arra, hogy a cionizmus levezeti a zsidó ifjúság radikalizmusát. Felemlítjük ezeket a mozzanatokat, mert helyes világításba hozzák a cionizmusnak a polgári társadalom érdekében való szerepét s megértetik, hogy miért hangoztatja újból és újból annyi „nagyember“ (államférfi) a cionizmus iránti jóindulatát. A Herzléhez hasonló túlbuzgóság a cionista vezetők részéről ma is gyakran tapasztalható. Legyen elég pl. Misu Weissmann volt (romániai) zsidópárti képviselő egyik audienciájára utalnunk, amelyen a cionizmus elhárító szerepére való érveléssel apellált a kormánykörök támogatására.

Amíg Európa imperialista hatalmai a nagy összezsapásra csak készültek, addig persze szóba sem jöhetett a cionizmus gyarmatpolitikai célokból való felhasználása. Eddig az időpontig — a politikai akciók sikertelensége következtében — a cionizmusnak bekellett érnie a „praktikus programmal“: a már meglévő palesztinai kolóniák lassú

támogatásával, kulturmunkával stb. Ez időben a zsidóság nagy többsége a cionizmussal szemben még közömbös: 1912-ben a cionista kongresszusnak alig van több delegáltja, mint 7—8 évvel azelőtt, Herzl halála után. A nagy lehetőség a világháborúban érik meg, de korántsem a jobbára érdektelen tömegek „akarátának jelentkezése következtében“, mert a cselekvés ismét felülről lefelé, diplomáciai tárgyalásokkal indul meg. Nem befolyásolja ezt a körülményt az sem, hogy Londonból 4—5 ezer zsidó légionárius is csatlakozott a „felszabadító“ angol haderőkhöz. Ezért okozott a zsidóság nagy részének váratlan meglepetést a Balfour-deklaráció, mely — jellemző módon — Lord Rothschildhoz volt intézve. A zsidó kispolgár nem látott benne mást, mint az angol „bibliánemzet“ nagylelkű ajándékát. S ha a zsidó nemzeti otthon elismerése, s a háború utáni társadalmi nyugtalanság, valamint a világszerte erősödő nacionalista hullám lökést is ad a zsidó nacionalizmusnak, ez a deklaráció után következő első években mégsem mozgat meg oly nagy tömegeket, mint ahogy az várható volt. Ezekben az években a zsidóság vándorlása még elkerüli a nemzeti otthonig, pedig a világháború után általánosan nagy a kivándorlási mozgalom. A zsidóság nagy tömegeit is útra kényszeríti a rosszabbodó gazdasági helyzet, de az „épülő“ Palesztinába aránylag csak „beszivárgás“ és nem „bevándorlás“ irányul. Az Egyesült Államokba például még 1926-ban is több mint 102.000 zsidó vándorolt ki. Amikor viszont az Egyesült Államok határai lezárultak a kivándorlók előtt, akkor is a zsidó tömegek Kanada, Délamerika, Franciaország, s Belgium felé vették útjukat. A palesztinai kivándorlás még ekkor is alárendelt jelentőségű. A zsidó tömegek a fejlettebb gazdasági környezetet még saját „nemzeti otthonuk“nál is előbbre helyezik. Palesztina iránt az érdeklődés csak akkor kezd nőni, amikor a máshová vándorlás lehetőségei — a világválság terjedésével — sorra eslesek s már maga Palesztina is lehetőségekkel kecsegtet. Az utóbbi évek Palesztina felé irányuló nagyobb kivándorlása a cionista vezetők minden panasz ellenére magán viseli az üzleties „elhelyezkedés“ bélyegét. Innen van az, hogy amíg Tel-Aviv lélekszámban tízezrekkel szaporodik s hamisítatlan európai polgárvárossá fejlődik, addig a kolóniák munkáshiány lehet, s az erdélyi kolónián pl. még ma is alig enyhült a létfenntartás gondja.

A Palesztinába irányuló kivándorlás s a palesztinai társadalom alakulása tekintetében lényeges tényező a „chalucok“ rétege. Ezek az úttörő elemek abból a zsidó ifjúságból kerülnek ki, amely a galuth körüli polgári hanyatlás „kilátástalansága“ következtében Palesztinára alapozza érvényesülése biztosítását. Palesztina fejletlen viszonyai szükségszerűen úttörő munkát követelnek. A chaluc pionir-munkája jutalmául-arául viszont arra törekszik, hogy a tőkés berendezéssel járó válság hullámszástól Palesztinában végre függetlenítsen magát. Ez a törekvése annál inkább szóba jöhet, mert úttörő munkája a földdel kapcsolatos (talajtermékenyítés, mocsárlecsapolás, útépités, erdősítés stb.) (Mezőgazdasági téren mindig létrejöhetnek ilyen elszigetelt életformák.) Ezért „kísérleti laboratórium“ Palesztina, s ezért szerepelnek benne a „függetleníttet“ együttélés különféle típusai (kvucák, kibucok, bérmunka nélküli magángazdaságok stb.) Ezek fejlődési útja persze eltérő. Amennyiben ezek a formák csak önellátásukra termelnek, úgy kikülönített, lassan növekvő szigetek. (Nem is említve, hogy egy-egy chaluc végleges letelepítése a szegényes pénzügyi lehetőségek mellett igen hosszadalmas folyamat.) Ezek a szigetek egymással és kifelé tulkevés érintkezési ponttal bírnak ahhoz, hogy döntő

gazdasági egésszé nőhessék ki magukat. Azok a telepközösségek viszont, amelyeknek termelése tulmegy az önellátáson, a főkés renddel szemben kerülnek elkerülhetetlen függésbe. Ezek közt a kísérleti formák közt a „legfejlettebb“ a kibuc. Ennek már van társadalmi célkitűzése s programjában szerepel az osztályharcra való felkészülés. A kibuc nagyobb egység és; lehetőleg minden szükségletét önmaga próbálja kielégíteni. Miután azonban a kibucok nagyrészenek végleges formája szinten földhöz kötött, ezért az önfüggetlenítési törekvés az „osztályküzdelmi“ célokat természetesen elhomályosítja.

A nagyobb méretű chaluc-bevándorlást az ország fejletlen viszonyai teszik természetessé. Ugyanakkor azonban a chaluc-bevándorlás egyik oka napjainkban a cionisták közt felmerülő érdekellentéteknek. A chaluc életformákra való ideológiai-gyakorlati felkészülés — más szóval: a környező társadalomból való teljes kikapcsolódás — már jóval a kivándorlás előtt kezdetét veszi. A cionista „szocializmus“ ezért szövögeti Palesztinán kívül is fejlődése szálait.

*

A modern cionizmus természete polgári-nyugati, a zsidó szocializmus viszont (már előbb) Kelet zsidó uccáiból indult el, a modern cionizmustól függetlenül. A zsidó szocializmus egyrésze a cionista vonatkozásokat később nyeri a nyugati cionizmustól s abban a mértékben válik fejlődésellenessé, amily mértékben áthatja a cioni gondolat. A cionista „szocializmus“ mennyiségi fejlődését így a minőségi visszajelődés kíséri.

A zsidó szocializmus kezdetben kizárólag a zsidóság konkrét-aktuális kérdéseire állítódik be. A zsidó szocialista mozgalom a zsidó kézműves proletáriátus körében már a múlt század 80-as éveiben gyakorlati ténnyé lép s a Bund név alatt szereplő párt 1897-ben (kb. az első bázeli cionista kongresszussal egyidőben) tartja első kongresszusát. A Bund a nemzetiségi kérdés tekintetében sokáig ingadozott és hibázott s (később) az orosz szociáldemokrata szervezetekkel a föderáció kérdésében egyideig szakításra is került a sor, de — éppen mert meglehetősen tiszta volt az ideológiai tartalma — mindvégig harcoss szervezet maradt. A háborúelőtti Bund az orosz szociáldemokrácia egyik legkitünőbb alakulata s annak sok értékes vezetőt adott. (Pl. a később elhajló Martov is a Bund soraiból került ki.) A Bund bérharcokban, gazdasági szervezésben, politikai iskolázásban vezette a zsidó tömegeket s élénken résztvett a környező társadalom törekvéseiben is. A háborúelőtti Bund sokban hozzájárult a zsidó tömegek anyagi-szellemi haladásához, s a jiddisch nyelvű irodalom ápolásához. Az 1905-i és 1917-i orosz történelmi események idejében történelmi szerep hárult a Bundra, a szabotázs-napjaiban pedig a bundista zsidó értelmiség áldozatkész beugrása jelentősen segített a nehézségekben. A Bund korában zsidó memcionista szocialista szervezetek máshol is alakultak. A legerősebb köztük az északamerikai volt. A háboru utáni Bund s a hozzá hasonló alakulatok azonban (Lengyelországban, Egyesült Államokban, Bukovinában stb.) inkább a reformista szervezetekhez kapcsolódnak.

A cionista „szocializmus“ — mai formájában — egyrészt a cionizmus, másrészt a zsidókérdés fátum-illúziójának hatása alatt fejlődik, azzal a céllal, hogy a zsidókérdés megoldását az adott társadalom elkerülésével olyan formában szorgalmazza, mely a keleti zsidóság társadalmi helyzetéből s Palesztina elmaradt viszonyaiból a legelfogadhatóbban következik. Így kerül programjában előtérbe a kollektív életforma. Ez a „szocializmus“ tényezővé csak későn, Herzl ha-

lála után, kezd emelkedni. Természetesen ideológiai alapvetése eleitől kezdve nehezen megy, miután a legellentétesebb elemeket, a poigári cionizmust és a marxista szocializmust kell összehangolnia. A kaotikus elméleti viták a mozgalom során ezért végnélküliek. („Mindem ülés alkalmával újabb és újabb programtervezetek nyertek előterjesztést” — állapítja meg Adolf Böhm is. Die Zionistische Bewegung. II. 73. o.) Érthető így, ha a cionista „szocializmus” a maga Kiáltványát nem termelhette ki. Legjelentékenyebb pártja a Poale Zion elejétől kezdve két mederbe különül. Kezdetben a marxizmus kihangsúlyozása erőteljesebb, később azonban ezt a cionista gondolat beszűrődése mind jobban felvizezi. Bármennyi teret foglal is el azonban a marxizmus e „szocializmusban” a marxizmussal szemben csak igen nehezen tudja megnyugtatni a lelkiismeretét. A Palesztina-cél u. i. szükségyszerűen megköveteli az evolúciós gondolkodást s ennek a célnak a betartása a Poale-Ziont — akarva-nemakarva — szükségyszerűen elvonatkoztatja — még szakszervezetei ellenére is — a zsidó tömegek valóságos kérdéseitől. Természetes következmény tehát, hogy elsodródik a környező társadalom rokonpártjaitól. Lassanként így helyezi előtérbe a Poale Zion többsége — ha harcok árán is — a héber nyelvet a tömegek élő jiddisch nyelvével szemben s dönt a cionista kongresszuson való részvétel mellett és jut el odáig, hogy Palesztinában már a Gordon-féle Hapoel-Hazair-Hitachduth szervezettel való fúziója is természetes. (A Hitachduth minden marxizmustól mentes „népszocializmust” hirdet, s „a nép minden rétegének teremő erejét” vallja). Ezzel azonban a cionizmus és a marxizmus közötti ellentét még nem jut nyugvópontra. A Poale-Zion kettészakad. A „baloldali” Poale Zion a jiddisch nyelv mellett, a kongresszusi részvétel ellen stb. foglal állást. Palesztina-igenlése azonban ezt az irányzatot is elterelő mozgalommá avatja.

A világháború utáni társadalmi megmozdulások és nyugtalanságok befolyása alatt a „szocialista” cionizmus egy „radikálisabb” ága, a Hasomer-Hacair hajt ki Ber Borochov nyomán. A Hasomer-Hacair kétségtelenül nagyobb nyomatékot igyekszik adni a marxista szempontoknak; az „arabokkal való együtt működés”, az „angol imperializmus elleni küzdelem” stb. szükségességét azonban megtartja. A Hasomer-Hacair is szorgalmazza a chalucok bevándorlását s „úttörő” szerepét a kibucban törekszik kidomborítani. Mindezen elvek mellett persze elfogadja a Palesztina-evolúció gondolatát, igenli a héber nyelv favorizálását és a cionista akciókban való részvételt. Figyelmét és tevékenységét már a több éves chaluc-előkészítés alatt kizárólag Palesztinára összpontosítja s így a Palesztinán kívüli zsidó élettel való kapcsolatai teljességgel lazák.

A Poale Zion „legalaposabb theoretikusa, Ber Borochov bár — hogy a „valósághoz alkalmazkodjék” — többször változtatta elméletét, mégis a cionista „szocializmus” leghaladottabb képviselője. A borochovizmus szempontjai és következtetései a tökések; nem pedig imperialista fejlődés, s még kevésbé annak fasiszta fázisán épülnek. Borochov felfogása szerint a „termelési (földrajzi, éghajlati, etnikai stb.) feltételek” szerint különböző társadalmi csoportok elnevezése: népek, az azonos termelési feltételek között kifejlődött „tömeglelkületű” társadalmi csoportoké viszont: nemzetek. Mivel a zsidóság „extritorialis nemzet” — amivel együttjár „abnormális osztálytagozódása” — ezért területi koncentráció útján kell átrétegezni, hogy a normális osztályharchoz szükséges saját proletáriátussal és „stratégiai pontokkal” rendelkezhessék. A borochovizmus későbbi ideológusai a hiányos

nemzetmeghatározáshoz hozzávették még a „közös kulturális múlt“ fogalmát a főtételük így hangzik: „a társadalom vízszíntesen osztályokra, függőlegesen nemzetekre tagozódik s a további fejlődéshez mindkettő normális jelenléte szükséges.“ A nemzetnek ez a meghatározása tulajdonképpen a zsidóságot tartja szem előtt, s a meghatározásban a „termelési feltételek“ kritériuma pótolja a nemzet két valódi előfeltételét: a területet és a közös nyelvet, amelyekkel pedig egyedül a zsidóság nem rendelkezik. Elég azonban utalni Svájc példájára is, amely nem valami „wilsoni“ új alakulat, hanem történelmi gazdasági zárt egység saját, eltérő „termelési feltételekkel“, ennek ellenére azonban svájci nemzetről nem tudunk. Másrészt pl. az európai és kisázsiai görögök évezredek át elkülönítve, más és más feltételek közt fejlődtek, nemzeti összetartozásuk azonban mégis kétségtelen. A nemzeti kérdést a Borochoy-féle elmélet a szociális kérdéssel egy színvonalra emeli, sőt még előtérbe is állítja, mert felfogása szerint a zsidóság „nemzeti normalizálódásnak“ meg kell előznie a zsidókérdés szociális megoldását. Holott: „A történelmi materializmus nem tagadja, hogy az osztályesoportosulások mellett számos más csoportosulás is van. Állítja azonban, hogy az osztálytársadalmak történetmenetére az osztálytagozódás a döntő jelentőségű, míg a nemzeti, vallási stb. csoportosulások szerepe másodrendű“ (Thalheimer: Einführung 150. o.) A nemzeti felszabadítás, népi önrendelkezés, önkormányzat stb. követelése igen nagy jelentőséggel bírnak, közvetve azonban mindezek az egyetemes célt, a társadalom megváltoztatását kell, hogy egyengessék. S ha a cionista „szocializmus“ hangsztatja is, hogy a nemzeti megoldásra vonatkozó fáradozásai csak a későbbi szociális megoldást próbálják megkönnyíteni, úgy utalni kell arra, hogy a zsidó nemzeti mozgalom külön uton, saját módszerrel — szektáriusként — halad az útján, míg minden más mai nemzetfelszabadító mozgalom az általános társadalmi célkitűzésekkel kapcsolódik. Már Marx leszögezte, hogy csak azok a nemzeti-nemzetiségi mozgalmak állnak a haladás szolgálatában, amelyek az uralkodórendszert gyengítik. (Az ő korában az abszolutizmus ellenes magyar és lengyel szabadságmozgalmak, ellentétben a reakciós cári Oroszországtól irányított pánszláv mozgalmakkal.) Ez a magyarázata annak, hogy a mai gyarmati népeknek még monarchisztikus célu harca is pl. egy imperialista „demokrata“ köztársaság ellen az általános fejlődést segíti elő, miután akciója az imperializmust lazítja. A cionizmus lényege így nem kollektív telepkesérletekben, higiéniai és pedagógiai „eredményekben“, hanem abban fejeződik ki, hogy valójában az angol gyarmatpolitika eszköze s annak további erősödését szolgálja.

Borochoy nemzeti-nemzetiségi fogalom meghatározása csak azok közt az elméletek közt termelődhetett ki, melyeket a századelejei liberalizmus e téren felállított. A középeurópai nemzetiségi mozgalmak ebben az időben külső, imperialisztikus hatalmak érdekeit szolgálták. Céljuk Középeurópa új gazdasági felosztása, a német imperializmus támaszainak megsemmisítése és keleti terjeszkedésének megakadályozása volt. Az ellentéteket Olasz- és Oroszországból, s a Nyugatról irányított Balkán-államokból szították. A háború előtti nemzetiségi mozgalmak polgári felszínességük miatt inkább értelmiségi jelleggel bírtak, (diákok, lelkészek, nemzetiségi értelmiségiek voltak a harcosai) ellentétben a mai nemzetiségi mozgalmakkal, amelyek mindinkább szociális céllal a lufól törnek fel. A háborúelőtti nemzetiségi mozgalmaknak e lényegét a szociáldemokrácia sem látta s együtt hirdette a liberális polgársággal, hogy „csak a nemzetiségi

ellentétek fenyegetik az európai békét". Így burjánzottak ki a szociáldemokrácia különféle nemzeti-nemzetiségi elméletei. (Bauer, Renner). Ezek a téves elemzések az egységesítés helyett magának a szociáldemokráciának is nemzetiségekre való széttagozódását segítették elő. (Csehszlovákiában pl. ma cseh, német, magyar szociáldemokrata pártokról tudunk.) Boročov nemzeti-nemzetiségi novuma csak ebből a légkörből nőhetett ki.

Nem kevésbé tarthatatlanok a boročovizmus egyéb tételei. Így pl. leszögezi hogy: miután a zsidóságban túltengenek a közvetítő elemek, ezért kevés proletáriátusával a társadalom megváltoztatását a maga részéről alig segítheti elő. Így állítja fel azután előbb a zsidóság termelő pályákra való átrétegzésének a követelményét, ami viszont csak területi koncentráció útján lehetséges. Természetesen a tőkés rend imperialista szakaszában ez a tétel elfogadhatatlan. A tőkés termelésben a társadalom fejlődése egyenlőtlen; az iparilag fejlettebb országok érdekszféráikat tőkekoncentrációval, gyarmatosítással növelik, — már pedig a függőségbe került országok és társadalmi csoportok utvonását az előbbiek határozzák meg. A föld fokozódó felosztásával az imperializmus minden emberlakta pontra elhatol. Ez a körülmény is lehetetlenné teszi, hogy minden ország és minden egyes társadalmi csoport a tőkés fejlődés egyazon útját járja. A tőkeexport, gyarmati extraprofit, imperialista versengés stb. meggátolják ezt, jóllehet a nehézipar exportja és a tőkeexport némileg előbbre juttatja az elmaradt országokat és gyarmatterületeket. Az imperialista szakasz tulajdonságainak ez a figyelmen kívül hagyása már nem egy olyan tévelméletet keltett életre, mely szerint az „egészséges“ polgári fejlődés és saját proletáriátus létrehozása“ előbbre való az általános szociális célkitűzésnél. Így pl. Struve is a század elején arra a következtetésre jut, hogy a fejletlen Oroszországban a szocialista szempontok mindaddig nem jöhetnek számításba, míg polgárilag-iparilag ki nem fejlődik. Struve ezután lépésről-lépésre el is távolodott „marxizmusától“, hogy végül a cári miniszterségig vigye. A múlt századvég: Romániában is hasonló jelenség játszódott le, amikor a külföldön tanuló, szocialista tanokkal átítatott fiatal értelmiség hasonló „felismerés“ alapján — a polgári fejlődés elősegítése céljából — testületileg belépett a polgárosulást hirdető liberális pártba, amely aztán felismerhetetlenül megemésztette. Az áldialektikai elhajlás szükségszerűen a lépésről-lépésre való eltéréshez vezet. Ezt a sorsot még olyan valaki, mint Plechanow sem kerülhette el.

Ha elismerjük, hogy az előrehaladottabb gazdasági területek fejlődésükben-hanyatlásukban meghatározzák a többi, különböző fokon álló országok és társadalmi csoportok útját, akkor nyilván való annak is az igazsága, hogy az utóbbiakra egy magasabb fejlődési fokra való átlendülés vár mihelyt a vezető gazdasági csoportok fejlődésük tetőpontján tuljutottak. A fokozatokat átugró fejlődés érvényesülése ilyen körülmények közt törvényszerű. Így fejleszthette ki Északamerika — a hűbéri társadalom nélkül — magasfokú tőkés termelést; nőhetett ki imperialista állammá — az európai semától elütő alakulása ellenére — a japán szigetország, s csak így lehetséges, hogy ma nomád népek vonhatók be a szocialista építésbe. Hasonlóképp a zsidóság produktív tételé — a helyesebb társadalmi berendezkedésben — olyan új lehetőségek által válik általánossá, amelyek mellett az u. n. „fokozatos“ átrétegzés eltörpül.³ Természetesen ez a fejlődés is rendelkezik a maga szakaszával; a kötött és a szabad lehetőségek mértékének terjedelme azonban a két uton összehasonlíthatatlan.⁴

A tőkés rend imperialista fázisában is a nehézipari proletáriátusé a történelmi emeltyű szerepe, de éppen ezen idők kapcsolatainak elágazása teszi természetessé, hogy a társadalmi ellenállás más és formában, minden ponttól kiindulhat. Az utóbbi évek bérmozgalmai nagyrészt az alárendeltebb iparban mentek végbe (textil, építési, közlekedési, bőr, konfekció, sőt cipésziparban). A tőkés rend mai állapotában minden ilyen megmozdulás sulya növekszik. Így válnak jelentőssé a termelés szempontjából alacsonyfokú gyarmati népek, sőt a termelésből teljesen kiesett munkanélküliek mozgalmai. Az osztályküzdelem éppúgy folyik a nemzetileg tiszta területeken, mint a nemzetiségileg kevert pontokon. Jó példa erre az Egyesült Államok. Az üzemekben dolgozók közös osztályérdeke mindenütt csökkenti a nemzetiségi különbséget s a borochovizmus mégis igazolni próbálja, hogy az osztályharc a nemzeti határok szerint alakul, nem is említve, hogy a tőke és az osztályharc fokozódó nemzetköziségére egyáltalán nincs tekintettel.

A zsidóság s közvetve az egyetemes társadalmi érdekek ellen vét a cionizmus, amikor a társadalom gyökeres megváltoztatásánál előbbre helyezi az „átrétegezés“ jelszavát, mert mialatt így tiz-, vagy akár száz-ezreket tesz produktivvá, közben az össz zsidóságot teljesen inaktivizálja. A cionizmus minden irányzata a zsidóságtól társadalmilag abszolút passzivitást s a napikérdések bagatellizálását követeli, amikor ő maga az össz zsidóság csak egy töredéke számára nyújthat némi segítséget. Felelőssége — napjaink imperialista-fasiszta szakaszában, amikor már elsősorban a cionizmus akadályozza meg a zsidó tömegek konkrét állásfoglalását az aktuális kérdésekkel szemben — még sulyosabb. Jellemző ebben a vonatkozásban, hogy még K a t z e n e l s o h n cionista munkásvezérnek sincs más megállapítása a német zsidóság problémájával kapcsolatban, minthogy egy „új egyiptomi kivándorlásról“ beszél. Hasonlókép Mussolini „zsidóbarát“ lapjai egyöntetűen

¹ A létezés jogcímén pl. a cionista-revizionizmust is „dialektikusnak“ kellene elismerni. Hisz ez a mozgalom is jelentékenyen felfejlődött, s ha más formában is, de megvannak a történelmi előfutárjai. Pl. röviddel Herzl fellépése után a Herzl eredményeivel elégedetlen egyetemi ifjak egy csapatja fegyveresen akart a török Palesztinába betörni. — ² Helyes felfogás szerint a nemzet a nyelvnek, területnek, gazdasági életnek, pszichikai megegyezésnek (nemzeti karakternek) történelmileg előállott tartós közössége, amely a kulturális közösségekben nyilvánul meg. — ³ Az oroszországi zsidók átrétegezése — valószínű és szétszórt helyzetükhöz alkalmazkodva — egy időben többféle irányt követ. Szerephez jutnak: 1. a mezőgazdasági telepítések (krimi, ukrainai, fehér-oroszországi kolonizációk); 2. az elővárostelepítések; 3. a birodalmi kolonizáció, amelynek célja a zsidók nemzetiségi, kulturális közigazgatási egyenjogúságán kívül az önálló állami életre való segítés. Ez azonban, mint Ottó Heller hangsúlyozza nem kötelező, hanem „fakultatív“, minden más átrétegezési tevékenységtől függetlenül; 4. jelentős szerephez jut a zsidó kézművesség fejlesztése és szövetkezeti bekapcsolása a termelésbe. Végül 5. a zsidó ifjúság tömegeinek elhelyezése az iparban. Volt idő amikor általános nézet szerint a zsidóság átrétegezésében elsősorban a mezőgazdasági telepítés volt a döntő, ma azonban az ipar iránt a zsidó ifjúság észrevehetően nagyobb érdeklődést tanúsít. Példája ez a mennyiségnek a minőségbe való átesapására. A tultengő zsidó szellemiség így találja meg legegészségesebben az ipari leleményességben való levezetődését. — ⁴ Az a kérdés, hogy népileg a zsidóság fennmaradó vagy beolvadó erői lesznek-e hatalmasabbak, mint minden más népnél és társadalmi csoportnál, még teljesen beláthatatlan.

a németország; zsidókérdés megoldását „a zsidó állam és a zsidó kivándorlás“ tételezésében látják. Ezeknek a felfogásoknak a szándéka nyilvánvaló: zsidókban-nemzsidókban begyökeresztetni a hitleri uralom megdönthetlenségének hitét. A cionizmus felelőssége azonban még ezen a ponton is túlmegegy, mert mialatt a fasizmus mindenütt előre tör, azalatt a zsidóság az őt is fenyegető támadással szemben — jó-részt a cionizmus jóvoltából — teljesen felkészületlen. Az „átrétege-zés“ jelszava mellett a zsidóság tömegei magukra maradnak, ahelyett, hogy a társadalomban adott természetes szövetségeseikhez közeledné-mek. Ezek szempontok döntik el a zsidóság „nemzetté“ való nyilvání-tásának gondolatát. Ennek a tételezésével u. i. a zsidóság szociális problémái sikkadnak el, amikor a nyugati- és keleti, nagypolgár- és proletár-, asszimilált- és népi-zsidóságot közös színvonalra állítja. A zsidóság szociális problémáinak gyakorlati napirendje: a keleti és kö-zépeurópai zsidóság nem nemzeti, hanem nemzetiségi mozgalma. A közös társadalmi célt ez hozza közelebb.

(Még egy közlemény)

LI-FU-SZUN GAZDA ÉS CSELÉDEI (VII.)

Irtta: REMENYIK ZSIGMOND (Budapest)

Az úr szőlleje. Boldog szabadságomnak is nemsokára befelleg-zett, mert alávaló családom ismét megjelent és újból nyakamba varrta magát. Gyalázatos feleségem szőke festett hajával, vékony szájával és gonosz szemeivel, nyomában piszkos és megátalkodott gyermekeim-mel egy napon se szó, se beszéd lemászott abba a használatonkivüli meszesgödörbe, ahol éppen meghuztam magam. Munkának megint hijján voltam, a kutya se keresett se uccaseprőket, se pestises kórház alkalmazottakat, se pecéereket és még a kancellárius úr se üzent értem, hogy megint szolgálatába álljak. Költöttem tehát és éppen a vad-macskákról és a csörgőkigyókról farigcsáltam verseket, amikor alá-való családom megjelent.

— Szüretre keres szüretelőket a gazda, — mondotta mindjárt gaz feleségem, még ki sem pihente magát és mindjárt ezzel kezdte, — a szüretelés meg éppen olyan foglalkozás, amit nekünk teremtett az isten. Szedd gyorsan a lábaidat, eriggy jelentkezni, jelents be mind-nyájunkat gyerekeiddel együtt, nehogy kimaradjunk.

Kelletlenül felállottam és lassan szedtem sátorfámat.

— Ne légy olyan határozatlan, — förmedt rám feleségem és gye-rekeim is vele együtt mindjárt ócsárolni kezdtek, — mindig tudtam hogy nehéz a fejed, de hogy azt ne tudjad megérteni, hogy egy ilyen szüretelő munka mit jelent, mégsem hittem volna. Ott reggeltől estig szőlőt zabálhat az ember, egyet a puttonyba, másikat a bendőbe, és így tovább. Szedd csak a lábaidat és addig haza ne gyere míg el nem intézted a munkásverbuválóval a dolgot.

Kelletlenül és szomorúan másztam ki a meszesgödörből és hosz-zas csavargás után elmentem jelentkezni. A munkásverbuváló a gazda istállóinak egyikében ütötte fel tanyáját. Egy nagy pajtában ládán ült a verbuváló, előtte ténta és papiros. Rövidrenyirt őszhajú fejére minduntalan rászállt egy légy, ott kitojta magát és mielőtt a verbun-kos gazda rácsapott volna nagy tenyerével, felröppent hirtelen. Mivel a legyet nem tudta agyonütni, a verbunkósgazda a szüretre jelentke-

zőkre haragudott, úgy orditozott akár egy sakál, egyik kezével kopaszranyirt fejét csapkodta, másikkal pedig úgy verte az asztalt, hogy az majd beszakadt.

A munkásverbuváló csak akkor fogta be rövid időre a száját, amikor a nagy pajtába egy pillanatra memes gazdánk, Li-Fu-szun is bekukkantott. Ezt a pillanatot használtam fel én, a felvételnél a gazda figyelmébe ajánlva méltatlan személyemet és alávaló családomat. A gazda személyesen írta be nevemet a könyvbe, ezzel el is volt intézve az egész dolog. A gazda kezét röptében elkaptam és megcsókoltam. A gazda után én is elhagytam a pajtát. Alig hogy kihuztam onnan lábamat, hallani lehetett hogy a munkásverbuváló hogy csapkodja tovább tenyerével a fejét és hogy veri öklével az asztalt.

Családom már jóízűen aludt amint bebujtam a meszesgödörbe. Átkozott feleségem ébredt csak fel, megkérdezte hogy hányadán állunk a szüreteléssel és amint meghallotta, hogy felvették mindnyájunkat a gazda jóvoltából, nagyot csuesorított utálatos szájával, a fal felé fordult és csámesogva elaludt.

Másnap kora reggel már kint gyülekeztünk mindnyájan a gazda szőlőjében. A gazda szőlője a Trujilló körüli dombokat borította, ezeket a széljárta dombokat, ahonnan látni lehetett a tengert. Hatalmas fügebokrok szegélyezték a szőlőt, az utakat pedig mandulafák és paltafák. Sárgán izzot a nap és a szőlőgerezdek bőségesen csurgatták mézédés nedvüket.

Mindenkit beállítottak egy sorba. Hátunkon nagy kosarakkal, kezünkben ollóval vagy beretvával metszettük le a dus fürtöket, tőkéről tőkére haladva, emelgetve a bokrok levelét akár az asszonyok szoknyáját. Már én magam is belenyugodtam hogy engedtem erőszakos feleségem buzdításának, hogy felvételtem magam. Egymásután szopogattam le a mézédés hogyókat a görbe gerezdekről, szájam szélen csurgott a sárga lé és nagy, zöld legyek pihentek meg orromon és államon. Félkézzel ezeket a gaz legyeket zavarva, másik kezemmel tépegetve az izes fürtöket haladtam tőkéről tőkére tovább. Kosarunk lassan tellett és mindenki saját hasával volt elfoglalva.

Hu-Chu, a borkereskedő tanácsot ad a gazdának. — Nagyon lassan halad ez a szüreti munka, — mondotta elégedetlenül a gazdának Hu-Chu, a borkereskedő, aki alacsony kövér ember volt és mint borkereskedőhöz illik, akkora hassal rendelkezett akár egy hordó. Rövid nyakán a vörös erek kidagadtak és hasát keresztben vastag aranylánc díszítette. Fél fülére süket volt, fél karjára béna, fél lábára sánta és fél szemére vak. Mégis ő volt a leghiresebb borkereskedő az egész világon.

— Nem értem. — válaszolta Hu-Chu borkereskedőnek a gazda és kétségbeesetten beült egy kis padra a domb tetején, ahonnan látni lehetett az összes lankákat, parcellákat, utakat, szüretelőket és a tengert. A tengerről fújt a szél melegen és ez a szél szitotta a gazda szájában a sárga cigarettát. A gazda ábrázata kétségbeesett volt és szomorú. Megfejtethetlen gondokkal küzködött.

Mi javában szüreteltünk, azt nem lehetett éppen mondani, hogy tétlenkedtünk vagy lustálkodva lógattuk volna az árnyékban lábunkat. Már harmadik napja vagdaltuk le a dús tőkéről a mézédés gerezdeket és fáradhatatlanul tömtük azokat magunkba. Akkora volt a hasunk akár egy terhes asszonyé, közben vigan óbégattunk ha éppen üres volt a szánk.

A verbuváló közöttünk ugrált akár egy fiadzó számár, orditozott és kapkodta kezünkéből a szőlőfürtöket. Akit éppen zabáláson ért, an-

nak még a szájából is kikapta az összerágott esonkokat. Egymaga már nem is bírta ezt az ugrádozást, mozgósította a többi verbuválót is, úgyhogy a második napon már minden egyes szedőre jutott majdnem egy felügyelő. A szedés mégis lassan haladt, lassan teltek a puttonyok és lassan csepegett a préházban a sárga és a vörös must. Mindenki tömte a hasát és keserűséget okozott úgy a gazdának mint a verbuválónak.

— A fele termést megzabálják ezek a nyomorultak, — csapkodta össze két kezét a gazda és tehetetlenségében veritékezett. — Már minden egyes szedő mellé egy verbuválót állítottam, mégsem javulnak az állapotok. A verbuváló sincsen köből, magam alatt vágom a fát, még a verbuváló is a szedőkkel együtt eszik. Üresen maradnak a hordók és nem csinálhatjuk meg a borüzletet.

— Itt csak egyféleképpen lehet segíteni, — válaszolta a kövér borkereskedő, Hu-Chu a gazdának, — be kell kötni a szájukat, a szedők száját éppugy mint a verbunkosokét.

— Az megint újabb kétszáz embert jelent. Minden szedőre kell számítani egy embert, aki fogja a csombékot, de akkor meg ki biztosít, hogy ezek a csombékfogók nem zabálnak-e kettő helyett? — jajgatott kétségbeesetten a gazda. — Vége az egész termésnek.

— Taposó lónak be kell kötni a száját, — mondotta a borkereskedő, Hu-Chu és megvakarta sánta lábát. — Módszelett egyszerű a dolog, be kell kötni a szájukat, mert holmi felügyelők, verbunkosok egy híron pendülnek a szedőmunkásokkal és csak növelik a bajt. Már ugyis esteledik, holnap addig ki sem kell engedni a bandát, míg le nincs kötve valamiképpen a szájuk.

A tiszteletreméltó gazda Li-Fu-szun sokáig gondolkodott Hu-Chu borkereskedő szavain. Vastag botjával kezében felment a legmagasabb dombra, ott törte fejét, ott elmélkedett és gondolkodott, míg belé nem fájdult a feje. Egészen elveszítette józanságát és hogy ez megtörtént, meg is találta bajainak megoldását. Akár a szélvész rohant le a szőlőhegyről a préházak elé, ahol a kovácműhely állott, benne lustálkodó kovácsokkal. A kovácsokat felzavarta, munkába állította és egész éjszakán át a vörös lángnál dolgoztatta.

Reggel a kovácműhely előtt kellett mindnyájunknak gyülekeznünk. Voltunk vagy kétszázan szedők, gyerekek, asszonyok és afajta férfiak, mint én. A gazda a műhely nagy nyitott ajtajában állt, mellette nagy halomban egymásrahányva dombosodott vagy kétszáz szájkosár. Vastagon megpántolva, sűrű hálóval ellátva, kapcsokkal megerősítve és lakattal ellátva. A kovácsok mindenkinek a fejére felszereltek egy szájkosarat. Ugy néztünk ki akár a kutyák, csak fülünk lógott ki a kosárból. A kovácsmester mindenkinek ütött egyet a fejére, hogy a kosárba az jól beleszoruljon és segítség nélkül ne legyen onnan kivethető. Amikor készen voltunk, a gazda kiáltott egyet, a verbunkosok egy részét hazazavarta és megindult velünk a szőlők közé. Arca boldogságtól ragyogott, rá és a napra nézni egyet jelentett.

Igy most már gyorsabban haladt a szedés. Gyült a szőlőgerezd és vastagon csepegett a must. A gazda bölcsességének híre ment mindenfelé és a környék összes gazdái őt dicsőítették. Hu-Chu, a borkereskedő szerényen hallgatott. Kezeit dörzsölgette és dicsőségesen szemlélte a teli hordókat. Mi mindnyájan szívből örültünk a gazda találékonyságán, mert mi is bosszankodtunk már azon, hogy szomszédunk a szedés közben mennyit zabál. Csak azt fájlaltuk, hogy a mi szánkrai is tettek kosarat. De helyzetünkbe beletörődtünk, ijedten vagdostuk a tőkéről a gerezdeket, kis szemünkkel pislogtunk és fülünket lógat-

tuk akár a megvert kutyák.

Ahogy az első pár nap alatt felpuffadtunk és megkövéredtünk a bőséges eleségtől, úgy lefogytunk a további hetekben a tulhajtott munkától és a koplalástól. A verbunkosok most már csak arra kellettek, hogy vigyázzanak a szökdösőkre és azokat ha kell, visszahurcolják. Reggelenként fejünkre rakták a szájkosarakat, este pedig nagy erőszakkal leszedték onnan azokat. Amikor véget ért a szüret, mindnyájan szétszaladtunk és még sokáig zengedeztük a gazda dicsőségét és találékonyságát.

A gazda egyet köp és beereszti szobájába feleségemet. Már a szüretelés alatt észrevettem, hogy a gazda módfelett sokat forgolódik feleségem körül. Ravaszul úgy tettem mintha nem venném észre a dolgot, bár bevallom hogy hizelgett is lelkemnek a gazda megkülönböztető forgolódása. Jól esett tudnom azt, hogy nyomorult költő létemre egy olyan festett hajú feleséggel rendelkezem, aki még tiszteletreméltó urunk figyelmét is magára vonja a szemrevaló bájaival. A gazdával szemben még allázatosabb voltam, feleségem dolgát pedig ahol csak tudtam könnyítettem, számítva rá, hogy ebből az esetből valamieske hasznot huzhatok és okos viselkedéssel tiszteletreméltó urunknak szolgálatokat tehetek.

A szüretelés alatt a szőlők végiben egy nagy pajtában huztuk meg magunkat. Nem egyszer térdenállva könyörögtem ott könnyelmű feleségemnek, hogy hagyjon fel mindenféle kacérkodásokkal holmi présnyomók és puttonyoslegények irányában és tartogassa okosan magát nemes gazdánk tiszteletreméltó kívánalmainak. Ugy gondolkodtam hogy ezeket a kacérkodásokat áldottlelkű gazdánk is figyelemmel kísérgeti és egyszer csak megsokalja. Feleségem hajlott is könyörgő szavaimra, felhagyott mindenféle felesleges farrázásokkal és kacérkodásokkal, gyakrabban mosta le képiról a koszt és gyakrabban fésülgette undok, sárgára mázolt tetves haját. Gonosz szemeit lesütve járt és egyáltalán úgy viselkedett akár egy szentéletű apáca. Viselkedése engem is annyira megihletett, hogy virágzó rózsabokrok-ról, lantot pengető angyalokról és hamvas fiatal szüzekről faragtam nehéz veritékezés közepette néhány költeményt.

Visszatérve Trujillóba egy elhagyatott reterátban huztuk meg magunkat. Nehezen megkinlódott napszámunk gyorsan elfogyott, átkozott gyerekeim újból kezdték velem szemben áldatlan viselkedésüket és tiszteletlenégük már kibírhatatlan mértéket öltött. Feleségem türelmetlensége már nem ismert határokat, reggeltől estig szídott akár a bokrot és pokollá tette életemet. Iszákossá váltam és egy koresmából amint kirugtak, máris bedülöngöztem egy másik koresmába.

Egy este miután a Lin-Csi-pao koresmájából az uccára dobtak, elindultam, hogy felkeressem a gazdát. A piacon egymás mellett üldögéltek a koldusok, kéregetők és munkanélküliek, kezüket rázogatva és hangosan óbégatva. Vi-Tao-chi, az öreg koldus egy darab kenyeret nyújtott felém. Rávicorítottam fogam és tovább trappoltam mezitláb. Már esteledett, éppen szabadon készültek engedni a gazda udvarában a kutyákat, amikor odaértem. A gazda egy nagy eperfa alatt üldögélt és fájós lábait borogatta.

— Tiszteletreméltó uram, — kiáltottam ittas fővel és térdreereszkedtem a gazda előtt, — én vagyok a te legalázatosabb szolgád, leg-hűségesebb cseléded, legmegbízhatóbb tisztelőd. Tiéd az életem, ami fölött rendelkezhetsz. Egész életemben a te dicsőségedet zengedeztem, kutyáiddal együtt vonítottam, és ha dicsőségesen elhaltál volna, kikapartam volna hulládat a sakálok és hiénák elől. Még marakodni is ké-

pes lettem volna miattad. Nincs házam uram, meszesgödörökben, elhagyatott reterátokban és kis kalibákban huzom meg magam, nincsenek szerszámaim, nincs birtokom, költeményeimet semmibe sem veszed, szegény kínai költő vagyok uram és még gyermekeimben sincsem örömem. Mindenem fölött uralkodsz nemes Li-Fu szun, mit adjak még neked? Láttam, hogy mindenható figyelmedet felhívta magára alávaló feleségem tökéletlen alakja, azért jöttem hogy őt neked felajánlhassam. Fogadd el őt, használd kényed kedved szerint, amíg be nem telsz vele, most már bevallhatom, hogy régen kerestem a módot rá, hogy tégedet legtisztább vágyam szerint kiszolgálhassalak. Nem mintha sokat adnék feleségem személyében neked, rongy nő ő is, haja festett, gonosz szemei vannak és akkora a szája akár egy békáé. Nem jó asszony és engem semmibe sem vesz. Juci a neve, nem álló derék kínai asszonyhoz, rongy nők nevét viseli és módfelett meglesz hatódva ha ágyadba veszed. Engedd meg tiszteletreméltó uram, hogy ma este elküldjem hozzád, engedd be ajtódon és használd ingyen, ellenszolgáltatás nélkül.

Részeg voltam akár egy kutya. A gazda felemelkedett fájós lábára, szájában összegyűlt a nyál és egyet köpött. A nagy kutya ott állt mellettünk és csodálattal bámult gazdájára. A vastag lámpát lepkek röpködtek körül és egy lehulló levél a fáról éppen a tenyereimre esett.

— No jó van, — mondotta a gazda, — ma éppen fájnak a lábaim, küld be a feleségedet. Majd meglátjuk mit ér. Te meg hordd el magad, mert meggyulladsz a kigőzölgő pálinkától.

Akár egy bolond, úgy rohantam haza, vive a jó hirt. Feleségem felszedte magát, és átkozott gyerekeimet gondjaimra bizva, eltávozott. Kibirhatatlan jókedvemben gyerekeimmel együtt addig énekeltünk, míg az elhagyott reterátban el nem nyomott bennünket az álom.

A költő boldogtalannak érzi magát. Hajnal felé arra ébredtem, hogy valaki vállamat rázza. Kidörzsöltem szememből az álmat, feleségem állott előttem megtépázva, magáradobált ruhában és kócos festett haja szemébe hullt. Csunya vékony száján folyt a nyál és gonosz szemei zavarosak voltak. Most már majdnem megsajnáltam és leültem egy rozoga sámlira, én meg a földre melléje ültem.

— Hiába minden, — mondotta feleségem, — akármit is tegyünk, gyengék vagyunk és semmi értelme sincs életünknek. A gazda kidobott, nem kellett nekij és kizavart az uccára, kutyáját rámuszította, neked meg megüzente, hogy szeme elé ne kerülj.

Mélységesen elsomorodtam és lehajtottam a fejem.

— Miért is küldöttél el a gazdához, — folytatta feleségem, — az csak arra volt jó, hogy megijedjek és megundorodjak. A gazda teste tele van mindenféle fekélyekkel, álhajat visel, betett fogakat és olyan piszkos a teste, hogy azt kibírni nem lehet. Egész éjszaka nyögött és folyton csak ecetes vízzel borogatta magát.

— Szegény kínai költő vagyok, — mondtam, — ne essék senki nek se zokon ha úgy gondolkodtam, hogy rajtad keresztül segítek magamon. Hisz mindenem a gazdáé ugyis, munkám, időm, gondolatom, és jóformán csak az ő irgalmának az árnyékában élek. Elfogadja tőlem tiszteletemet vagy nem fogadja el, az őtőle függ kizárólag. Hogy téged kidobott, mert nem kellettél neki, ahhoz is joga volt. Mit érzi ő az életet? Puha ágyban fekszik és lábait hús vízben áztatgatja.

— Nagyon boldogtalan vagyok, — folytattam, — mert nincs bennem semmi hit és semmi kitartás. Jó cseléd vagyok, te is jó cseléd vagy, gyerekeink is jó cselédek lesznek, ennyi az egész. Ha alkalmat-

lanok vagyunk számára, egyszerűen kirug. Engemet is kirugott már egyszer, meglásd, egyszer majd visszahív, de akkor már meg mi nem megyünk, — vigasztalgtattam feleségemet és betakarítam rongyos ingemmel vállát.

— Övé minden ezen a környéken, — mondtam tovább, — hatalmas nagy és minden szavára százan meg ezren ugranak ki a sarokból. Eszközök vagyunk az ő hatalmas kezében, eszközök, amiket felvehet vagy lehajíthat. Legszebb költeményeimet széttépte, nevetségessé tette, téged meg éjnek idején dobott ki ágyából. Lánygyerekeinknek talán több szerencsédjük lesz veled, adjunk hálát előre is a magasságos égnek. Ó a mi urunk és mi vagyunk az ő cselédei.

Szerencsétlen gyerekeim is egymásután felébredtek és bámultak ránk akár a kutyák.

— Miért is küldtél hozzá? — kérdezgette feleségem, — ilyen lelked van neked? Nincs benned erkölcsi érzés, méltatlan vagy még arra is, hogy levegőt szívdjal és hogy rádsüssön a nap.

— Méltatlan vagyok hogy levegőt szívdjal és hogy rádsüssön a nap, — válaszoltam szerényen, de ilyen formában vagyok részére csak eltűrhető. Ő volt aki belőlem is rongyot csinált, aki árulásokra készítetett, aki alázatossá tett, jószolgáló kutyájává, aki még feleségét is házhoz szállítja az ő kivánságára. Nincs már erkölcsünk és ha erkölcsöt emlegetünk és verjük mellünket, az hamisan kong és már magunk sem igen hiszünk benne. Egyszóval ő rontotta el testünket, lelkünket, ő tett soványakká minket, beteggé, rosszá, ostobává, lustává, hamissá, ravasszá, beteggé és lelkiismeretlenné. Ő és az a világ, amelyben ő uralkodik. Ő tett alázatossá, kéregetővé, hajléktalanná és még hogy ebben a rongy lukban is meghúzódhatunk, neki adhatunk hálát, hogy ezt is megengedi. Magunk már teljesen ügyetlenek is vagyunk, nem tudunk állani saját lábunkon nélküle. Össze vagyunk kötve vele és ha meghalna, nekünk is végünk.

— Így lettem én rongy ember, te meg egy rongy asszony, — folytattam tovább szomorúan, — és gyerekeim is rongy gyerekek. Mi lesz belőlük? Tolvajok, prostituáltak, haszontalan rézgegesek és munkakerülő rongyos alakok. Te is az ő árnyékában lettél gonosz, nagyszájú, festetthajú és céda. Én is az ő dicsőségére irkáltam ostoba verseimet ahelyett hogy hasznos dolgokkal foglalkoztam volna. Astam volna vagy kapáltam volna, úgy ahogy az egy szegény kínaihoz illik, akinek még hazája sincsen. Ez az eredménye a gazda uralkodásának.

— Most azután mit tehetünk? — kérdezte feleségem mélységesen elszomorodva és kezeibe temette arcát.

— Örökké nem tart ez azért így, — igyekeztem vigasztalni magamat, — ez mégsem tarthat így örökké. Jön egy földrengés, ami nem a mi kis kalibánkat dönti össze, hanem a gazda palotáit és bérbeadott házait, egyszer jön egy nagy szélvihar, ami felkavarja a port és egészen betemeti. Egy ilyen szél, akinek mi is segíthetünk. Kiállunk a reterát elé, vagy a meszesgödrünk elé, kibujunk rommá dőlt kalibánk elé és telj tüdővel fujni kezdünk, mindnyájan, hogy az szélle dagadjon és felkavarja a város fölött a port. A szél, amit mi fujunk, felkavarja a port, kidönti gyökerestől a fákat és a bokrokat, felkapja a ládákat és leszakítja a gazda bérbeadott házairól a tetőt. Betöri ajtajait és ablakait, megállítja gépeit, elsodorja veteményeit és ültetvényeit és elszaggatja a mi köteleinket is. A gazdára meg rászórja a port, hogy a füle se látszik ki belőle.

— Bolond beszéd ez, Luis, — mondotta hitetlenül feleségem, —

neked is csak a szád jár és úgy gondolkodol mint ahogy az egy bolondos költőhöz illik.

Hitetlenül mosolygott és gyerekeim is gonosz módon gunyolni kezdettek.

— Gyertek ki a reterát elé, — kiáltottam már elkeseredve, — tudom hogy rongy egy alak vagyok, tökéletlen költeményeket farigcsálok és lopom a napot, csuszok, mászok, hogy megtűrjenek és maradék ennivalót hullajtsanak, de most gyertek ki és kavarjuk fel a szelet.

Felugrottam és kirohantam az elhagyatott reterát elé, feleségem és gyerekeim is jöttek utánam. Az éjszaka csendes volt és nyugtalan-sággal teli. Kis gyerekeim kezdték a fujást, arcukat felpuffasztották és teli tüdővel fujtak. Feleségem és én magam is, körbenállva, háttal egymásnak, minden erőnket összeszedve.

Zzzz,zzzz, zengedett a szél, egyre jobban erősödve, úgy hogy bennünket is majdnem elsodort. Egymásba kapaszkodtunk és az ósdű reterát falához lapulva fujtunk teli tüdővel tovább. A szél megnövekedett, felkavarta az uccák porát és vadul kavargott a házak és műhelyek fölött.

— No látjátok, — kiáltottam, — látjátok a szelet? Majd ha felébrednek a többiek is, akik még most alszanak, azok is segítségünkre jönnek és ezrével fujjuk a szelet. Ezrével kavarjuk a port és ezrével tépjük le a gazda házairól a tetőt. Nézzétek hogy szaladgálnak összevissza vonítva a kutyák, — kiáltottam és egy hordóra állva fujtam tovább teli tüdővel a szelet, ami vadul kavargott már a gazda udvarainak és műhelyeinek teteje fölött.

A gazda megbetegszik, sötétség borul udvarára. Vadul fütyült napokon át a szél és akár egy lapát, úgy dobálta szanaszét a szemetet. Trujilló gyászbaborult, alig közlekedett valaki az uccán, még a kutyák is tető alá bujtak, vagy bevetették magukat gödrökbe és barlangokba. Már kétségbeesett félelemmel ültem magam is egy felfordított halárus bódé eresze alatt a piac közepén, hogy szerencsétlen családom és konok gyermekeim merre és hol bujkáltak, elvesztek-e vagy életben maradtak, nem volt arról semmi biztos tudomásom. Én már együtt sem fütyültem a széllal, összehúzódtam és két karomat összefonva gubbasztottam az eresz alatt.

Ekkor láttam hogy a piacon keresztül szalad a nagy szélben a két híres orvos, Vi-Csu és Lao-Pei-fu. Hónuk alatt kis táskájukkal, kalapjukat szemükbe huzva szaladnak át az üres piacon és eltűnnek nemes gazdánk, Li-Fu-szun házának és udvarának nagy nyitott kapuja mögött. Nemsokára rá egy csomó cseléd szaladt ki az udvarból mezitláb, és ahányan voltak, annyifelé futottak. Hangos lármájukkal felverték a piac esendjét, itulsivitották a szelet és a nagy porban a piacon összevissza szaladgáltak. A kiabálás nyomán ahány orvos volt a városban, mind rohant a gazda háza felé, hónuk alatt kis fekete táskával, kezükkel lobogó kalapjukat fogva, szembefordulva a port kavargató széllal.

Én is kibujtam a felfordított halasbódé alól és mezitelen lábaimat kapkodva utánuk rohantam. Dideregve behúzódtam a gazda udvarára és egyideig meglapultam a nagy nyitott kapu mögött. Kinn a piacon még összevissza szaladgáltak a cselédek és a port kavargató széllal szemben még mindig gyülekeztek az orvosok. „A gazda beteg, a gazda beteg,“ — kiabálták a cselédek a piac minden részén és kétségbeesetten tördelték kezüket.

Az istállóban bögtek a marhák és az egész udvar fölé sötétség borult. Beszaladtam az istállóba, ott szomorkodtak a gazda többi cse-

lédei, jószágétetői, kocsisai, napszámosai és béresei, egymás mellett gubbasztva a sarokban, vagy üldögélve a díkón. Lámpás sem égett, víz sem csurgott a vízvezetékéből és az állatok is éhesen bőgték.

— Li-Fu-szun, tiszteletreméltó gazdánk talán beteg? — kérdeztem magam is kétségbeesve, most már tisztán látva magam előtt meggondolatlan kívánságaim következményeit. Szanaszét kapkodtam két kezemmel, de ezuttal már eredmény nélkül. Kint fujt a szél és a gazda betegen feküdt.

— Beteg a gazda, — válaszolta egyik cseléd, a szikár Ha-Tang-lao és felemelkedett. — Agyánál gyülekezik a város minden orvosa. Trujilló minden felcsere, de még az is kevés. Hangosan ordít és még több orvosért küldi cselédeit. Pokoli fájdalmai vannak és éjszakákon át ordít kínjában.

Leültem szemben a szikár Ha-Tang-laoval és fejemre borítottam egy üres zsákot. Hallani lehetett néha a gazda ordítását az udvaron tulról. Mindég jobban sötétedett.

— Sötétség borult udvarára, már hamarosan egymást se látjuk ebben a pokoli sötétben. Hamarosan már orrunk hegyéig se látunk, — mondotta a szikár Ha-Tang-lao és megvakarta könyökét. Nemesak udvarára borul sötétség, de amióta fel nem kell, nem gyújtja meg szokása szerint a lámpát, nem indítja meg a vizesapot és nem ad jószágainak a kamrákból ő maga, azóta nem folyik a víz, sötétség van és a jószágokkal együtt mi is éhezünk és szomjazunk. Az állatok már kínjukban bőgne, harmadik napja, hogy nem kaptak ennivalót és már csak a esontjuk zörög. A gazdánál a kulcs, a vizesap kulcsa épp úgy mint a lámpaé és az élelmiszeres ládáké és kamráké. Sötétség borult nemesak udvarára, de az életünkre is. Vele együtt szenvedünk.

Az udvaron tulról hangosan ordított a gazda és a piacról is szanaszét szaladgáló cselédek ordítózását hozta felénk a szél. A cselédek azután lassan otthagyták a piacot, visszaszállingóztak az istállókba és műhelyekbe, és leültek közénk.

— A gazdánál a kulcs, ő az isten, — mondotta Ha-Tang-lao, — az ő kezében a víz, a világosság és az élelem. Most hogy beteg és talán meg is hal, nem tudjuk, hogy mitévők legyünk. Az ő egy intésére eddig volt világosság, csurgott a víz és zabáltak a jószágok. Most sötétség borult udvarára. Így azután várhatunk míg ki nem jön a kulcsal és nem gyújt világosságot.

Az állatok szomorúan bőgték éhségükben és szomjuságukban. A gazda szobájában üvöltött kínjában az orvosok között, sötétség borult az udvarra és vadul fujt mindenfelől a szél.

Legyen világosság! Így ültünk összehuzódva egész éjszaka. Haj-Hajnalfelé sem világosodott, elkövetkezett a reggel és még mindig sötétség borult a gazda udvarára. Vadul süvített a szél, mi mindnyájan éhesen és szomjasan gubbasztottunk az istállókban a barmokkal együtt.

— Amíg a gazda fel nem lábál, vagy el nem patkól mi lesz velünk? — kérdegették a cselédek egymástól, — így tarthat ez még nagyon soká. Hát most látszik meg a legtisztábban, hogy ha beteg a mi urunk, nincs se víz, se világosság, se élelem.

— Kár is beszélni erről, — mondotta Hai-Lao-ti, az udvaros cseléd és a nyakába akasztott hosszú kutyaláncot csörgette akár egy olvasót, — már nem is magamért fáj a szívem, de ezekért a szerencsétlen jószágokért, akik éheznek meg szomjaznak. Eltarthat ez így éppen addig, míg fel nem fordulnak víz meg eleség nélkül. Halljátok hogy üvölt fájdalmában a gazda? — kérdezte és mindnyájan lélekzet-visszafojtva füleltünk.

— Elpusztul, — mondotta valamelyikünk.

— A tehenek elapadnak, a lovak megvakulnak ebben a sötétségben. Berozsdásodnak a csövek és megdohosodik a liszt, — mondogatták összevissza.

Csak a szikár Ha-Tang-lao hallgatott.

— Fel kell gyujtani a villanyt, — mondogatták kétségbeesve, — a lámpákat emberemlékezet óta a gazda gyujtogatta, kedves szokása volt ez neki. Mi csak élveztük az ő világosságát. Ha meggyógyul és kijön, agyonver mindnyájunkat vastag botjával.

— Fel kell gyujtani a lámpákat, meg kell indítani kulccsal a vízcsapot és enni kell adni a jószágoknak, — folytatta a szikár Ha-Tang-lao.

A cselédek kétségbeesetten tanácskoztak és nem mert egyikük sem felállani. Csendben tördelték kezeiket és a gazdától való félelmükben nyöszörögtek.

— Ide hallgassatok, — mondotta a szikár Ha-Tang-lao, meddig vártok még? Még most se látjátok, hogy így nem maradhat? — kérdezte, — ugorjatok és nyissátok meg a vízcsapot, hisz folyik a víz. Ugorjatok és nyissátok ki a kamra ajtaját és adjatok enni a jószágoknak. Én felgyujtom a lámpát a gazda nélkül is, akárki is gyujtja fel azt, az csak ég, világít és fénylik. A jószágok a mi kezünkből is megesszik az ennivalót és ha megindítjuk, a csapból akkor is vigan ömlik a víz.

A szikár Ha-Tang-lao tényleg, ezt saját szememmel láttam, — meggyujtotta a lámpást és szemünkbe vigyorgott. A lámpák végig az egész istállón ragyogóan égtek és bevilágították az udvart. Hatalmas kéréjét végigfektette az uccán is a fény.

— No látjátok, — mondotta vidáman és egyszerűen a szikár Ha-Tang-lao, nyissátok most meg a vízcsapot.

Ketten kirohantak az istálló elé, most már nem félt senki a világosságban és megindították a vízcsapot. A csövekből vastagon ömlött a víz, hamarosan megteltek a hordók, standerek és vályuk. Bőségesen folyt végig a kövezett padlón a víz és becsurgott a nyitott kanálisokba.

— Most meg ha le van lakatolva, fel kell törni a kamrákat, meg a ládákat és a jószágokat is meg kell étetni, — mondotta még a szikár cseléd és hátbavágott néhányunkat, akik nagyokat ugorva, akár a nyul, kirohantunk és feltörtük a kamrákat és a darás ládákat. Nagy puttonyokban hoztuk az állatok részére az ennivalót, mi magunk is ettünk, és a világosságban jól megnéztük egymást.

— Most már akármi jöhet, — tette még hozzá a szikár Ha-Tang-lao és fáradtan leült a dikóra, — világos is van, jól is látjuk egymást. A szél is majd eláll, nem kell ehhez olyan nagy művészet, se a lámpagyujtáshoz, se vízcsapmegengedéshez se az élelemadáshoz. Mi is értünk ehhez, talán még jobban mint akárki más.

Nagyot nevtünk a szikár Ha-Tang-lao szavain és most már nyugodtan néztük a még mindig kavargó szelet és érdektelenül hallgatuk a gazda isszonyatos üvöltését. De ettől az üvöltéstől már senki sem félt. Kissé nevetségesnek is tűnt előttünk, de becsuktuk az ajtót és nem sokat törődtünk se vele, se ordításával, se kétségbeesett orvosaival.

A lámpás égett, a víz vidáman csurgott és az állatok jóízűen harapták az eléjük tett abrakot. Adtunk eléjük darát és hordtuk ki alóluk a ganéjt. A gazdáért sem fájt már a fejünk. A termelés folyt megszokottan tovább.

(Vége)

NEMZETI KÉRDÉS ÉS ÖNRENDELKEZÉSI JOG

Irta: KOVÁCS KÁROLY (Pozsony)

A nemzetiségi kérdés napjaink egyik legaktuálisabb kérdéseként áll a világpolitikai élet homlokterében. Különösen figyelemreméltóvá teszi az a körülmény, hogy a legutóbbi évtizedben ez a kérdés már nem szorítkozik Közép- és Kelet-Európára meg a Balkánra. Nem-dialektikusan gondolkozók számára paradoxnak látszó jelenségeket tapasztalunk. A kozmopolita szellem és a nemzetköziséget hirdető mozgalmak kibontakozásával párhuzamosan a kis népek egész serege ébred nemzetij öntudatra. Néptörzsek, melyek eddig csak az ethnologia számára léteztek, máról holnapra fejlesztik ki és formálják át nyelvüket. Irást szerkesztenek. Használhatóvá teszik azt az irodalmi és tudományos tevékenység számára. Együttal azt is látjuk, hogy ez a nemzeti öntudatra ébredés nem föltétlenül a tőkés fejlődés kísérő-jelensége. Oroszországban pl., ahol ma a tőkés fejlődéssel ellentétes irányú kibontakozást tapasztalunk, nem kevésbé, sőt fokozott mértékben érvényesek az előbbieik. Föltétlenül le kell szögeznünk ezek után a tapasztalatok után, hogy a nemzeti nyelv és nemzeti intézmények kialakulása, mint a kultura formái, nem kizárólagosan a polgári fejlődés eredményei.

De ha ezektől az általános eredményektől a „művelt Nyugat“ felé fordulunk, itt is hasonló jelenségeket láthatunk. Európában is egészen új, bonyolult formát öltött a nemzetiségi kérdés. Itt a világháboru utáni összeomlásig három kiterjedt birodalom állt fenn, melyek valóságos börtönei voltak az apró népeknek. Hosszú századok hódító-terjeszkedő politikája következtében jöttek létre ezek a birodalmak és csak a Hohenzollernek, Romanovok és Habsburgok uralmának megdőlése után változott meg a kép gyökeresen. Közép-Európának a nagyhatalmak egyensúlyrendszerére felépített rendjét apró országok váltották fel, melyek különböző nagyhatalmak köré csoportosulnak.

A kép egyöntetű. Bármelyik világrészt tekintjük is, azt látjuk, hogy a nemzetiségi kérdés úgy sokoldalúságában, mint aktualitásában sokat nyert. Az a hatalmas irodalom, mely ezen a talajon a legutóbbi másfél évtized folyamán fejlődött, mindenképpen indokolt. Nyomban hozzátehetjük azonban azt is, hogy tartalmilag semmiképpen sem áll arányban annak fontosságával és aktualitásával. A cikkek és könyvek jórésze nem a kérdés megvilágítását vagy megoldását szolgálja, hanem annak összekuszálását és a megoldás lehetetlenné tételét. Az objektív kutatás és elemzés ezen a téren olyan feladat, mely az idevágó gazdag irodalom ellenére sem tekinthető meddőnek.

Alapjában véve nagyon kevesen ismerik ma a nemzetiségi mozgalmak valódi terjedelmét. Mindenki tudja ugyan, hogy pl. van az ir-kérdés, létezik a macedón-mozgalom, a dancigi-korridor és az Anschluss-kérdése. De arról, hogy az ezekről a területekről más állami fenntartás alá vágyakozók száma hatalmasan megnőtt és egyre élesebb formában jelentkezik, csak nagyon kevesek tudnak pontos adatokat. Pedig alig van ország a háború utáni Európában, melynek a nemzetiségek többé vagy kevésbé súlyos gondokat ne okoznának. Hogy csak a legfontosabbakat említsem, Spanyolországban a katalán mozgalom, mely az autonómiával távolról sincs megoldva. Angliában a jól ismert ir-kérdés. Franciaországban Elzász és Lotharingia német lakossága, meg az egyre aktuálisabb breton kérdés. Lengyelországban a

fehérorosz, ukrán és német nemzetiségek mellett a korridor és a vilnai probléma, Csehszlovákiában a német, szlovák, ukrán és magyar nemzetiségek. Olaszországban a német és délszláv irredenta. Jugoszláviában a horvát, magyar és bulgár lakosság stb., stb. mind ismert és napról-napra felmerülő kérdések.

Ezek közül a nemzetiségek közül nem áll valamennyi a fejlődés ugyanazon fokán. Emancipációs törekvéseik ilyképpen szükségszerűen eltérő képet mutatnak. De valamennyit egységesen jellemzi az, hogy magasabb átlagszínvonalon mozognak és sokkal nagyobb mozgékony-ságot mutatnak fel, mint a világháború előtti nemzetiségek. Ha figyelmen kívül hagyjuk is Kelet-Galicia szünet nélkül forrongó ukrán lakosságát, mindenfelé sokkal kevesebb stabilitás és sokkal több változásra irányuló készség ötlék szemünkbe. Gyakran az uralkodó nemzet minden erőfeszítése szükséges a kifelé húzó erők lefékezésére.

Az európai nemzetiségi kérdések azonban ma már csak egyik szakaszát képezik a problémának. Az a lapos, főképpen egyes szociáldemokrata theoretikusok által hangoztatott nézet, mintha pl. a szocialista mozgalom győzelme kiküszöbölné a külön nemzeti kulturákat, ma már lomtárba került. Nem egy ország fejlődése bizonyítja, hogy a nemzetköziség és a nemzeti kultúra nem zárja ki, hanem kiegészíti egymást. A következetesen szocialista eszmék megvalósítása is nagyon jól elbirja a kultúra nemzeti kereteit. A kérdés megfogalmazása ma már nem az, hogy a nemzetköziség véget vet a külön népi kulturák sajátos fejlődésének. A történelmi tapasztalatok ennek pontosan az ellenkezőjét bizonyították be. A népi kulturák megmaradnak a kultúra formájának, csupán annak tartalma vesz az új, céltudatos törekvéseknek megfelelő fordulatot. A surlódások és összeütközések lehetősége ezáltal kiküszöbölődik, ugyanakkor azonban a nemzeti nyelv és irodalom fejlődése nem veszít lendületéből.

Azoknak a mozgalmaknak elemzése is igazolja ezt a felfogást, melyek a legutóbbi másfél évtized alatt a nagy gyarmatok felszabadítására és önállósítására indultak meg. Kiderült, hogy sem Kína, sem India nem alkotnak egységes nyelvterületet. A nemzeti felszabaduló mozgalom kibontakozásával párhuzamosan fejlődnek a nemzetiségek is. Ha ma még egységesnek látszik az indiai kultúra, annak oka a kulturálatlanságban, a nagy tömegek, egész kisebb néptörzsek teljes homályban rejtőzésében rejlik. Csak a nemzetiségi felszabadulás után fognak ezek a nemzetiségek kulturálisan új életre születni. Ha Spencer terminológiájával akarnánk dolgozni azt mondanánk, hogy a gazdasági élet kiegészülő fejlődése és a kulturális élet nemzeti kereteinek differenciálódása párhuzamosan folynak le, miközben mindkét folyamat üteme egyenlő arányban gyorsul. Világszerte az a fejlődés halad kérés felé, amely az elmúlt másfél évtized alatt a volt cári Oroszország területén is lejátszódott és ma már több tucat szín- és tartalom-dús új nemzeti kulturát hívott életre.

De kiterjed a nemzetiségi kérdés az Egyesült Államokra is. Itt a tőkés civilizáció a fejlődés visszamaradottabb fokán álló indián törzseket csaknem teljesen megsemmisítette. A nemzetiségi kérdés helyes megoldásától függ az, hogy ez a nagy adottságokkal bíró nép új fejlődésnek indulhat-e, vagy véglegesen eltűnik a föld színéről. Emellett a nagyszámú néger lakosság is nemzetiség számba megy, amelyet mind a mai napig sem sikerült a „fehér“ civilizációnak asszimilálnia. Külön fejezetet foglalnak el az afrikai, ausztráliai és indonéziai gyarmatoknak a tőkés fejlődésig még el nem jutott törzsei. Végül idetartozik az elszórtan nemzetiségként jelentkező zsidó lakosság is, melyet

a nemzetközi zsidó nagytőke különféle árnyalatú cionista jelszavakkal igyekezik uszályába vonni.

Mindezek az elszórt nemzetiségi problémák nagy áradatba egyesülnek, amely hol haladó, hol meg hátráló törekvéseket usztat a hátán.

Felmerül az a kérdés, hogy milyen helyet foglal el a nemzetiségi kérdés napjaink problémáinak tömkelegében. Megtartotta-e ma is azt az átütő jellegét, amellyel a nagy nemzetiségi államok kialakulása idején, a polgári forradalmak korszakában birt? Nem férhet kétség ahhoz, hogy a hazafiasság jelszava valamikor nagyon komoly forradalmi jelszó volt. Kérdés: milyen mértékben és mennyit őrzött meg napjainkban is ebből az erősen haladó jellegéből, vagy mennyiben lett maradi törekvések jelszavává.

A ma uralkodó elméletek nagyon megoszlanak ebben a kérdésben. Az objektív kutatás azonban minden országban arra az eredményre jut, hogy a nemzetiségi kérdés ma is megőrizte erősen haladó jellegét, bár nem olyan mértékben, amilyennel a nagy polgári forradalmak idején birt. A nemzetiségi kérdés éppen ezért ma már nem elsődleges kérdés. Nem sarkpontja többé azoknak a problémáknak, melyek ma az emberiséget mozgatják. De nagyon hathatósan támaszthatják alá ezeknek a problémáknak megoldását, ha sikerült a nemzetiségi kérdést helyes irányvonalába beállítani.

Egy adott kérdéssel kapcsolatban konkretizálva a következőkről van szó. Ha az ir-kérdést vesszük alapul, akkor azt kell mondanunk, hogy az önmagában véve nem jelent haladó irányzatot. Hiszen éppen a legutóbbi események bizonyítják, hogy az ir önállósulási törekvések hajtóerői különböző fasiszta szervezetek. A tudatos haladó törekvések nem mindenáron önállósulási célokat szolgálnak, hanem az angol munkássággal karöltve fordulnak az angol imperializmus egész rendszere ellen. Az ir-kérdés azt bizonyítja, hogy ez a konkrét nemzetiségi mozgalom csak abban az esetben haladó, ha egy általánosabb haladó mozgalomnak szegődik fegyvertársává. Hozzátehetjük: megvalósulásának is csak ebben az esetben vannak kilátásai. Annak az elégedetlenségnek, mely napjainkban uralja az önálló keretekkel nem bíró, önmagukkal nem rendelkező nemzetiségeket, van feszítő ereje és ez helyes módszerrel a dialektikusan felfogott emberi haladás szolgálatába állítható. De csak leszarmaztatott kérdésként. A nemzetiségek tömegeit ma már erősebben mozgatják az osztályellentétek nyílt kérdései, mint az azokat visszatükröző nemzetiségi önállósulási törekvések. Ez azonban nem mindig tudatos és gyakran tudatosítása is nehéz feladat. De hovatovább mind nyilvánvalóbbá lesz, hogy ez utóbbi az előbbinek átfogóbb keretei között, minden mai függőségi viszony formái és tartalmi megváltoztatásával nyerhet kielégítő megoldást.

Ez a helyzet úgy Európában, mint a többi földrészeken. A mi földrészünknek azonban több olyan nemzetiségi különlegessége van, amely döntő bizonyítékát szolgáltatja a fenti állításoknak. Vegyük pl. elemzés alá a jól ismert „Anschluss“ kérdést. Senki sem vonhatja kétségbe, hogy itt egy olyan nemzetiségi probléma vár megoldásra, mely évszázadok óta vajudik és még a polgári forradalmak idejéből maradt Európára örökségképpen. Két megegyező nyelvű és megegyező kulturájú nép él külön hatalmi keretek között egymás mellett. A különböző gazdasági és hatalmi érdekszempontok félretolásával semmi sem állaná útját a két testvérnép egyetlen családdá olvadásának. De ezek a konkrét hatalmi tényezők megakadályozzák a csatlakozást éppen úgy, mint ahogy a 48-as forradalomban is lehetlenné tették, vagy ahogyan 1865-ben véres háborúra vezettek. Emel-

lett a szigorúan vett osztályszempontok is erősen szembeötlők. Az ausztriai munkásság érthetően zárkózik el a barnainges Németországhoz való csatlakozás gondolata elől. Ha az Anschluss a közel jövőben Berlinből kiindulva mégis tette válna, az osztrák munkásság a februári vereség után sem habozna a „felszabadítók“ ellen fegyvert fogni: nem ugyan Dollfuss oldalán, hanem két front ellen harcolva a saját érdekeiért. Az Anschluss kérdése valóban haladó szellemben csak az imperializmus egész probléma kérdésének megoldásával nyerhet elintézt.

*

Teljes élességében vetődik fel napjainkban az önrendelkezési jog és autonómia kérdése. Eltekintve azoktól a hátráló nézetektől, amelyek a felszabaduló mozgalom minden formáját elvetik, az ajánlott megoldásokból egész szín- és hangsort lehetne összeállítani. Mi alább csak három nézetet sorolunk fel. Ezek bírálatának keretében azután megadjuk a haladás irányában fekvő megoldási lehetőségeket is.

Az egyik nézet az ausztrómarxizmus jól ismert u. n. kulturautonómiaja. Ez az „elmélet“ a K. u. K. monarchia uralkodó osztályainak érdekeire volt szabva s Renner és Bauer tartották keresztviz alá. Lényege az, hogy a nemzetiségek számára nem ismeri el az önrendelkezés jogát. Közelebbről megnézve a kulturautonómia az anyanyelv szabad használatának követelésében merül ki. Ezt a megoldást kész örömmel teheti magáévá minden olyan ország uralkodó nemzetisége, amit a nemzetiségek fejlettsége annyira aláásott, mint a világháború Ausztria-Magyarország uralkodó osztályait. A kulturautonómia szociáldemokrata hirdetői jobban ismerték és alaposabban képviselték a fináncotkés csoportok érdekeit, mint maga a polgárság. Az összeomlás és az új nemzeti államok kialakítása után a szociáldemokrácia mindenütt átvette a kulturautonómia jelszavát. Ténylegesen azonban ez sem fekket nagyon a szívéükön, mert nincs ország, ahol megvalósítása érdekében számottevő akciót folytattak volna le. A kulturautonómia jelszava azonban ettől eltekintve sem tartható alkalmasnak a probléma megoldására. Nyitva hagyja u. i. azt a tatóngó sebet, amelyet a nemzetiségi tömegek és az uralkodó nemzet polgárságának gazdasági ellentétei ütöttek és melynek megoldása a nemzetiségi kérdés tulajdonképpeni tartalma.

Ugyanez a kifogás emelhető a nemzetiségek polgárságának önkormányzati jelszavaival szemben is. A gyarmatokban látjuk ezt megvalósítva. Kínában a Kuomintang, Indiában a Nemzeti Kongresszus az önkormányzat jelszavának kiadásával tulajdonképpen szembefordult a nemzeti felszabaduló mozgalommal. Mindakettő az imperialisták táborába ment a nemzeti felszabadulás ügyéhez tovább is ragaszkodó alsóbb társadalmi rétegekkel szemben. Az európai nemzetiségek legfelső társadalmi rétegeit még fokozottabb mértékben jellemzi ez a kompromisszumos magatartás. Az önkormányzat jelszavának mérlege világosra mutatja az, hogy éles határvonalat húz a nem önálló nemzetiségek osztályai között. A „nemzeti felszabadulás“ stb. jelszavak mögött az önkormányzat kérdésével kapcsolatban is áttörnek az osztályérdekek nyílt gazdasági törekvései.

Legáltalánosabban elfogadottaknak tarthatjuk ma a „népek önrendelkezésének“ jelszavát. Annyira a kor szellemében és napirendjén áll ez a kérdés, hogy nemcsak a kulturautonómia és az önkormányzat szóvivői vallják, hanem kifejezetten konzervatív államférfiak is. A Wilsonj pontok alapja csakúgy a kis nemzetek önrendelkezési joga, mint a Nemzetek Szövetségének kifelé hangoztatott elvei.

Az idevágó irodalom éppen ezért megkülönböztetést tesz a népek önrendelkezési jogának ünnepekre tartogatott követelménye és a népek valódi önrendelkezési jogának jelszava közt. Csak ez utóbbiban látja a garanciát a világ nemzetiségi problémáinak végleges megoldására. Óriási különbség van az első és második fogalmazás között. Kitűnik ez abból is, hogy míg az előbbi nem ismeri el a népek számára az esetleges elszakadási jogot, a második ebben is konzekvens és magának a kérdéses nemzetnek ítéli oda a döntés jogát. Abból a feltevésből indul ki, hogy „nem lehet szabad az a nemzet, amely más népeket tart elnyomatásban.“ A népek valódi önrendelkezési jogának megvalósításával nemcsak a ma függő, hanem a ma uralkodó nemzeteket is, a szó haladó emberi értelmében, szabaddá akarja tenni. Ez a törekvés bizonyos mértékben erősen meggyőző bizonyító adatokra támaszkodik. Kifejezésre juttatják ezek a bizonyítékok, hogy a szabad elhatározáson felépülő együvé tartozás az egyedül alkalmas módja a nemzetiségi surlódások kiküszöbölésének. Röviden, a népek valódi önrendelkezési jogának megvalósításától várja korunk aktuális nemzetiségi problémáinak megoldását.

Csak ezt a három irányzatot ragadtuk ki az ajánlott megoldások tömkelegéből. Az u. n. „péneurópa“ törekvéseket nyugodt lélekkel mellőzhettük, mert az fel sem veti a kis, önálló étellel nem bíró nemzetiségek egyenjogusításának kérdését. Ugy véljük, hogy ez a szűk elemzés is felfedte azokat a hatalmas távlatokat, amelyek a probléma megoldásának folyamán nyilhatnak. A kutatás középpontba állítása és részletekig menő megvilágítása, rendkívül érdekes és hasznos foglalkozást jelentene.

OPERETT ÉS HABORU. „A színház, festészet, szobrászat és zene összefügg a védekezési akaráttal. Nem csak egy schlageteri hősiességről szóló darab, nem csak a Wilhelm Tell körüli százpróbas klasszikusok, nem csak... kis hazai drámai művek szolgálhatják, s végső értelemben kötelesek szolgálni a védekezési akaratot, hanem... az operett is szolgálhatja a Német Birodalom oly' hön vágyott nagyságáért való harcot. Ha Lohé „Mosoly országá“-t látom a színházban és a magát Chinában elhagyatottnak érző német hercegnő hazaszeretetéért hallok, akkor ez az úgynevezett „könynyű“ zenemű is végső értelemben a német hazaszeretet érzését kelti fel bennem, amely érzés csak akkor hathatós, ha a haza biztonságban van — ha védekezési akarat van jelen.“ (Erzieher: Organ des Nationalsozialistischen Lehrerbundes, 1934. III.)

HABORUSKÉSZÜLŐDÉS A HÁZTETŐN. „A polgári légvédelem előkészítési munkálatainál különös gond fordítandó a gyújtóbombák tűzveszedelmének leküzdésére. Amíg a tetőszerkezet megtehetően tűzálló, addig a padlásokon felhalmozott kintomok és használaton kívüli házi eszközök meglehetősen gyúlékonyak. A legfontosabb légvédelmi védekezési rendszabály tehát az ilyen gyúlékony anyagoknak a padlásokról való eltávolítása. Ezen cél elérésére mindenestre szükséges, hogy házi szokásainkat gyökerestől megváltoztassuk!“ (Die Sirene. Zeitschrift des Reichsluftschutzbundes, 1934. II.)

KULTURKRÓNIKA

AZ ÉRTELMSÉG DILEMMÁJA

Írta: NEUFELD BÉLA (Nagyszöllös)

A téma nem új, de egyre időszerűbb, mivel a társadalmi ellentétek kiéleződésével az értelmiség magatartásának tisztázódása kényszerítő erejű szükséggé válik. Allást kell foglalni; különben az üllő és kalapács között az értelmiség halálraüződik. Az értelmiség sajátos helyzetéről több ízben volt szó a Korunk hasábjain is, kivált Balázs Béla írása, és korábban Alfred Döblin könyve nyomán. Ezeket itt nem kívánom érinteni. Balázs B. írása kitünő intellektuális munka, de gyöngéjét éppen hangsúlyozott racionalizmusában látom. Aki az értelmiség kétségkedéseit lényegében intellektuális okokra vezeti vissza, s értelemmel kísérli őket meggyőzni, az nem végezhet teljes munkát. Nem becsülöm le a felvilágosítás és belátás erejét, de ugyanakkor tudom, hogy annak korlátai és határai vannak. Ezt mindnyájan tudjuk. Természetesen ez nem jelenti a felvilágosító munka haszontalanságát és célszerűtlenségét, csupán hatásának és jelentőségének kritikai értékelését a nevelő és irányító munka egészében. Az értelmiség helyzete tényleg dilemmatikus. Az értelmiség az adott társadalmi létforma eszmei tartalmainak kialakítója és képviselője; agyából — Pallas Atheneként — az az ideológia pattan ki, amelynek önmaga önálló szellemi létet tulajdonít. Az ideológiák másodlagos jellegét, s meghatározottságát az adott gazdasági-társadalmi alapból ma is a legtöbb értelmiségi a szellem elleni „merényletnek”, a szellem lefokozásának tekinti. Ma, amidőn marxista oldalról is egyre többen ismerik fel, hogy az ideológiák visszaverődő (reflex) jellegének elismerése még nem meríti ki annak társadalmi jelentését, s az ideológiák visszahatása az alapvető társadalmi-gazdasági alapra egyre gondosabb elemzés tárgya, nem lehet ezt az ideológiai tényezőt csekélységnek minősíteni. A marxi szemlélet érvényét a gazdasági alap és a felülépítmény összefüggéseiről nem érinti, ha ennek a vonatkozásnak kölcsönhatásait kiemeljük. Az osztályhelyzet és az ideológia között tényleg van benső kapcsolat, de ez a vonatkozás nem szükségképpen adekvát. Ez a vonatkozás nem gépszerű, s nem önként való, hanem társadalmi tényezők terméke, társadalmi működések eredője. Marx erre is mélyen rávilágított azzal a tétellel, hogy valamely társadalom uralkodó eszméje az uralkodó osztály eszméje, mely anyagi hatóerővé válhatik, ha az egyének öntudatába rögződik. Marxnak ez a meglátása arra figyelmeztet, hogy a munkát nem csupán a gazdasági síkon, hanem az ideológiák terén is folytatni kell. Az ellentmondás az egyén osztályhelyzete és eszmei tartalmai között, amelynek ma tanui vagyunk, rendkívüli súlyú figyelmeztetés számunkra. Ez az ellentmondás fájdalmas élességgel éppen a negyedik rend soraiban mutatkozik meg. Az értelmiség — s erről van itt szó — köreiben ezt az ellentmondást a legtöbbször még csak nem is eszmélik. Ma az értelmiség rétegeiben ott éreznek ellentmondást, amidőn a réteg valamely egyede túl nő osztályhelyzete keretén, s megvallottan a szocializmus mellé áll. Nem meglepő, hogy az ideológiák ereje éppen annak kialakítójánál és képviselőjénél, az ér-

telmiségnél a legtapadóbb, s az értelmiségi úgy véli, hogy egyéni létalapját tagadja meg eszmei képleteinek feláldozásával. Mert az értelmiségi szemlélete két eszmei feltevésen nyugszik: az egyik az értelmi elem szellemi és ezzel velejáráóan társadalmi magasabbrendűségén, a másik, a szellemi értékek elsődlegességén, s viszonylag a materiális tényező alacsonyabbrendűségén. Itt nem kell hangsúlyozni, — a szellemi termékek minden értékelése ellenére — a két feltevés látszati (illuzionisztikus) jellegét. A pszichoanalízis nyelvén az értelmiségnek ezt a két tanítételét „Ersatzbefriedigung“-nak nevezhetném, amely az értelmiség narcisztikus szükségérzeteiből táplálkozik, s egyben azt elégíti ki. Hogy az értelmiség helyzete a polgári társadalomban — kivált az ideológiai oldalon — az uralkodó hatalmi rendszer kiszolgálása, az vitathatatlan valóság. Ezzel a szolgálattal szemben ki kellett termelni az értelmiségi lét magasabbrendűségének ábrándját, miként az anyagi lét lehúzó, kérérlhetetlen erejével szemben kiköltötték a szellem elsőbbségének himestojását. Ezek a lelki mechanizmusok bonyolultabbak, mint ahogy idevetítjük azokat, de magának a folyamatnak eredete és természete a pszichoanalízis gyakorlatából jól ismeretes. Volt idő, a polgárság ifjú, hősies korszakában, amidőn a szellemi termelés és tudományos kutatás tényleg élő szükséglete volt ennek a rendnek, s a termelő szellem joggal vallhatta önállónak (autonomnak) magát. De a polgárság építő korszaka lezárult, az éltető források elapadtak, s a meddőségbe jutott rendszerben miként az anyagi, úgy a szellemi termelés is lehanyaglott. Mondhatja-e magáról az értelmi elem, hogy szellemi munkájára szükség van? A hitlerizmus kulturgyűlölete, amely szinte jelképién a könyvmáglyákban lánngolt fel, hagyta-e kétségben efelől? S a hitlerizmus hangsúlyozott ellenszenve az „Intelligenzlerék“, az „Intelligenzbestie“-vel szemben túl a személyi találaton, nem magát a szellemet veszi-e célba? Nyilvánvaló, hogy a hanyatló rendszernek, amely csupán a parancs uralmával képes tartani magát, a szellem már eleve gyűlöletes, mert minden szellemi energiában lehetőség szerint bennerejlik a kritikai látás lehetősége. Az értelmiség szellemi magasabbrendűségének álma a valóság körzetében szertefoszlott. De memcsak az ideológia kapott léket, maga az értelmi-anyagi alap is megingott. Az ifjú értelmiség nemzedék tulnyomóan exisztencia nélkül van, s az u. n. beérkezettek jórésze hasonlóan kenyérgondokkal küzd. Ez a materiális válság, amelynek lelki visszahatásai vannak, kétségtelenül radikalizál, de sajátságosan jobbfelé. Európaszerte az értelmiségi ifjuság tulnyomóan a fasizmus felé tájékozódik. És ez szinte természetes. A fasizmus kettősarcu. Egyik arcával a marxizmus ellen fordul, a másikkal a kapitalizmus ellen. Ez utóbbi magatartása megfelel a radikalizálódott értelmiség lázadó készségeinek. A másik frontja a marxizmus ellen, az értelmiség lelki és öntudati fixációival azonos, amely a polgári társadalom alapján remél új jövőt. Ez az „ambivalenciakonfliktus“ — a pszichoanalízis nyelvén — az értelmiség gyengeségének és ingadozásának eredendő oka. Hogy ez a magatartás a polgári társadalom mai válságszakaszában, amidőn a szélsőségek vagy-vagy helyzete mered mindenki elé, még szembeszökőbb és általánosabb, s csupán a történelmi adottság visszfénye. Az értelmiségiéket értelmi okokkal meggyőzni nem lehet. Nevelési multjuknak rögződései túl mélyre nyulnak és tulerősek napjaink érveléseivel szemben. Az értelmiségi át van itatva társadalmának nedvével, s a válság ha kilóditja is tétlen magatartásából, a lelki közegellenállás törvényénél fogva a legkisebb ellenállás irányában mozgatja. A fasizmus, amely ennek a

társadalomnak keretein belül ígér a csodaváróknak megváltást, ugyanakkor, amidőn szímatos lélektannal a tökeellenes magatartás leplező fortélyához nyul, mélyen megfelel az értelmiség belső ellentmondásainak. A példa rá Németország, ahol még a fejlett, haladó értelmiség soraiból is számosan mentek át a fasiszmus táborába. És kétségtelen, hogy a fasiszmus győzelmei ezt a folyamatot csak egyre erősítik. Az értelmiség ama rétege, amely politikailag a szociáldemokráciánál állapodott meg — s ezek aránylag nagy számmal voltak, kivált ott, ahol a szociáldemokrácia a kormányzásban aktíve vett részt — legalább is olyan gátlással telített, mint a tiszta polgári elem. Az értelmiség szellemi észjárásának a szociáldemokrácia fejlődéssel nyíló célkitűzése megfelelő platform volt arra, hogy lelki konzervatizmusát haladó társadalmi ideológiákkal pótolja. De magának a szociáldemokráciának térhódítása az értelmiség soraiban nem kevésbé volt a radikális állásfoglalás akadály. Bizonyos, hogy nagy belső felszabadulásra, öntudati tisztázódásra, és következményvállalásra van szüksége annak az értelmiségnek, aki a világnézetek mai polgári feszültségében és élet-halál harcában a szocialista világnézet és cselekvés felelősségét vállalja. Mert egyet ne feledjünk: az értelmiségi elem ma még polgári társadalomban él, beágyazva annak anyagi és érzelmi determinációiba, minden anyagi és eszmei kockázat súlyával nyugodtan, ha ezzel a renddel szemben a harcos állásfoglalást vállalja. Ez eléggé felfelé nem becsülhető valóságos erő, amellyel számolni kell.

Az értelmiség dilemmája szükségképpen társadalmi helyzetéből és öntudati beállítottságából adódik, s a polgári társadalom már hanyatló szakaszában, az anyagi és ideológiai alapok megrendülésével éles jelentőséget kap. Am ezt a dilemmatikus helyzetet tulbeesülni hiba volna. A leghatékonyabb nevelő eszköz a negyedik rend tényleges előre kerülése és építő uttörése, enélkül az értelmiség változatlanul betölti megfektésre váró szerepét az osztályok egymással való harcában, anélkül, hogy magatartását bizonyossággal előreláthatnók.

MALTHUSTÓL — HITLERIG. Malthus tanítását, hogy az élelmiszerek számtani arányban, viszont a népesség mértani arányban gyarapszik — ami viszont a tömegnyomor forrása volna — rég meghazudtolta a valóság. Malthus a késői feudalizmus gondolkodója volt, aki korának és társadalmának gazdasági visszaságait és ellentmondásait — a kisszámú angol lordok anyagi bősége, s a dolgozók szegénysége — a mondott természettörvényre vezette vissza, hogy ekként is elterelje a figyelmet a társadalmi valóságról. A malthusi tanítás végső következménye a nemi élettől való tartózkodásban fejeződött ki. Neműönmegtartóztatás a szülések megelőzése céljából, amelynek bősége viszont a tömegnyomor oka volna. A malthusi tannak éppen a társadalmi fejlődés adta meg a kegyelemdőfést. Az ifjú kapitalizmus, amely a malthusi feudalista-korszak társadalmi rendjét felváltotta, egy új és fejlettebb gazdasági termelő módot indított el, amelynek minél számosabb munkaerőre volt szüksége. A „gyermekesapás“ féltelmét a „gyermekáldás“ öröme váltotta fel. A gyermekmunka a tőkés szemében annál becsesebb volt, mert kénye-kedve szerint zsákmányolhatta ki, s a szaporodási készség fellendülése megteremtette azt az ipari tartaléksereget, amely biztosítja a bérletnyomást, s ekként a tőkés hasznát mozdítja elő. A tőkés gazdálkodás terjeszkedésre törő természete, az imperialista háborúk nem kevésbé szolgálták a „gyermekáldás“, a „Kanonenfutter“ ideológiája mellett. A fegyverkezési versenyel párhuzamos volt a születési verseny, s a nemzetek statisztiki-

kusai s a hivatalos „tényezők“ a szaporodási statisztikák számoszlopaival ijesztgették népeiket és serkentették őket a nemes versenyre, amelyben alulmaradni a nemzeti nagyság ára volt. A franciákat a német szaporulat mumusával ijesztgették — a pángermánizmus rémével — a németeket viszont az oroszok még kiadósabb szaporodásával, a pánszlávizmus fenyegetésével. És tényleg Európa lakossága, amely 1800-ban 175 millió volt, 1900-ban már 425 millióra rúgott. De a század elején beállott a visszaesés. Már a háború előtt felütötte fejét az egyke, bizonyos társadalmi rétegekben. A háborút követő években, kivált a strukturális válság egyetemessé válásával a születések száma valamennyi európai államban, s az Egyesült államokban is, rohamosan hanyatlott. E. Kohn könyvében (*Der internationale Geburtenstreik*) plasztikus képet ad erről. Elég egyetlen adat: Berlinben a háborút követő években megkötött házasságok 60%-a gyermeknélküli! Németország, amely szaporodási ütemével egykor a franciákat nyugtalanította, ma vezet az elnéptelenedésben. „A nemzetközi szülésztrájk“ időben összeesik a monopolkapitalizmus kialakulásával. A ropant arányú tőkekoncentráció, a racionalizálás, s a túltermelési válságokkal párhuzamos a születések számának gyorsuló zuhanása. Marx előrelátása igazolódott: a tőke nagyarányú koncentrációja egyidejűleg a proletárrétegek legmélyebb nyomorát idézi fel. A törvényhozások eljárásai meddőknek bizonyultak. A magzatelhajtás üldözése, a fogamzást megelőző szerek terjesztésének tilalma, valamint az egyes országokban a házassulóknak nyújtott holmi kedvezmények nem változtattak az elnéptelenedés egyre kifejezettebb célzatán. Németországban pl. évenként hozzávetőleg egy millió magzatelhajtást végeznek — I. Wolff, polgári közgazdász becslése szerint — s a tiltott beavatkozás következtében évenként 20 ezer nő veszti életét. Ugyanakkor évente 1—2 ezer nő kerül magzatelhajtás bűncselekménye miatt a bíróságok elé, de csak az alsó néposztályok soraiból. Számokban alig lehet kifejezni azt az emberpocskolást, amit a divó törvényhozás jelent. Nem is szólva azokról a testi és lelki következményekről, amelyeket a tiltott beavatkozás magután von. De még oly nagy brutalitás sem képes változtatni az emberek magatartásán. Gyermekeikéldást prédikálni a millió munkanélküliség, a krónikus nyomor korszakában memcsak meddő, de esztelenség is. A születések hanyatlása következménye a gazdasági rendszer krónikussá vált krízisének, miként a születésszabályozás következménye — amelyet Oroszország megvalósított — hasonlóan ennek a helyzetnek az eredménye. De amíg Oroszországban a születési arányszám még mindig magas Európa többi országához viszonyítva, ugyanakkor a magzatelhajtások száma a legalacsonyabb, noha megengedett, az abortus halálozási arányszáma is egészen alacsony. (25.000-re jut 1 haláleset!)

Ennek a körülménynek a következménye, hogy a 160 millió Oroszország évi népességszaporulata három és félmillió! A számok mögött persze társadalmi törvényszerűségek vannak, amelyekkel szemben groteszk tréfaként hat a mai német rendszer ama fejtetőre állított tanítása, amely a gyermektelenséget jelöli meg a gazdasági krízis okául, szemben azzal a felfogással, amely a gyermektelenségben a krízis egyik következményét látja. Egy a német propagandaminisztérium által kiadott füzet arról akar meggyőzni, hogy a krízis oka a fogyasztók aránytalanul kevés száma, s a gyermekszaporodás szintjének emelkedésével a munkanélküliség magától megszűnnék. Ez a német csodabogár azt próbálja velünk elhitetni, hogy a szegény anya gyermekfélelmének nem a nyomor a szülőke, ha-

nem ellenkezőleg, a szegény gyermek azért éheznek, mert nincsenek eléggé számosan! Mintha minden felnőtt és gyermek életszükségletek kielégített volna, mintha nem tudná mindenki, hogy a szegény gyermekek $\frac{1}{5}$ -e hiányosan táplált, s ugyanakkor szemünk előtt a javak garmadáját pusztítják el. És ekkor még új „fogyasztókat“, a meg nem született gyermekek millióit reklamálja az új német felfogás, amidőn a német élők se képesek kenyérrrel és munkával ellátni. Ugyanakkor, amidőn a német nagyipari vállalatok óriási nyereségeket mutatnak fel, a hadiipar urai fantasztikus profitokat zsebelnek be, s az „Osthilfe“ akció újabb százmilliókat nyel el, a szociális nyomor gondját az „Eintopfsgericht“ szégyenletes karikatúrájával, könyörös kényszeradományozással véli megoldani. Am de a Contra-Malthus teória, amelyet kiagyaltak, szubjektív szociológiai funkciójában oda-célöz, hogy elterelje a társadalmi valóságról a figyelmet. Mert a krízis oka — szerintük — nem a tőkés termelési rend belső ellentmondása, hanem az elapadt gyermekáldás! Objektív társadalmi funkciójáig pedig az „ágyútöltelék“ termelése. A németeket ma vezetőik kinevezték „Herrenvolk“-nak, amely faji kiváltságtóltságával az emberiség irányítására hivatott. A kátyuba jutott német monopolkapitalizmus a régi magasabbrendűség hagymázával készíti elő imperialista vállalkozását. A „Führer“ könyve („Mein Kampf“) efelől nem hagy kétséget. „Die Vermehrung unserer Rasse... dass unser Volk zur Erfüllung der auch ihm vom Schöpfer des Universums zugewiesenen Mission heranzureifen vermag.“ Ezért kell a gyermek, a „fogyasztó“, s ezért kell a meg nem született gyermekeket felelőssé tenni a krízisért! Nem hisszük még a mai német tömeghódítás atmoszférájában sem, hogy ennek a népesedéspolitikai novumnak fogamatja lehetne. (Nagyszöllős) (N. B.)

AZ ÚJ NÉMET ALKOTMÁNY TERVEZETE jelenleg még csak papíron van meg (Nicolaï: Grundlagen der kommenden Verfassung, Berlin 1933.) tételei azonban — tekintettel arra, szerzőjét maga Hitler bizta meg, még 1931-ben az új német alkotmány elkészítésével — máris figyelmet érdemelnek. Az új alkotmány szerzője elsősorban a köztársasági Németország jogrendszerének ama liberális vonásai ellen kel ki, amelyek nem vették figyelembe a nemzeti s főleg a faji eszmét s ez utóbbit teszi meg az új német közjog alapjává; elveti a római jogot s a „hagyományos germán jog“ visszaállítását sürgetli. Az államhatalom birtokosa — a tervezet szerint — a F ü h r e r, a nemzeti szocialista párttal egyetemben. Ezzel kapcsolatban egy N é m e t R e n d megszervezését követeli, melynek a klérusnak az Egyházban betöltött szerepéhez hasonló a hivatása (7. o.) A Német Rend saját törvényei szerint él; a birodalom törvényei nem kötelezők rá. A Birodalom F ü h r e r-je egyben a Rend feje. Ahhoz, hogy valaki a Rend tagja lehessen, nem elég német-árjának lenni, tagok csak azok lehetnek, akik ezen felül kivételes áldozatokat hoztak az új Németországért. A F ü h r e r örököse minden további nélkül tagja a Rendnek (24. o.) A Birodalom politikai és morális élete fölött a Rend által delegált 60 tagu szenátus őrökdi. A Birodalom tagállamai megmaradnak; a centralizáció azonban fokozódik. A Birodalom hatáskörébe tartoznak a külpolitikai-, a háborús-, a tengerészeti-, a gyarmati(?), a posta-, a közlekedési-, a törvényszéki-, és bank-ügyek (45. o.) Minden állam élén egy u. n. S t a t t h a l t e r (helytartó) áll, akit a F ü h r e r nevez ki. Ennek a Német Rendbe kell tartoznia. (22—23. o.) Az államok adminisztrációjának legfőbb ellenőre a F ü h r e r, akinek a ren-

delkezései kötelezők. (53. o.) Német állampolgárok csak árják lehetnek. A nem-német származásúak és nemárják külön statutumok alá tartoznak. Állampolgár csak az a német fajú egyén lehet, aki eleget tett katonai kötelezettségének. Politikai jogokkal csak fegyverhordásra alkalmas egyének bírnak. A nők miután nem teljesítenek katonai szolgálatot (!) nem lehetnek állampolgárok. Kivételes érdemek jutalmaként azonban megkaphatják. (61—63. o.) A birodalmi gyűlés képviselői elmozdíthatók; parlamenti immunitás nincs. A birodalmi gyűlés szerepe tisztára konzultatív. A törvények kezdeményezése a Führer előjoga; a Reichstag határozatait törvényerőre az ő akarata emeli. A Führer hívja össze és oszlatja fel a birodalmi gyűlést, ő nevezi ki a Birodalom minisztereit, akik neki felelősek. Az egyéni szabadságjogoknak még az elképzelése is megengedhetetlen. (87. o.) Az új alkotmánytervezet a korporatív rendszer szorgalmazójaként a német államokat gazdasági területekre osztja. Mindegyik élén egy-egy testületi és gazdasági tanács áll. Ezekbe tartoznak az ipari és kereskedelmi kamarák, s a „szakszervezetek“ képviselői. Ezek a tanácsok egy legfelsőbb birodalmi tanácsot választanak. „A Führer — írja Nicolai, — nem köteles a birodalmi gazdasági tanácsot meghallgatni.“ (86. o.) — A köztársasági ára „alkotmányos elsöprése“ ezek után természetes: „... az 1918 november 8. előttről származó jogszabályok jogerősek, ellenben az összes későbbiek: (törvénycikkek, ítéletek, nemzetközi egyezmények...) — nem!“ (14. o.) — Nicolai a következő szavakkal fejezi be művét: „... a jog... az ahhoz a népelethez való jog, melyből született és amelyet szolgál. Ha az államhatalom és mivagunk a népet szolgáljuk, amelyből származunk, megvédjük egyben a jogot is, ami az isteni akarat kifejezése, mely a németeket teremtette azért, hogy beteljesítsék sorsukat és bizonyítsák az Ur művét a földön.“ (88. o.) A Nicolai-féle alkotmánytervezet egyik bírálója: Mirkine Guetzwitich írja az „affaires étrangères“ januári számában: „... technikai szempontból... abszolút monarchiával állunk szemben...“ „... a hitleri állam semmiképp sem újítás, hanem megfelel a porosz jogi tradíciónak s azoknak a monarchikus elveknek, amelyek a 19. századbeli német jogrendszer alapját képezték.“

A tervezet éles fényt vet a regresszióknak arra a fokára, amelyre a nemzeti-szocializmus Németországot visszavetni próbálja.

(Berlin)

Sz. L.

A GÁZ INTERNACIONALÉJA. Fenner Brockway, a *The Bloody Traffic* (Ed. Victor Gollancz. London, 1933.) valamint a „L'Internationale des Gaz“ címmel a francia sajtóban megjelent közleménye erőteljesen rántja le a leplet a kémiai hadiipar nemzetközi üzleteiről és szervezkedéséről. Kiderül ezekből az írásokból, hogy bár a nemzetek ünnepélyesen lemondtak a mérges gázhasználatáról, mégis hatalmas arányokban felkészültek a „hatásosabb“ gázok gyártására. Angliának, Franciaországnak, Olaszországnak, Lengyelországnak, Japánnak s az Egyesült Államoknak egyaránt megvannak a maguk Hadikémiai Kutató Bizottságai, amelyek egész szorosra fűzik kapcsolataikat a kémiai ipar s a tudományos intézetek, valamint az egyetemek kutatásai közt, ugyanakkor, amikor e Bizottságok külön kísérleti telepekkel rendelkeznek. Angliában a Hadikémiai Kutató Bizottság együttműködik a nemzeti Fizikai Intézettel, a Birodalmi Tudományos és Technológiai Collégiummal s a Tudományos és Ipari Kutató Département-nal. A Bizottság tagjai közt ott találjuk Anglia kémiai nagyiparosainak legtekintélyesebb képviselőit. Az angol Bi-

rodalmi Kémiai Ipar teljes kizárólagossággal bír a britt kémiai ipar fölött, mely idomul a hadi szolgáltatáshoz s a gázgyártás nemzeti arzenáljaihoz. Az angol Birodalmi Kémiai Ipar szoros összeköttetésben áll más hasonló külföldi csoportosulásokkal. Az angol Birodalmi Kémiai Ipar (I. C. I.) múlt év végén tartott közgyűlésén Sir Harry Mc Gowan, miután megemlítette, hogy a társaság az ausztráliai és új-zélandi Birodalmi kémiai iparok részvényeit is bírja, így folytatta: „9.540.677 font befektetéseink, nagyobbára azokban az ipari társaságokban nyertek elhelyezést, amelyekkel közvetlen vagy közvetett kereskedelmi összeköttetésben állunk. A legfontosabbak ezek közül: a General Motors Corporation, a Du Pont et Cie, az Allied Chemical Company U. S. A., a Compagnie Internationale du nickel Canada, az I. G. Farbenindustrie Deutschland és a Joseph Lucal cég.“ — Ez a nyilatkozat világosan utal a legnagyobb angol gáz-ellátó vállalkozás külföldi érdekeltségeire Sir Harry Mc. Gowan nyilatkozata az I. C. I. más irányú érdekeltségeire is utal. Az említett General Motors 41 százalékra részes a Fokker Avion Corporation Of America részvény-állományban, ennek az érdekei viszont, holland összeköttetései révén, a Vickers Armstrong hadfelszerelési üzemeken keresztül ismét Angliába vezetnek. Beszélt Sir H. Mc. Gowan a tröszt újabb nemzetközi kapcsolatairól is. Megemlítette pl., hogy az U. S. A.-beli Du Pont Nemours-ral együtt az I. C. I. nagy mértékben érdekelt a kanadai I. C. I. -nél, a De Beers Consolidated Mines révén pedig az African Explosives et Industries Ltd.-del. Említést tett még egy kalkuttai értekezletről, amelyet „kínai, japán és maláji érdekeltségeink vezetőségével“ tartottak. Az I. C. I. — amint látható — nagyon jó képviselettel bír mind az öt kontinensen. — Am korántsem csak az I. C. I. kapcsolatai nemzetköziek. A németországi I. G. Farbenindustrie ebben a tekintetben sem marad el mögötte. Különben is a németek voltak a gázgyártás uttörői. Elsősorban hatalmas festék-iparuk nyújtott erre módot. A háború óta ez az ipar semmiképp sem csökkent jelentőségben, sőt... A francia kormány kétségtelenül ellenségnek tekinti Németországot, az a nagyon is „realpolitikuskoból“ álló vegyesbizottság, azonban, mely a háború után felülvizsgálta Németország gázgyártását, mégsem tért vissza Franciaországba anélkül, hogy közös vállalkozási szerződést ne kötött volna a német tröszttel. 1919 november 11-én, amikor a francia lakosság első ízben ünnepelte a fegyverszünet első évfordulóját, a francia kormány s a francia kémiai ipar képviselői (akik mögött a „Société de L'Azote“ állt), egyezményt kötöttek az I. G. Farbenindustrie képviselőivel. A francia kormány leszögezte, hogy a német szabadalmak sikeres felhasználása csak „...e szabadalmak tulajdonosaival való aktív együttműködés révén“ lehetséges s következképp szerződést kötött a német tröszttel arra nézve, hogy az „szállítson szükséges anyagokat a franciaországi gyártás megkezdéséhez s elvállalja a magáéhoz hasonló üzemek építését Franciaországban s a francia gyarmatokon a következő tizenöt évben.“ Ez a meg egyezés bizonyos ellenkezéssel találkozott ugyan — holmi németgyűlöletből kifolyólag, — a francia Kamara 1923 februárjában azonban elfogadta s 1924 áprilisában törvényerőre emelte. Az I. G. F. kapcsolatai különben az egész világot behálózzák. Összeköttetésben áll angol, amerikai, francia, spanyol, olasz, svéd, osztrák és holland társaságokkal. A hadikémia területén az I. G. F. ugyanaz mint a Vickers a hadfelszerelésben. Az I. G. F. nyílt összeköttetésben áll Norrköping Hydro Elektrisk Kvaelst of de A. S. és Alfred Nobel et Cie Patsch mérgekgáz-üzemekkel, továbbá a Corporation Craselli Dyestuffs, Cleveland U. S.

A.-val. 50 százalékos részvényérdekeltsége van a Madridi Nemzeti Festék- és Robbanóanyag Iparban. Érdekkörébe tartozik a milánói Societé Chimique Lombardo. A. E. Bianchi et Co. Szervezetlen anyagok és szerves melléktermékek tekintetében összeköttetésben áll a Societé Elecaroquímica de Flix barcelónai, s a Dynamit A. G. Company-n keresztül három osztrák társasággal. (Carbidwerk Deutsch Matrei A. G., Stickstoffwerk Ruse és a Bosnische Elektrizitäts Wien). Olaját a Maatshappij Voor Kolen en Olie Technik (Makot) hágai cégtől szerzi be, mely a berlini Evaki egyik fiókja s az angol British Bergius Syndicate Ltd.-től, mely az angol haditengerészet olajszállítója. — Az I. C. I. s az I. G. F. nemzetközi hálózata így gyártja a legkülönbözőbb mérges gázokat kart-karba öltve a saját maga és a többiek népének szakadatlan készülő kipusztításához.

(Bern)

(H. G.)

NYELV ÉS TÁRSADALOM

A nyelvek fejlődését és sorsát a társadalmi viszonyok határozzák meg. A nyelvek kialakulása, megérése és letűnése világosan utal erre az összefüggésre. A történelemelőtti ember értelmi és gondolat-kifejezési fejlődése önfentartási tapasztalataiból, s ezzel kapcsolatosan haladó leleményességéből következik. Az ember életmódja ekkor még nagyon viszontagságos, szerszámjai alig tartósak: a nyelv, csak első formájában, az élőbeszédben él. A hódításokon és rabszolgatermelésen épült ókori társadalom már huzamos ideig tarthatja magát egyensúlyban, a jelen a mult hagyományával a jövőt törekszik uralni, s így magasabb fokra fejlődik a nyelv is. Az ember az élőszón kívül jelképekben, majd írásjelekben, betűvetésben fejezi ki magát: gondolatait megőrizni igyekszik. E korszak nyelveinek egyszerű tömörsége a termelési viszonyok relativ primitívségének felel meg. Ebben az időben a gondolkodás maga is naivul mesterkéletlen, a példabeszéd-szerű szentenciák és erkölcsi követelmények pregnánsak; ez a magyarázata a „szent“ könyvek (Biblia, Korán, filozófiai iskolák, apostollevek, talmud stb.) későbbi tartós befolyásának. Az ókor persze kegyetlenségében is naivan leplezetlen, kizsákmányolása nyílt; — a rafinált brutalitás csak a teljes elkendőzésen alapuló tőkés áruterelés idejében lehet általánossá. Az ókor uralkodó államainak gazdasági fénykorával párhuzamosan nagy fejlődést fut meg az egyes társadalmi csoportok kulturája és nyelve is. Visszafejlődésük a társadalmi hanyatlással együtt következik be. A kifejlésük tetőfokára jut. A nyelvek (héber, görög, latin) eltűnnek vagy — akárcsak a régi életformák — új nyelvekbe folynak át. A „régik“ nyelveket eredeti mivoltukban kiváltságként a tudomány, elsősorban a hittudomány ápolja, a továbbfejlesztés képessége nélkül. A középkor kötött és szétdaraboló természete a nyelveken belül is elhatárolódásokat eredményez: kialakulnak a román, germán, szláv nyelvesaládok. A kor elzárkózottsága mellett viszont az is természetes, hogy a nyelvek többsége valóban csak a nép nyelve, amellyel szemben a kiváltságosak egy más nyelvet, Európában leginkább a latint, privilégizálják. A viszonyok merevsége a kultúra kifejlődésének nem igen kedvez; a kötöttséget először az olasz korai-kapitalizmus nyomán keletkezett renaissance bontja meg. Az új kultúra széles fejlődésének ideje csak akkor következik el, amikor a magasabb gazdasági forma a tőkés termelés már igazán érvényesül. Ekkor születnek meg a modern nemzetek, a polgárságnak ama törekvéséből, hogy mindenhol korlátozás nélkül, önállóan fejleszthesse ki gazdaságát. Párhuzamosan ezzel az országhatárokon belüli jog-

egyenlőséget hirdeti, s rajongó nacionalizmusa — mely acsarkodó nacionalizmussá csak a hanyatlás idejében lesz — hóna alá nyúl a népi nyelvnek is, és nemzetivé szentesíti. Az új termelési rend vezető államai a kedvező földrajzi fekvés, s a nyersanyagbázis meghatározása folytán az Atlanti-óceán melléki országok lesznek, s így ezeknek a nyelvei fejlődnek a kor világnyelveivé. A tőkés gazdálkodás gyors tempója s a termelés sokszerűsége rendkívül differenciálónak hat az egyes nyelvekre is. A tőkés termelésbe való bekapcsolódási igyekezet idővel sorra nacionalizálja a többi pórnyelveket. A nemzetek közti különbözőség és a nyelvek fokozódó kifinomulása a jövőre nézve mégsem a végtelen elágazást, hanem a komplikáltságnak magasabb egyszerűségbe, a nemzetfölöttiségbe való feloldást készíti elő, mert a differenciálódás mellett minden nyelvben egyúttal szaporodnak a nemzetközi vonatkozások és átközlészek. E messzi távlat ellenére természetesen a lekötött népek nyelvi-nemzetiségi kiélésre irányuló célja a magasabb fokú társadalmi felszabadulásnak ma egyik legfontosabb láncszeme.

A társadalmi viszonyok nemcsak a nyelv pályámenetére, hanem arra is döntő hatással bírnak, amit a nyelv belső életének nevezhetünk. A nyelv fogalomalkotási, szóértelmezési módja stb. hiven igazodik a mindenkori gazdasági alépitményhez. A ma forgalomban lévő nyelvek magukon viselik az egyéni jellegű társadalom bélyegét, s róluik a korábbi termelési viszonyok minden nyoma rég lekopott. Különösen a közmondások tesznek erről tanuságot. (Kaparj kurta, neked is lesz. Segíts magadon, s Isten is megsegít, stb., stb.) Ilyen meghatározott irányt követ az a mód is, ahogy a nyelv szóképzésben eljár. Mhután az ösközösséggel szemben a magántulajdon rendszere magasabb fokot képviselt, a nyelvhasználat is mindenütt kihangsúlyozza a félrenemérthető szembeállítását. Ezért szerinte, ami közösséges, az egyben ocsmány, közönséges is. (Az egyik „s“ betű a jobbhangzás miatt csiszolódott idővel „n“-né.) Ennek a fogalmi kettősségnek klaszszikus párja a német *gemein* vagy a francia *commun* szavak. A németből magyarosodott *ordináré* szó hasonló megvetést fejez ki, azzal az állapottal szemben, amely egykor nem a kötetlenséget, hanem a gyűlölt rendet jelentette. A közösségi összejövettel, gyűléssel szembeni ellenszenv hangsúlyozódik ki a *gyűlevész* népség szavában, s itt jegyezzük meg, hogy a magyar nyelv a piszkofertőzte sebkelésre a *gyűlik* kifejezést használja. Abból, hogy az egyed a közösségtől, az összességtől külön ment, képződhetik az értékességgel egyértelmű külön és különleges fogalma. Abból pedig, hogy valamiből kiválik (ami értelmében még csupán vízszintes síku), elismerésül a kiemelkedésre mutató *kiváló* szó alakul. Észlelhetjük például, hogy az egyedülálló, kívülálló a pusztahelyzeti állapoton kívül valami többértékűséget is jelentenek. Ugyanígy a *zárkozottság* előkelőségre is vall. Ha valaki módos, akkor az nemcsak vagyonnal, hanem annak eszközével, a kellő viselkedés tudásával is rendelkezik s a „mód“ szó erre is utal. A *vagyon* kifejezés értelme az is, hogy tulajdonképpen valami „van“, aminek az emberi lét szempontjából értéke „vagyon“ (van). Ott is ezt az ítéletet adja tudtul a nyelv, ahol azt mondja a vagyonra, hogy *javak*. (Hasonló az eset a román *bunuri*, vagy a német *Güter* szavakkal.) A nyelv szerint is az osztályhelyzet határozza meg a jellemtulajdonságokat. A nemesi osztályhelyzetből következik a nemeslelkűség. Ha nincs az egyénnek u. n. származása, akkor *sehonnai*, vagy ha vagyontalan, *semmiházi*, a nyomor pedig *nyomorul-*

takat termel. S persze az egyénies szellemnek felel meg az is, hogy mindaz, ami egyéni nemesebb verettel bír.

A termelési rend lefeléívelésével együttjár a nyelv más fogalomértelmezési módja is. A fasizmus fáradhatatlan az „alkotmány“, „humanizmus“, „haladás“ és mindazoknak a fogalmaknak a megtépző átértékelésében, amelyeket pedig egykor ép' a polgárság glorifikált. A társadalom másik frontján viszont egyidejűleg kifejezettebb szociális hangsúly járul a „polgár“ szóhoz, s a gátlások és előítéletek tömegét tartalmazza a „kispolgári“, a „dolgozó nők“ stb. fogalmai. Am nemcsak a közvetlen munkakapcsolat fogalmai kerülnek a lenézés sorából a becsülésére, hanem a munkátlanság is mást jelent ebben az időben. A munkabőség korában a dologtalan egyértelmű volt a haszontalannal, a bűnösen lusta munkakerüléssel. Napjainkban a munkanélküli szó vád és emlékeztetés. Folytonosan magasabb színvonalra emelkednek ma pl. a közösségi érzés fogalmai mind azokkal a fogalmakkal együtt, melyek a helyes jövő érdekében lenézik az egyéni szertelenséget. A későbbi társadalomátszervezés természetesen fokozatosan ki kell, hogy cserélje a mai nyelv fluidiumát, s a művelődésbeli színvonal növekedése valamint az átalakuló viszonyok lecsökkentik rengeteg oly szónak a használatát, mint kapzsi, élhettelen, gyámoltalan stb. A nyelv jövőbeni értékelési módjának kilátásai beláthatatlanok.

(Timisoara)

Varga László

ÓCSKA GRAMMOFONLEMEZEK (II.)

Nyeretlenek „Kérem“, — mondja az ötvenesztendős író, — erőszakszertelen, módfelett erőszakolt is. Az egész baloldali irodalom értéke majdnem egyenlő a nullával. Nem mondom, ezen irodalom művelői olykor érdekes dolgokhoz nyulnak, azonban az iráskészség és a stílus legelemibb követelményeinek birtoklása nélkül. Ha sajtószemlém részére valami stílusos zöltséget, vagy nyelvészeti ostobaságot keresek, már meg is találtam, ha lapjukat kezembe veszem. Nyeretlenek versenye ez uram, perspektiva és művészi készség nélküli nyeretlenek versenye, ha igazán őszinték kívánunk lenni.“ Ha föltételezve, de el nem ismerve jóvá is hagyjuk a fenti megállapítást, kizárólag a megválaszolás részünkre előnyös kedvéért tesszük. Tisztázandó talán először az a kérdés, mit jelent nyeronék lenni és mit nyeretlennék. Amennyiben Baumgarten díj, akadémiai pálma, és hozzájuk hasonló értékes dolgok szerepelnek a nyereséglistán, a baloldali irodalom művelői méltán sorozhatják magukat nemcsak a tényleges nyeretlenek, de még a sánsznélküliek közé is. Jelentős baloldali író eddig még sem akadémiai pálmát, sem Baumgarten díjat nyelvterületünkön nem kapott. Sem nyelvterületünkön, sem nyelvterületünkön kívül, idegen területeken. Bizonyos fokig fájdalmas tény ez, mert bár a baloldali írók, ha nem is feltűnően anyagiasak, de materialisták, legalább is történelmi materialisták, akiket éppen ha nem is személyes ügyetlenségük, nem is képességeiknek hiánya helyezett annak az oldalnak a szellemi élére, amely oldalt napjainkban lezajló bridzs, rómi és egyéb partikban sajnálatos veszteségek érik. Mit jelent nyerni és mit veszteni? Veszteni mondjuk ennyit jelent, nyerni viszont jelenti azt, hogy előadják darabját a közönség legteljesebb részvétlensége mellett, a darab hatot bukfacezik, utána, akár a sületlen tészta, elterült. Jelenti azt, hogy buta, felháborítóan gonosz és agyalágyultan hü-

lye novelláit frivol átkozódások közepette elfogadja a szerkesztő, ki nyomtatja a nyomdász és elolvassa az illemhelyi takarítóasszony. Jelenti azt, hogy neve a nyereséglistán szerepel, műveiről viszontkritika reményében és elvártában hülye dicsőhimnuszokat zengedeznek szerencsés sorsában ilyképpen részes sakk, rómi, vagy bridzspartnerei. Ami a képesség dolgát illeti, abban természetesen vannak nivóbeli különbségek. El kell ismerni, de nemcsak a baloldalon, éppúgy a jobboldalon is. A baloldali irodalom legtehetségtelenebb művelője is eléri azt a nivót, amit elérnek a napilapok dilettáns, napjainkban világszemléletüknél fogva agyonlanszirozott tárcaírói, Rodionov Csokoládéja még a leggyávábban neuraszténias elbíráló előtt is érhet annyit, mint mondjuk Pekár Gyula, vagy Bibó Lajos bármelyik remekműve, ezek az írók pedig már igazán a nyerők tényleges sorába tartoznak. E. E. Kisch, Holitscher nivója kétségtelenül eléri a Pesti Hírlap vagy az Esti Kurir riportérének a nivóját. Plechanov gondolat és kritikai bőssége, ha nem estünk egészen fejünk lágyára, kell előttünk legalább hogy olyan értékkel birjanak, mint mondjuk Szász Zoltáné, vagy Császár Eleméré. Sorainkból, élő és keményen küzdő nemzedékünk sorából is vehetnék példát, de ez már talán szűkölködnék az ildomoságban. Szükségesebb ennél a fogalomzavarnak tisztázása, annak a fogalomzavarnak, amely már-már elborítja az eddig legtisztábbaknak ismert fejeket is. Nyeretlenek versenyében indulók alatt kétségtelenül egy olyan csoportot ért a józaneszű ember, amelynek tagjai már eddig különböző versenyekben lemaradtak. A baloldali irodalom művelőiről lévén szó, nem így áll a dolog. El tudósok, művészek és írók csoportjából még nem volt rá eset, hogy bárki is szerepelt volna a gyűrűshintán, éppoly kevésbé, mint más futamokban. Nyilvánvalóan áll ez a futam, paralell más futamok mezőnyeivel. Gödrökön át, át buta akadályokon, nagyon előnytelen pályán. Hegynek föl és hegynek le. Sánták is vannak sorainkban, bizony, még vakok is. De a mezőny mindjobban szétterül. Folyik a verseny. Míg más versenyek lezajlottak és javában osztják a díjakat, a miénk még javában folyik. Talán később „érkezünk be“, ettől függetlenül csodálatosképpen mégis „jobb időt csinálunk“. Egy bizonyos, máshová „futunk be“ és máshol is osztják ki számunkra a díjakat.

Kritika és recenzió A kritika az emberi szellem legtermékenyítőbb eszköze. A recenzió baráti vállonveregetés, vazallusi meghunyászkodás, kiadói és egyéb kapitalista üzelmek takargatása, vagy szépitgetése. Korunkban divatos társadalmi és politikai formák ezen alapon nem bírják a kritikát elviselni, szívszélhűdést, vagy agyvérzést kapnak tőle, minden esetben egy nyavalyatörést, legalább is egy hexenschuszt. De nemcsak a társadalomnak fekszi meg szilvágombóc módjára a kritika a gyomrát, egyedeiben is megfekszi bárkiét, akinek viszont ezt a társadalmat és ennek a társadalomnak a berendezkedését veszi be a gyomra. Példa erre egy legutóbbi eset. Mondjuk, Tizenkilenc darabját, a „szezón legköltőibb színművét“ gyenge sikerrel mutatta be egy szíuház. Tizenkilenc érdemelen, vagy érdemtelenül bukott darabjáról rossz recenziót, tehát kritikát írt Egyhijjahusz. Erre az egész szép városban kitört a disztróság. Tizenkilenc lelkiismeretlen csirkefogónak minősítette „előkelő“ lapjában Egyhijjahuszt, lelkiismeretlen csirkefogónak, nap melegére érdemtelen gazembernek, színésznők kerítő lovagjának, orvgyilkos banditának, tudatlan és műveletlen ficsurnak. Egyhijjahusz mindezekre szintén „előkelő“ lapjában válaszolt. Hasonló tenórban Tizenkilencet piszkos ká-

véházi bliccelőnek minősítette, főpincérek és bárzongoristák által elhangzott véleményeket idézve maescaköröm között azzal a szándékkal, hogy ő se maradjon adós. Napokig bárki figyelemmel kísérhette Tizenkilenc és Egyhíjjahusz nemes párviadalát „előkelő” lapjaik hasábjain. Nem volt olyan gyalázatosság, amivel Tizenkilenc nem illette volna Egyhíjjahuszt és viszont. „Baráti köröknek” kellett közbelépnie, hogy a független bíróság mondja ki az ultimót. És mindez egy kritika miatt. Egy olyan kritika miatt, amely végeredményben még nem is volt kritika, csak nem volt éppen recenzió. Tizenkilenc ettől is agyszélhűdést kapott. Kibirta volna-e vajjon azt a kritikát, amely nem is a helyi viszonyoknak megfelelő eszközökkel mér, hanem belekeverj a dolgokba az emberiség kérdéseit, a világ-egyetemet, a napot, a holdat és csillagokat, és a Jupiterlámpánál viszonylagosan mily keveset ér. Hogy a legnagyobb művészi munka is hiu dilettantizmus, fuser erőszakoskodás és bornirt szappanbuborék. Kicsinyes magánügye az agyalágyult embernek, aki állandóan „gondolatokba burkolózik.” Kritikával sohasem jutott volna el mai helyzetébe a világ. Hogy oda jutott, ahol találja magát, azt a recenzióknak köszönheti. A recenzióknak, amely megdicsérte a trágyagödröt, a negyvenfokos hideget, az ötvenfokos meleget, az éhségtől szédelő munkanélküli istenbevetett reménykedését, a féllábú hős katonát, ésatöbbit, ésatöbbit. A recenzióknak köszönheti mindazt, ami ezen a világon és ezért a világért való, amely mindent megdicsér, kivéve egyet: a kritikát. Tiszta üveghangját nem bírják az ő, duruzsoláshoz, pletykálkodáshoz és összeomló világok zürzavaros lármájához szokott fülei.

(Budapest)

Remenyik Zsigmond

VILÁGPOLITIKAI PROBLÉMÁK

A FASIZMUS MEGHATÁROZÁSA

1. Ritkán fordult még elő, hogy valamely történeti eseményről a kortársak véleménye annyira különböző s homlokegyenest eltérő lett volna, mint az körülbelül 10 éve a fasizmusról, nemcsak a fasizmus politikai szerepét, hanem annak külső jegyeit illetőleg is megállapítható. Ha csak könyvek, újságok és folyóiratok állottak volna rendelkezésünkre, nem tudtuk volna megállapítani, hogy magykapitalisták vagy kispolgárok, katonák vagy munkások regreszív-e vagy progresszív, átmeneti-e vagy tartós mozgalmáról van szó. S mindez akkor, amikor a fasizmus se nem titkos szövetség, se nem valami zanzibári jelenség.

Ezeknek a fasizmusról szóló téves véleményeknek, leírásoknak és értelmezéseknek közvetlen magyarázatát a fasizmus gyors fejlődése s azok az ellenmondások adják, amiket maga a fasizmus tartalmaz. Ha ezek a vélemények tévesek és elégtelenek is, úgy még mindig tartalmaznak bizonyos mennyiségű igazságot, amennyiben azok a fasizmus fejlődésének bizonyos meghatározott időpontjára, vagy bizonyos meghatározott körzet fasizmusára, avagy csak a fasiszta szervezetek szociális összetételére, módszerére vagy ideológiájára vonatkoznak, — egy a fasizmust illető valóban történeti ítéletnek azonban mindezen elemeket összességükben s kölcsönös vonatkozásaik kontradiktórikus ritmusában kell tartalmaznia.

A fasizmus felőli fogalomzavar közvettebb magyarázata kétség-

telenül abban a tényben keresendő, hogy a fasizmus politikai megfigyelői végső soron annak a pártnak a szemszögéből tekintik a fasizmust, amelyhez tartoznak. Az elmélyült válságu országokban párt-szervezési területen a pártok bürokratikus apparátusa a politikai apparátus fölé nőtt, a vitákban a taktikai problémák háttérbe szorították a programpontokat: a sajtóban és az irodalomban közvetlen hatásokra történő agitáció pótolta a gondolkodás bíráló tevékenységét, amely számára csak az igazságról van szó. A la guerre comme à la guerre. A saját kritikai-elemző módszerének eme degradálását a marxizmus sem kerülte el mindig. Az agitáció természete szerint elegyszerűsítő fogalmakkal dolgozik. Az ilyen fogalmak azonban csakhamar elkopnak. Az olyan politikai mozgalomnak ezért, mely a valóságot komolyan akarja megragadni, újból és újból szüksége van a valóban kritikai gondolkodás ellenőrzésére. Amaz előbb említett elegyszerűsítő gondolkodás következtében ma a fasizmus azzá lett, ami Marx idejében a cezarizmus volt: „...a sötét éj, amelyben minden macska fekete”. Marx kortársai minden reakciós mozgalmat „cezarisztikus“-nak neveztek. Ugyanigy számos kortársunk szemében is reakció és fasizmus ugyanazt jelentik. Kétségtelenül: a szavak jelentése mindig konvenció, s ahogy megállapodhatunk abban, hogy minden cseresznyefát gyümölcsfának nevezünk, ugyanilyen könnyen nevezhető a múlt jelen és jövő valamennyi politikai formája, az abszolutizmus, a liberalizmus, a parlamentarizmus és a szindikalizmus, a szociáldemokrácia és a kommunizmus fasizmusnak. Am még a legrenyhébb s az elemzéstől legidegenkedőbb szellemek is könnyen megérthetik, hogy az ilyen nyelvzavar egyenesen az értelem zavarához kell, hogy vezessen, vagy pedig, miután a fasizmus szót speciális értelmétől megfosztották, a fasizmus szót megkülönböztető jelzővel kell ellátni, mielőtt a valódi fasizmustól eltérő politikai hatalmat akarunk megjelölni — vagy érteni. Hisz' a nyelvi megkülönböztetés a dolgok megkülönböztetésének a terméke. Kétségtelenül: ugyanaz a dolog különböző névvel illelhető, — de ez a költők játéka. Két különböző dologra azonban ugyanaz a név tartósan nem alkalmazható.

A fasizmus nem az egyetlen forma, amit napjaink reakciója ölt.

A demokratikus intézmények leépítésének, s a népi ellenőrzés korlátozásának tendenciája s az a törekvés, hogy egyre erősebb garanciái legyenek az uralkodóosztály megtartásának, — általános törekvése az összes tőkés rendszerű országoknak, még a kimondottan demokratikus országokat sem véve ki. Am ez általános törekvés mögött különbözők a társadalmi erőviszonyok. Ez a tény tökéletes magyarázatát nyeri a társadalom egyenlőtlen fejlődéséről szóló elmélettel.

A formák, amiket a reakció ölt, sohasem önkényesek. Végső elemzésben mindig a történeti helyzet s az osztályok egymásközti vonatkozásai határozzák meg. Ezért lehetséges olyan történeti jelenségeket, amelyek magukban véve nagyon különbözők, s amiket azonban szélében-hosszában fasisztikusaknak jellemeznek, három alaptípusra beosztani: a) katonai diktaturákra; b) a régi államformák reakciós megerősítésére a parlamentarizmus megszüntetése s a hagyományos pártrendszer feloldása nélkül; és c) fasisztikus diktaturára.

2. A katonai diktatura nem tévesztendő össze a fasizmussal. Pronunciamentók és katonai diktaturák mindig voltak, még kapitalizmus előtti kormányformák alatt is, míg a fasizmus napjaink tipikus jelensége.

Katonai diktatura általában nem keletkezik kapitalisztikusan

fejlett országban, ahol erősek a politikai szervezetek és széles rétegű a közpolgárság. Katonai diktatura olyan visszamaradt országokban keletkezik előszeretettel, ahol a modern polgárság még gyenge, szervezetlen és számos egyéni körbe oszlik el s ahol a feudális elemek még erősek s a hadsereg a legerőteljesebb politikai szervezet.

A katonai diktatura általában nem változtat a társadalmi status quon. A katonai diktatura funkciója tisztára konzerváló. Ezzel azonban egyúttal arra is képtelennek bizonyul, hogy szerves egyensúlyt teremtsen a különböző termelési ágak az ipar és a mezőgazdálkodás, a feudális elemek és a polgárság, a külföldi és a belföldi tőke között. Ezzel ellentétben a fasizmus a nagytőke az ipari és pénzügyi szervezet új formáit fejlesztheti ki s ezzel a tőke összpontosítását a legvégéig viheti.

Visszamaradt országokban a hadsereg a legerősebb gát a néptömegek u. n. „anarchiája“ s az uralkodó politikusok „korrupciója“ ellenébe. Ezért nagyon könnyen hatalmába keríti az államhatalmat. Az egyetlen nehézség, amittől valamely pronounciamentó szítóinak tartaniok kell mindig a hadseregen, pontosabban a tisztikaron belüli egyenetlenség! Az uralkodó politikai pártoktól nem kell tartaniok: egy telefonhívás a legközelebbi kaszárnyába elégséges engedelmessé tételükre. Ezzel szemben az út, amit a fasizmusnak a hatalom kivívásáért kell megtennie, sokkal nehezebb. A fasizmus a hagyományos pártok régi rendszerének a feloldásából keletkezik s ezek ellen a pártok ellen nagyon erőteljes politikai harcot kell vezetni. Ugyanakkor a polgárháború legmodernebb fegyvereivel harcol a munkásszervezetekkel szemben hónapokon, gyakran éveken keresztül mielőtt a harc eldőlni.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy a fasizmusban nincs katonai elem: van, de ez nem alapvető benne. A régi alkotmányos állam valamennyi intézménye (hadsereg, rendőrség, igazságszolgáltatás, iskola) természetesen (vagyis természeténél fogva) részt vesz az állam fasiszta újjászervezéséért folyó harcban. A fasiszta újjászervezés természetére azonban jellemző, hogy alapvető elemét a régi alkotmányos állam egyik intézménye sem szolgáltatathatja. Különben a fasizmus fölösleges is volna s fölösleges volna az egész régi pártrendszer lerombolása s a kemény, hosszantartó, véres és bizonytalan kimenetelű polgárháború.

Másrészt a nagy, gazdaságilag fejlett, általános védkötelezettséggel rendelkező országokban nem oly könnyű a hadsereg politikai célokra való felhasználása, mint a visszamaradt országokban. Az előrehaladott országokban a politikai élet nem a politikusok párt klikkjének a kiváltsága. A nagytömegeknek a politikai életben való részvétele közvetlenül visszatükröződik a hadseregben is, ahol gyakran nemcsak a katonák, hanem a tiszték is különböző politikai irányok követői. Ez magyarázhatja meg, amiért Mussolini Rómába vonulása óta állandóan tiltakozik a tisztéknek a politikai életben való aktív részvétele ellen s amiért „a pártok feletti hadsereg“ régi refrenjét ismételve, a fasisztabarát katonai tüntetéseket megakadályozta.

3. Ugyanilyen véres a régi intézményeknek a hagyományos konzervatív pártok vezetése alatt parlamentáris keretek közt történő reakciós megerősítését a fasizmussal összecserélni. A régi államformák reakciós megerősítése általános törekvése valamennyi polgári államnak, még azoknak is, amelyek a munkásmozgalom gyöngesége következtében még nem kerültek közvetlen veszélybe. Még az olyan országokban is, amelyeket a gazdasági, társadalmi és politikai válság a

legkevésbé érintett, még ott is külön törvényeket bocsájtottak ki a munkásszervezetek ellen, s megújították a régi, gyakorlaton kívül került törvényeket s nem vonakodnak a legdrasztikusabb rendszabályokhoz nyulni, hogy a munkásság politikai és gazdasági mozgalmát visszafojtsák. Mindezek valamennyi tőkésrendszerű országban megszokottak, még az olyanokban is, amelyekben a válság még veszélytelen.

Mindezekben a tünetekben kétségtelenül fellelhető a fasizmus tendenciája, de ez még nem fasizmus. A fasizmus később áll be. Olaszországban Giolitti a munkásmozgalom elnyomását hallatlan eréllyel praktizálta anélkül, hogy a legkevésbé is törődött volna a legalitással. Ez kétségtelenül a fasizmus előkészítése volt, de még nem volt fasizmus.

Lengyelországban Witos, a nagybirtokosok reprezentánsa, a munkásmozgalom valóban rémuralom alá vetette. Ezért kormányát fasiszta diktaturának tekintették. Ez a téves felbecsülés tette lehetővé az igazi fasizmus kialakulását s a „le a fasizmussal!“ jelszóval való hatalomra kerülését. Csak pár évvel később értették meg Lengyelországban, hogy Witos csupán előkészítette a fasizmus útját, de az ő uralma még nem volt fasizmus. A lengyel helyzet e téves analízisét a lengyelek Pilsudsky államcsínyje alkalmával nagyon drágán fizették meg.

Hasonló tévedés minden más országban megtörténhet, ahol a válság még nem érte el a fasizmus kibontakozására alkalmas pontot, s ahol a hagyományos pártok régi rendszere a kispolgárság nagy tömege fölött még ellenőrzéssel bír s a munkásság dezorganizálódott-sága a tőke profitját még nem veszélyezteti.

Az események épp eléggé igazolják, hogy a fasizmus nem valamely különlegesen olasz, hanem nemzetközi jelenség. Miután visszatúsítottuk azoknak a véleményét, akik mindenütt fasizmust szimatolnak, még nagyobb határozottsággal kell azoknak a véleményét leküzdenünk, akik bizonyos „alacsonyabbrendű“ népek privilégiumának tekintik a fasizmust.

4. A fasizmus meghatározásának kísérleténél az első szempont az időrendi; a válasz arra a kérdésre, hogy miért jelenik meg a fasizmus?

A fasizmus először pár viszonylagosan gyenge gazdasági szerkezetű tőkés rendszerű országban jelent meg, ahol az egységes nemzeti állam képződménye még új, ahol tehát hiányzott a tömegekbe gyökerezett hagyomány, közvetlenül a háború után, amikor a proletármozgalom nyomása igen erős volt s a társadalom épülete alapjától a tetejéig megrendült, a történeti pártok régi rendszere összeomlott s a kis- és középpolgárság széles rétegét alarmirozta. A német fasizmus viszont igazolja, hogy a gazdasági fejlettség nem elégséges valamely országnak a fasiszta veszedelemtől való megóvására.

Kétségtelenül a különböző országok egyenlőtlen fejlődése az egész földkerekségen a politikai tünetemények egyidejű fellépésével áll szemben. Ez a tény a nemzeti különbségek fanatikusait arra készítette, hogy minden új politikai tüneteményt úgy tekintsenek mintha azt egy egyetlen ország viszonyai határoznák meg. Ez volt az arisztokrácia és a papság beállítódása a francia forradalommal szemben, ez

OLVASSA ÉS TERJESSZE A KORUNKAT!

a liberálisoké a restaurációval, a polgároké a munkásmozgalommal s a demokratáké is a faszizmussal szemben. A történelem azonban politikai téren mindig hazuggá bélyegezte ezt a rövidlátást. Az olasz irodalomban ismeretes Don Ferrante, 18. századbeli milánói ideológus, aki a híres, egész Északitáliát elárasztó kolera járvány idején, mielőtt higiénikus rendszabályokhoz nyult volna, hosszan afelől filozófált, vajjon melyik elméleti kategóriába tartozik ez az új tünemény: Aristoteles „In rerum natura“-ja szerint a tényeknek csak két kategóriája van: az akcideneciák és a substanciák. Mivel a kolera e két kategória egyikébe sem illett, Don Ferrante azt a következtetést vonta le, hogy a kolera nem létezik. Ez azonban nem akadályozta meg abban, hogy a megkapott kolera bele ne haljon. Ez a szomorú vég vár azokra az ideológusokra is, akiknek irreális a képzelete a faszizmusról és azt hiszik, hogy a faszizmus csak visszamaradt fejlettségű népek közt lehetséges.

Magyarországon a faszizmus a tanácsköztársaság bukása után lépett föl. Olaszországban, Lengyelországban és Finnországban a faszizmus a forradalmi munkásság meghiúsult rohama után következett be. Németországban és Ausztriában a faszizmus egy szerencsétlen forradalom után, egy olyan krízis folyamán, amely minden pártot, beleértve a munkáspártokat is, legbelülről rendített meg.

Az időrend szempontjából tehát a következő két következtetésre jutunk: 1. Csak az olyan országokban nincs még valódi faszizma mozgalom, ahol a kapitalizmus még nem került komoly veszedelembe. 2. A kapitalisztikus krízis további romlásának és kiterjedésének kilátása, amint a hagyományos polgári pártok széthullása s a krízis meghoszábrabodása kíséri, mely utóbbi a munkáspártokat tehetetlenné teszi magában hordja a faszizmus további kiterjedésének a lehetőségét.

5. A faszizmus meghatározásának kísérleténél a második szempont az alaktani; a válasz arra a kérdésre, hogy hogyan keletkezik a faszizmus?

A faszizmus első fázisában mindig mint hazafias mozgalom jelentkezik. Olaszországban az első faszizma káder egyrészt a kapitalizmus válsága következtében hanyatlásra ítélt középosztályból rekrutálódott, amely felkelt hagyományos pártjai és berendezkedései ellen, másrészt a forradalmi reményekben csalatkozott munkások rétegéből, akik a proletárpártok ellen keltek föl. Olyan tény ez, ami már nem vitatható.

A tanácsköztársaság bukása utáni magyar kormány a városi kispolgárság s a középparasztok koalíciója volt. A faszizmus tulajdonképpeni magvát az intellektuális kispolgárság különleges rétege képezte, azokban a helyi szervezetekben, amelyek a Monarchia elleni küzdelem s a független Magyarországért folyó harc fészkei voltak. A középosztály e kis rétege kihasználta a parasztság sikerületlen agrár-reform miatti elégedetlenségét és abban a téveszmében élt, hogy az antiszemitizmus harci kiáltásával a nagypolgárságot és a pénzarisztokrádiát legyőzheti.

Lengyelországban Pilsudsky légionárusai valamennyi osztály kizsátoztottjai voltak. Az agrár-reformból kiábrándult parasztság csalódását Pilsudsky hatalmas szövetségeseül szerezte meg a vidéken. A kormánypártok felőrlődése s a belső és külső nehézségekkel szemben való gyengesége lehetővé tette a lengyel fasziztáknak, hogy magukat a fiatal lengyel állam „pártok felett álló“ megmentőjének játsszák ki.

Ausztriában a Heimwehr szilárd támasza a tiroli parasztság, amely harcban áll Bécs állítólag előjogokat élvező munkásosztályával

és azzal a súlyos nemcsak politikai, hanem gazdasági megterheléssel, amit a nagy birodalom számára teremtett bécsi ipari körzet szükségletei ma a kis Ausztria számára jelentenek.

Németországban a faszizmus előbb felhozott ismertető jegyei nagy mértékben és rendkívüli világossággal igazolódnak be. A faszizmus 1929 óta történt gyors megnövekedése elsősorban a középosztálynak a régi pártokkal szemben való elégedetlenségének a következménye. Az elvesztett háború után eltűntek a politika színteréről a régi mérsékelt német pártok. Új egyensúly keletkezett a szociáldemokrácia, a demokratikus pártok és a katolikus centrum közti koalíció alapján, amely a munkásság gazdaságilag tehetősebb részére s a város és vidék középosztályára támaszkodott. A tényleges uralom azonban ebben a koalícióban a pénzarisztokrácia kezében volt. Ez vezetett az 1923. év politikai válságához. A munkásosztály harc nélkül vereséget szenvedett. Így kerültek 1924-ben, Weimar óta először, a császári évek régi pártjai, — ha más név alatt is — ismét kormányra. Az utolsó évek Brüning-féle kormánya a néppártra (a régi konzervatív párt, a nagybirtokosok pártja), az állampártra (a régi haladó párt, a városi kispolgárság pártja) és a centrumra (amely a nevét sohasem változtatta meg, s a katolikus parasztok pártja) támaszkodott. Ez a koalíció minden nagyobb rázkódtatás nélkül állta meg a helyét 1931-ig, de nem valósított meg a középosztály reményeiből semmit s megerősítette a munkáspártok ellenzékét. A feloszlásban lévő régi pártok ujracsoportosításának a tengelye a faszizmus.

„A kispolgárság minden készülő forradalomnak a kiegészítő része,“ — írta Marx a 18. Braumairben. Ma hozzá tehetjük, hogy kiegészítő része minden fasiszta mozgalomnak is. Ez a tény azonban ideológiailag értelmezéssel nem magyarázható: a középosztállyal „együtt született“ állítólag reakciós szellem meséje túlélt valami. Igenis a kispolgárság osztályhelyzetében kell a magyarázatot keresni. „A mai haladottabb társadalomban a kispolgár helyzetéből kifolyólag egyrészt szocialista, másrészt gazdaságilag beállított, vagyis egyrészt elképzelhető a nagypolgárság révén kifejtett hatalom, másrészt résztvesz a nép szenvedésében. Polgár is meg nép is egyidejűleg. Alapjában véve azzal dicsekszik, hogy pártállás nélküli, a tényleges egyensúlyát megtalálta és úgy véli, hogy a középszerűsége felülemelkedik. Ez a kispolgár dicsőíti az ellentéteket, mert lényegének alapvonása az ellentét. Ő maga nem más, mint a társadalmi ellentétek megtestesülése.“ (Marx levele Annakow-hoz Proudhon-ról.)

A kispolgár minden társadalmi válság előtt, anélkül, hogy ez tudatos volna benne, a két harcoló párt, a reakció és forradalom kandidátusa. Ha a társadalom két alapvető osztálya harcol, a kispolgár mint a haza, a rend, a civilizáció, az egyetemes közérdek „mindenek felett álló“ lovagja a harcolók közé rohan. A forradalmárok rendszerint hagymával és záptojással fogadják. A nagypolgárság ezzel szemben egész más fogadtatásban részesíti. A nagypolgárság nem fél az üres szavaktól, mert nagyon jól tudja, hogy hogy kell azokat megtölteni, — amit nagyon sok forradalmár nem tud. „A polgárság minden hájjal meg van kenve“ — írja Uljanov „Pitrin Sorokin elragadó vallomásai“-ban. A nagypolgárság nagyon jól tudja, hogy a demokratikus köztársaság ugyanúgy mint bármelyik más kormányformája a tökéletesrendű uralomnak nem más, mint a negyedük rend kézbentartására szolgáló gépezet. A kispolgárság gazdasági helyzete következtében valamennyi életfeltétele révén felismeri ezt az igazságot, sőt még azt hiszi, hogy a demokratikus köztársaság annyi mint „tisztá demok-

rácia, szabad népállam, osztályokon kívüli és osztályok feletti népi uralom, a népakarat tiszta megnyilvánulása stb., stb.“

Téves volna azonban azt hinni, hogy a kispolgárság történetileg arra volna itélve, hogy mindig a dolgozók ellen vonuljon s nem lehet a kollektív mozgalom szövetségese. Ezt a tévedést 1919-ben Olaszországban követték el. Minden tévedés közül ez volt a legsúlyosabb. Minden tévedés közül ez volt az, amely a leginkább sikerre vitte a fasizmust.

Első következtetés. A fasiszta párt nem tévesztendő össze a hagyományos konzervatív pártokkal, jóllehet azok feloszlásából születik. A fasizmus keletkezési módja, társadalmi alapja, szervezete, megszületése, ideológiája, vezetője a fasizmusból új, napjainkra jellemző pártot teremtenek. Második következtetés: a fasizmus nem csupán és nem elsősorban fegyveres zsoldosok mozgalma; a fasizmus nemcsak és nem elsősorban fegyveres mozgalma; a fasizmus a tömegek nagy politikai mozgalma. Kezdetben követői többségének figyelmét elkerüli, hogy a kapitalizmus szolgálatában áll.

6. A fasizmus meghatározásának kísérleténél a harmadik szempont, a dialektikai; a válasz arra a kérdésre, hogy hogyan fejlődik és változik a fasizmus?

A történeti konzekvencia, mely a sajátos helyzetből kifolyólag minden fasiszta pártra kötelező abban áll, hogy a munkásmozgalom ma nem küzdhető le a pénzarisztokrácia karjaiba való hullás nélkül. Minden uralomra került fasiszta mozgalom beigazolta ezt a törvényt. Eddig egyetlen egy fasiszta párt sem vonhatta ki magát ez alól a sors alól.

A pénzarisztokráciának a fasizmushoz való tartozása kikerülhetetlenül maga után vonja az egész régi társadalmi felülépítménynek a fasizmushoz való tartozását: minden régi politikai párt és minden régi intézmény, a vezérkartól az egyházig, az igazságszolgáltatástól az egyetemig, lecsatlakozik.

A magyar fasizmus az angol bankárokkal való érintkezése következtében elfelejtette aniszemitizmusát. Az agrár-reform érdekében tett demagóg kampánya a régi és új birtok közti groteszk megkülönböztetéshez vezetett, amely a bankok számára a legnagyobb üzletpotenciált tette lehetővé.

A lengyel fasizmus látta a Pilsudsky mithos összeomlását. A parasztok és a városi kispolgárság kizsákmányolása a legnagyobb mértékben sikerrel járt. A teljesen a francia tőkétől függő lengyel pénzarisztokrácia csak az agráriusoknak és az iparnak nyújtott koncessziók révén tartja magát.

Ami Németországban 1933 tavasza óta történt, új és definitív igazolása kifejtett álláspontunknak.

Első következtetés: a kispolgárság tényleg szolgáltathatja valamely kormányforma politika vezérét: mint osztály azonban semmiféle kormányformát sem tud irányadóan befolyásolni, mert még a fasizmus is, mely a legerősebb mozgalom, mely valaha a kispolgárság köréből kiindult, a pénzarisztokrácia nyílt diktatúráját s a kispolgárságnak mint osztálynak egy még soha elő nem fordult lekötését jelenti.

Második következtetés: a kispolgárságnak nincs más történeti lehetősége, mint a fasizmus, vagy a kollektívizmus közti választás.

A háború utáni munkásmozgalom politikai élettensége a kispolgárságot a kapitalizmus körébe sodorta és a fasizmust győzelemre vitte.

Ignazio Silone

VILÁGGAZDASÁGI KÉRDÉSEK

A NATIONAL RECOVERY ACT (N. R. A.) ELLENMONDASAI

A Roosevelt által bevezetett „új kurzus“ a szavak és a tettek közti legélesebb ellentéték időszakasza. Hoover leépítette a veteránok gratifikációit és katonaságot mozgósított ellenük. Roosevelt táborral és élelemmel várta őket s a katonaság helyett a feleségét küldte köztük s nemcsak a gratifikációikat építette le, de ezen felül még a felére szállította rokkantsági járulékaikat.

Roosevelt nemzetközi frázisai csupán takarói annak az elkeseredett kereskedelmi háborúnak, amit valaha a világ megélt. Az Egyesült Államok az értékében csökkent dollárral a legnagyobb stilú dumping-politikába fogtak a világpiacon. Roosevelt munkanélküli biztosítást s a munkanélküli segílyt illető választási jelszavaira a munkanélküli biztosítás bevezetésének a megtagadása, a munkanélküli segíly tételeinek a leszállítása, munkatáborok felállítása stb. következett.

A „nagyobb munkabérek“ jelszavával a dolgozók életszínvonalát a legélesebb támadás érte. A szakmai szervezkedés szabadságának jelszava mellett a munkásokat a vállalkozók által életrehívott szervezetekbe s a diszkreditált reformisztikus szakszervezetekbe sorozzák, elveszik tőlük a sztrájkjogot stb.

„Vegyétek ki a Wall-Street kezéből a kormányhatalmat!“ jelszóval Roosevelt a meggyorsított trösztösítés és monopólium képződés politikáját vezeti be, megsemmisíti a független termelőket és kiskapitalistákat s a pénztőke hatalmát méginkább megerősíti; az állampénztárt a nagytőkések zsebébe üríti. Míg Hoover ez utóbbiaknak évi 3 milliárd dollárt biztosított, addig Roosevelt 3 hónap alatt 5 milliárdot adott nekik.

Ami az amerikai fasizmus illegális fejlődését illeti, úgy a Ku-Klux-Klan mozgalom új életre kelt Délen, ahol Roosevelt hatalmának és a demokratikus pártnak a bázisa van. Generációk óta Dél tettenevetségesse a demokratikus szabadságfrázisokat a hirhedt Lynch-bíraskodás által, amikor elnyomta és üzöttvadnak nyilvánította a négereket s ilyen viszonyok közt még a fehér munkások bérét is minden államnál alacsonyabb nivóra szorította...

Amerika nehézipari munkásságának nagy része hosszú idő óta éppen olyan körülmények között él, mint a németországi. Nyilvánvaló, hogy a fasizmus Amerikában máris nagy munkát fejtett ki s ezt a munkát Roosevelt folytatja. Téves volna azonban az új kurzust máris teljesen kifejlődött fasizmusnak tekinteni.

Mik azonban leglényegesebb vonásai az új kurzusnak, ha a washingtoni kormány törvényes rendelkezéseinek és cselekedeteinek egészét tekintjük? Ezek a vonások a következőkre oszthatók: a) trösztösítés; b) infláció; c) a pénztőke direkt szubvencionálása; d) tömegadó; e) gazdasági program; f) mezőgazdasági program; g) szárazföldi- és tengeri-egyverkezés; h) a munka direkt és indirekt militarizálása. Vegyük sorra röviden e program különböző oldalait.

a) Trösztösítés. A „termelés ellenőrzés“ „radikális“ jelszavával az ujjáépítési terv a trösztösítés folyamatát, ami régóta fővonása az amerikai gazdaságnak, erősen elősegítette és központosította. Ez a törekvés alaposan felszámol a kisemberekkel, amikor a tröszt határozatok előtt való meghajlásra kényszeríti őket, miután ezeknek a határozatoknak törvényerőt biztosít. Ez a rendelkezés sorsukat máris

megpecsételte s a kisemberek sietnek is „önkéntesen“ beilleszkedni az új rendbe, mielőtt az végleg megsemmisíti őket. A tőkésék ármegállapítása törvényerővel bír s a nagy trösztök profitját a kormány garantálja. Ami a „termelés ellenőrzést“ illeti, úgy legujabban a kormány egyik képviselője kijelentette: „A konkurenciát nem kapesoltuk ki, csak egy magasabb színvonalra emeltük.“ A monopol-kapitalizmus erősítése a káosz, az ellentétek, s az amerikai gazdasági rendszer egyenlőtlenségeinek a növelését jelenti. Tőkés vonalról nem is lehetséges „termelés ellenőrzés“. Erről a vonalról csak a nagytőke hatalmi bázisának a növeléséről s a társadalmi és gazdasági ellentétek megerősödéséről lehet szó.

b) In fl á c i ó. A dollár árfolyamának tartós esése a következő mozzanatokat jelenti: 1. Az áremelkedések következtében a tömegek életnivójának általános hanyatlását, különösen a munkásság reálbéreinek esése miatt (amely máris több mint 20 százalék); 2. A középosztály megtakarított pénzének és betéteinek a részleges kisajátítását; 3. A belső piac átmeneti kiszélesítését s az ipari termelés időleges fel-fokozását a spekuláció törekvése következtében, amely a további áremelkedés reményében felhalmozza az árút; 4. Egy, a dumping és az áresés eszközeivel bevezetett, soha elő nem fordult kereskedelmi háborút a világpiacra. Az inflációs politikának mindezek a hatásai a pénztőke megerősödését jelentik a tömegek rovására, s egyenes uton az imperialista háborúhoz vezetnek.

c) D i r e k t s z u b v e n c i o n á l á s. Ez Hoover pénzügyi újjáépítési politikájának a folytatása és kiszélesítése. Sok-sok milliárd dollár folyik így „kölesön“ címen a nagytőke pénztáráiba. Ez a pénz a tömegek életnivójának a csökkenéséből, a tömegadóból és a középosztály kisajátított betéteiből ered.

d) A d ó k. A nagyszabású adóprogram a magántulajdon és a nagyjövedelmek korlátozott megadózáásával a munkások és parasztok terhét akarja könnyíteni. Az új adózási rendszer szenvedő alanya azonban a kifizető. A jövedelmi adók emelésének látszat intézkedései is elsősorban a középosztályt érik, mivel a nagytőkék minden jövedelmi adózás alól kivonják magukat, mintahogy ezt a legnagyobb tőkésék (Morgan, Otto Kahn és mások) esetei bizonyítják, akik évenként keresztül semmiféle jövedelmi adót sem fizettek.

e) G a z d a s á g i p r o g r a m. Mialatt új adókat hoznak be s a dollárok milliárdjai a bankokhoz és a trösztökhöz folynak, a tömegek egyre a „takarékoság“ ama jelszaváról hallanak, mely a kormány gazdasági politikájának a vezető gondolata. A kormány alkalmazottai díjazásának alapos leszállításával, racionalizálási rendszabályaival, tömegelbocsátásaival stb. szinte példaadón az élen jár. A hadirokkantak járulékát évi félmilliárd dollárral redukálták; a munkanélküli támogatás helyett bevezették a munkatáborot. A társadalmi biztosítástételeit erősen leszállították vagy pedig egyenesen megszüntették.

f) M e z ő g a z d a s á g i p r o g r a m. Mialatt igen széles tömegek éheznek, a kormány energikus rendszabályokat vezet be a mezőgazdasági termelés korlátozására. A kormány parancsára megsemmisítik a már növésben levő gyapotültetvényeket. A kenyérre 30 százalékos adót rónak ki, hogy a farmer a csökkentett búzatermelés mellett legalább ugyanannyi hasznot érjen el. A legjobb esetben azonban így a farmerek csak régi esőállapotukat konzerválják, a tömegek pedig a magasabb árért kevesebb kenyeret kapnak. Az állami szubvenciók oroszlánrészét a földhitelezők nyelik be. A multévi búzatermés, amit a farmerektől 25 centtel vásároltak fel, óriási nyereséget biztosított a

spekulánsoknak. Mire azonban a farmerek a pénzüket megkapták az infláció, a dollár elértéktelenedése szinte semmivé redukálta bevételeiket. Az persze, amennyivel többet kapott a búzáért a farmer, az valakihez eljutott. El is jutott: a pénztőkéhez, a bankhoz stb. Az iparieknek vásárlásakor a farmerek hátránya jelenleg nagyobb mint azelőtt.

g) Szárazföldi és tengeri fegyverkezés. A világpiac uralkodó heves gazdasági háború, amit a dollár elértéktelenedése még inkább kiélesített, a múlt év végén a londoni világgazdasági konferencia összeomlásához s az imperialista ellentétek kritikus kiérlelődéséhez vezetett. Az olyan állam, amely kifelé a legkiméletlenebb kereskedelmi politikát folytatja, befelé pedig egyre mélyebbre süllyeszti a tömegek életnivóját, szükségszerűen kell, hogy fegyverkezzen. S tényleg: az újjáépítési terv lényeges részét képezi a számos hadihajó és cirkáló építése, az új robbanó- és fojtó-anyagok bevezetése, az új hadiutak, tankok és más rombolószerszámok készítése, a fegyveres erők növelése stb., stb. Az ipari újjáépítésnek ez a része túlórák alatt folyik a hadiüzemekben. 1917 óta nem dolgoztak ezekben az üzemekben olyan lázasan mint ma.

h) A munka militarizálása. A munkamilitarizálás programja munkatáborok felállítása, egy dollár napibérrel. Eddig k. b. 400.000 munkás nyert ily táborokban elhelyezést. A munkatábor intézmény céljai világosak: 1. Bevezeti a minimális munkabért, amihez természetesen előbb-utóbb a „szabad” munkabér is igazodni fog és így megszűnik a régi díjszabás; 2. Széttöri a munkanélküli biztosítás rendszerét és felállítja a munkakötelezettség elvét, mint a támogatás alapját; 3. Olesó munkaerőt szállít az állam és protekciós vállalkozók számára; 4. A legerőteljesebb és legaktívabb munkanélkülieket kivonja a városokból és katonai ellenőrzés alá helyezi; 5. A munkakötelezettség ezenkívül a katonai tartalék egy neme, melyben a következő háborúra fegyelmezik a tömegeket.

Az újjáépítési program a munka indirekt militarizálásának még sokkal messzebbmenő határozmányát tartalmazza. Az államilag megállapított bérekkel, a munkakonfliktusok kényszereljárásával, a sztrájkjog és a munkásság független szervezkedési jogának a leépítésével félkatonai rendszert vezet be az üzemekbe.

Az újjáépítési program ama része, amely a munkafeltételek szabályozásával foglalkozik, világosan elárulja, a fasiszta vonásokat. A vállalkozókkal szoros kapcsolatban dolgozó és azok vezetése alatt álló, államilag ellenőrzött munkásszervezetek valójában a Mussolini-féle „korporációs állam” amerikai verzióját jelentik. Az amerikai ipari újjáépítési törvény az amerikai faszizmus előfutárja. (E. B.)

A NÉMET „MEGIFJODÁS KUTJA”. „A háború a nemzet legjobb erőt ébreszti fel és fejleszti tovább. A háború az idő sodrában külső és belső szükségesség az olyan nép számára, mely ebben a világban meg akar maradni és tovább élni. A katona számára a háború a megifjodás kutja, reménység és beteljesedés egyszerre.” (Ernst Röhm: Die Geschichte eines Hochverrätters című autobiográfiájából.)

S Z E M L E

PURITAN REALIZMUST!

A paraszt, a falu mindenekelőtt. A „vér és talaj egybecsendülése“ njabban mítosszá színesedve hazudtolja a valóságot. A Sarlósoktól Féja Gézáig minden fiatal nekibuzdulás a parasztot öleli magához, Hitler és Darré demogógiája, Móricz Zsigmond himvirtusos földkiáltása, Gergely Sándor osztályharcos szeme a falunál, a parasztnál gyul fel mítosszá, hanggá, színné, regénnyé. És minden megnyilatkozás, legyen az vers, manifesztáció, reális riportázs, vagy akár pontos szociográfia — tudat alatt, nosztalgiásan — a parasztot féli és félti, melengeti, átkozza és glóriázza. Nincsen fontosabb tényvalóság, mint a faluvalóság önatmoszférájában. Semmit el nem venni belőle, semmit hozzá nem adni: egyszer már le kell számolni ezzel a legendával. Egyszer már számításba kell venni az erőket, a lehetőségeket, amiket a falu és a paraszt jelentenek. A falu korszerű szociális realitását cáfolhatatlan tényvalósággá kell tudatosítani és az adottságok realitásán át megkeresni a lehetőségek realitását.

Semmit el nem venni, semmit hozzá nem adni: legenda-, emlék- és irodalmi-kölöncök nélkül megírni a falu, a paraszt mai életét: majdnem lehetetlennek látszó feladat. Uj regényében (Der Kopflohn. Querido Verlag, Amsterdam) Anna Seghers mégis megpróbálja. Ami történik, amit el lehet mesélni, az ennyi: 1932 nyarán egy német faluban az egyik szegény paraszthoz beállit sohse látott városi rokona, egy ifjumunkás. Fáradt, éhes, szállást kér. Csak egy éjszakát, de eső jön, nem indulhat utnak és marad két napig, három napig, marad egész nyáron át segítségnek a munkában, amíg egy szép nap el nem jönnek érte — a gyilkosért — a csendőrök. A fiu fejére, aki egy tün-tetésen leszúrt egy rendőrt, vérdíj volt kitűzve, a városban nagy plakáton ott állt a neve, a fényképe és a vérdíj: a falu egyik szegény gazdája és legmódosabbika ráismer. A szegény paraszt hazafelé már beosztja magának, hogy mi minden adósságot fog törleszteni a vérdíjből, de mire a faluhoz ér és látja maga körül az egyforma szegénységet egy minden kulturáltságnál finomabb — mert ösztönösebb — szemérmes riadozással nyeli magába a titkot. A falu gazdag birájának mincsenek skrupulusai: feljeleníti. Ez a szürke keret zsufolva van a legszürkébb atmoszférával: faluvalósággal, emberekkel, akik nemcsak egymásnak, de önmaguknak is idegenek. Itt együvé tartozásról, közösségről beszélni nem lehet. Itt emberek élnek idegenül egymás mellett. A falu: nem idill, de ellenséges atmoszféra, ahol sebző egymásrautaltságban élnek egymással férj és feleség, szülő és fiu, akik öngyilkosságba és gonosztettbe hajszolják egymást. És erre rádöbbennek maguk a parasztok is: „Allgeiernek egyszerre nagyon furcsa volt, hogy ő itt született és hogy egész életét ezekkel az emberekkel volt kénytelen leélni. Olyan furcsa, hogy egyszer majd ezek az emberek fognak a koporsója után haladni.“ Ez a magára hagyott falu tényvalósága. És ide szaladnak írók, fiatalok, diákok és demagógok színért, gyógyulásért, antheuszi erőért! Ismerjétek meg előbb a falu igaz valóságát, ezt a mindnyájunk életébe vágó lehetetlenséget, érezétek teher-tétel-valóságát, higgyetek Seghersnek, hogy itt emberek

halnak és hullnak és nincsen szín, nincsen hang, csak temetőcsend, csak roppant szürkeség. Ezt a könyvet teherként cipeljük magunkkal tovább, a valóság szürke mindennapi ólomsulya nem engedi meg a rohanást, a felgyulást, a mellreölelést, az átkot és glóriát. Tompa szüntelen erővel kell birkózni és csak az utolsó mondat hasító fényénél világosodik a szürkeség. Allgeier, a szegény, aki a vérdíjból egy életre rendezhette volna szegénységét, a földjén dolgozik éppen, amikor a esendőrök az országúton kísérik a „gyilkos“-t... „kezeből kiejtette a kapát és gyorsan lekapta a fejről a kalapját, mintha egy halottat vinnének el mellette, vagy egy csecsemőt keresztelőre.“ Amikor ebből az atmoszférából ilyen mondat születik, akkor ez olyan mint egy ki-nyilatkoztatás.

Seghers puritán realizmusa a cáfolhatatlan tényvalóságot közvetítette, de nem kereste meg a lehetőségek realitását. Ezt a munkát Adam Scharrer végzi el parasztregegyében (Maulwürfe. Malik, Prag). Egy paraszt, egy család, egy falu korrajza: a német paraszt-ság lényegregénye. Tényvalóság, melyet számításba lehet venni: nincs hozzáadva és nincs elvéve belőle semmi. A nagybirtok, a gazdag paraszt feleszi a kisparasztot. A dob pereg, parasztnémaság nézi egymást, a végső kétségbeesés ököllé feszül és van úgy, hogy lecsap elementáris erővel. Néhányan az osztályharc mentő fegyverét hozzák, élük és példázatként, de a parasztbizalmatlanság huzódzik, hogy annál bizto-sabb szákmánya legyen a náci demagógiájának. Ahogy ez a náci-demagógia pénzzel, fenyegetéssel, jószóval, vállvergetéssel nyálazza körül a falut: ez a legtisztább parasztfogás. A szegénység egységét megbontani, a szegényparasztság bajaiból az elnyomók, a hátulröhögők tökéjét kovácsolni: a scharrerri realitás ijesztő képet dokumentál. A regény különértéke, hogy a szűk falusi horizontra vetíti a hitleriz-mus első hónapjait is. A parlament felgyújtásának komédiája itt is a demagógiának ad igazat. A nép rémülten adja tovább a hírt: „Uristen, mi várt volna a szegény népre, ha Thelmanék kerülnek uralomra.“ Ez a nép szava, ez a falu, a paraszt hite, ez a demagógia látható ered-ménye. Ezzel a realitással szemben, melynek itt a faluban ugyanúgy megvannak a maga S. A. legényei, mágiái, zsidai, foglyai és hullái, csak a vak Bloch mer hangosan szembeszállni: „Mit hoztatok? Félel-met. Mindenki fél a másiktól, senki többé hangosan beszélni nem mer. Így aztán nem marad más út, mint a földalatti. Az igazságot börtönbe és a föld alá lehet kergetni, de a világból elhazudni nem lehet.“ A parasztlak, akik földtúrók voltak eddig is, vakondok, most lélekben is vakondok lesznek. A kiábrándulás lassan, kínos lassuság-gal kezdődik: „ez az egész, ami itt történt, olyan akárcsak a száraz nyár. Irtózatlan viharok, szélrohamok, de az eső csak nem akar meg-jönni.“ A hitlerizmusból kiábrándult parasztlak Scharrer könyvében nem fogadkoznak, nem handabandáznak: a szárazság és az eső példá-jával ítélnék. És ha itt és így indul meg a kiábrándulás, akkor ez mindennél több: a saját adottságukon át keresik meg a lehetőségek adottságát. A paraszt elégedetlensége ebben a pillanatban a vakondok földalatti útját járja. Scharrer puritanizmusa ennyit közvetít. Sem többet, sem kevesebbet.

„Mindannyian ülünk a sötétben... föld alatt egy egész ország“: írja a mai magyar költő. Az új német és a krónikus magyar valóság összeölelkezett. A magyar földalatti vakondok-munka regényspecialis-tája Gergely Sándor. Új regényét (Pereg a dob) Seghers és Schar- rer regényeivel együtt olvastam. Ez jó is volt, meg rossz is. Ha egy-magában olvasom, akkor nem írhattam volna többet, mint amit már

megirtam e lapok hasábjain a Szu-ról és Embervásár-ról. A seghersi és scharrerri puritán realizmus után Gergely regénye — noha felgyult hang-, vér- és színkavargás — szintelenül, vérszegényen és süketen hat. Ez első pillanatban megdöbbenett: hogy lehet, mint lehet? Gergely regénye célkitűzésében a maximumot adja, meg is oldja, tételét — a parasztfelgyulás spontaneitását beágyazni a pártmunka realitásába — pontosan levezeti, magyarázza, illusztrálja, a végén még egy szentimentális elcsuklásnak is pofot ad, hogy kikalapálja a veszteségek, hullások után a végmondatban a legyőzhetetlen reális folytatást: — és a regény tényvalóságát mégsem érezzük! Az ismeretlen német valóságot, ahogy Seghers és Scharrer dokumentálják, jobban érzem és százszázalékos tényként könyvelem el, de a hozzám közelebb álló magyar valóságot, ahogy ezt ebben a regényben Gergely mutatja, nem érzem ilyen bizonyossággal. Gergely minden realitása mellett romantikus író. Faluszerelmes, parasztszerelmes. Kemény mokány magyarokban gyönyörködik. Benceze, a magyar paraszt és Dula Máté a tisztikülönítményes vezér Jóka-figurás regényhósként döngve, dübörögve vonulnak át a színen. Ezzel egy pillanatra sem akarom azt mondani, hogy az osztályharc regényeiből dobjuk ki a „kemény mokány“ etnográfiai magyarságot. Hogy a kemény mokány magyarság nem szintelenedik el, hogy ma csak ott színesedik véréigaz figurává, azt Karikás Frigyes könyve bizonyítja. (Mindenféle emberek). Nincs az a Gyula diák, nincs az a Paulini mester, aki Karikásnál különb és igazabb magyarokat mintázhatna. Karikás könyve az első igazi reális magyar népkönyv, de Gergelynél papirosszagot érzünk, felfokozást, hozzáadást és így — valóságghamisítást. Korbély János alakját nehezen lehetne a magyar irodalomból kiradirozni, de Benceze mokány cimlap-képe erősebben él bennem, mint a regényformálta paraszthős.

Gergely regénye, mely egy árverés fókuszába sűríti a mai faluvalóságot, rőt fáklyafénnyel lobog és vérfátyollal borítja be a mindennapot. A pacsai árverés valóságából, mely annak idején tisztán és maradéktalanul dokumentálta világgá a magyar falut, itt — ne fájjon és ne sértsen a szó — ponyvaregény lett. Ami ebben a regényben él, az elsősorban a tisztí különítmények szadizmusa. Ebben a mai regényben — ezerkilencszázhuszas éleséggel! A tisztí különítmények civillbe cseppentő tagjai és „uri szukák“ vágatnak itt felgyultan habzó paripákon, isznak és dőzsölnek, vallatnak és lövöldöznek. A szegénység rónája felett vár gőgösködik, kazamatáiban politikai foglyok fetrengenek, csákányos szegénység ostromolja a „várat“. A tisztí különítményesek és székkapitányok, leventeoktatók és egyéb vitézek a foglyokat maguknak vindikálják, esendőrlaktanyát ostromolnak, stb., stb. Gergely noha célkitűzésében többet akart és látszatra többet is ért el mint Scharrer, regényt írt, könyvet írt elsősorban. A valóság szürke adottságának nehéz közvetítő munkája helyett a könnyebb rész, a szokványrekvizitumokat: a színt, a vért, a fáklyát, a reflektort, az ágálást választotta és nem veszi észre, hogy ez az osztályellentétek világos egyszerű felvázolásának a rovására történik. A bestiálítás mámorra visszafelé hat: a szadista képek halmaza felemésztette a fontosabb, a szürkébb, a m i n d e n n a p i valóságot. A magyar falu szegénysége, kietlen szürkesége nem ad elég regényanyagot, nem dokumentálódott eléggé tisztán a különböző Pacsákon? Mért kell Orgoványhoz visszanyulni, mért onnan borzalomszint és barbár hangulatot köllesönözni? A magyar falu elproletarizálódásának okát, hogy lehet majdnem kizárólagosan a tisztí különítményesek perverzítésából veti-

teni? Ez lenne az adekvát és okokat, magyarázatokat nyújtó ok-tükörkép? A falusi szegénység szürke valóságképét nem szabad fáklyákkal kormozni és vérmámmorral elködölni, nem szabad ezt elsősorban egy olyan öntudatos és a munkásmozgalom mindennapjával ismerős írónak, mint Gergely Sándornak megtenni! Tudom, hogy túlszigorú mértékkel mértem, de egy Gergely regényről, mely elvetélte dokumentum erejét: másképp írni nem lehet. Amikor a valóságközvetítésnek olyan puritán művészei vannak, mint Seghers és Scharrer, olyan fényalakjai mint Ludwig Renn, akkor a mi mértékünk csak puritán realizmus lehet!

(Stósz)

Fábry Zoltán

A MAI NÉMET EMIGRÁCIÓ ARCVONALAI

Az a nagy arányú küzdelem, amit Németországban a baloldal hosszú éveken keresztül a fasizmus mind fenyegetőbb veszedelme ellen folytatott, elsősorban írásban történt, még akkor is, amikor a fasizmus már tudatosan revolverekkel, bombákkal és hadseregekkel lesté az alkalmas pillanatot, hogy a német birodalom egészére lecsapjon. Tagadhatatlan, hogy a Reichstag néri lángoszlopai a hitleri fasizmus diadalrajutását jelentették Németországban, de amiként a történelemben minden győzelem csak egy fejlődési szakasz kiugró és jellemző pontja, ugyanúgy a fasizmus németországi diadala is csak áthaladó szakasz — még pedig az utolsó — a tőkésrend önfentartásáért folyó küzdelmében. Erre a legkevésbé sem heroikus és magával ragadó győzelemre különben jól találnak Hegelnek Napoleon egyik győzelméről írott sorai: „...soha nagyobb győzelmet nem aratott, soha zseniálisabb lépést nem tett. De a győzelem ajult tehetetlensége még sohasem világlott ki élesebben, mint ebben a diadalban.“ Ez az ajult tehetetlenség a német nacionalizmus mai esztelen militarista dühöngésében, s a fajelméletek járványszerű térhódításában tükröződik a legvilágosabban. Ezek azok a koncok, amikkel a német fasizmus propagandistái a tömegeket egy időre kielégíteni vélik, s kispolgári táborukat lekötik. A „zsidó fekély“-re rontó rohamcsapatok tulajdonképeni célpontja a marxizmus és a liberális intellektualizmus volt. Az ilyenképű föld alá került mozgalmak élcsapata és vezérkara részben koncentrációs poklokba került, részben emigrációba kényszerült mindazokkal együtt, akik már tiszta intellektualizmusuk miatt is ellenzéki erőt jelentettek a Harmadik Birodalom politikai törekvései-vel szemben. Elemi tévedés tehát a német emigrációról, mint „zsidó“-emigrációról beszélni, még ha az emigráltak jelentősebb része „zsidó“ származású is. A ma már kissé elcsendesedett antiszemita kurzus Németországban elsősorban azoknak az erőknek a kiirtására törekedett, amelyek a nemzeti-szocializmust politikai alapjaiban veszélyeztették, főleg a marxizmus kiirtására, amely tudvalevően a „zsidóság“-nak építte a fogalmát bontja fel, amely ellen a Harmadik Birodalom megtevesztő harca folyik. Hisz a „zsidó“ proletáriátus lényegében ugyanannak a politikai és gazdasági polipnak az áldozata, amelynek a nemzsidó; a zsidó nagytőkések, háztulajdonosok és vállalkozók viszont élvezik azt a tényleges előnyt, ami tőkájük miatt nekik még Hitleréktől is kijár. Erről a vérsző, kétarcú Németországról a legmaradandóbb dokumentumot a közismert Braunbuch (Edition Carrefour Paris, 1933.) szolgáltatja, mely a Harmadik Birodalomban újraszületett inkvizíció és barbarizmus tombolását rögzíti meg az egyik, s a Nazi-Führer sehen Dich an! gyűjteménye (E. Carrefour) a második oldalon.

amely az uralomra jutott fasizmus politikai és gazdasági vezetőiről (Schacht, Thyssen, Papen, Hugenberg, Hitler, Göring stb.) rántja le az álarcot.

Az emigránsok — a polgári demokratáktól a tiszta progresszívokig — egyformán antifasiszták s ugyanúgy küzdenek egy új rendszerben felszabaduló Németországért, mintahogy egy évszázaddal előbb Börnéék, Marxék, Heinéék emigrációja küzdött. Ebben a küzdelemben természetesen a polgári demokrácia teljesen felörlődik. Eredeti demokratikus republikánus koncepciójától még egy Heinrich Mann is eltér — s nagyon jellemzően — valami „forradalmi szociáldemokrácia” felé, nem is említve egy Theodor Wolff tehetetlenségét. Am ha többértelmű is a német menekült íróknak az antifasizmus alatti felsorakozása, tény az, hogy a Harmadik Birodalom célkitűzéseivel ma eredményesen szembefeszülő ideológiai front csak antifasiszta lehet. Míg azonban a polgári írók a fasizmusban a barbarizmushoz való visszatérést s a németek szellemi megbetegedését látják, addig a tiszta progresszió nagyon helyesen a fasizmust történeti alkatában a tőkésrendszer termékének tekinti, s így harcát nem elszigetelt jelenségek, hanem az Egész ellen folytatja. Még a tisztázatlan polgári látástól is eltérő, egyenesen magához a fasizmushoz vezető utakon csak a magukat cionistáknak valló írók járnak (Max Brod stb.)

A mai német hivatalos körök természetesen mindent megtesznek az emigráció íróinak kompromittálására. Még a magát „fanatikusan tisztának” valló Gottfried Benn is egyik rádióbeszédében úgy beszél róluk, mint akik az európai metropolisok luxushoteljeiben pihe-nik ki a menekülés izalmait, s a Golf de Lyon mellett ultraviola sugarak hatása alatt a háborút idézik a német nép fejére. Az emigrációból E. E. Kisch válaszol G. Bennnek: „...egyetlen emigráns sem kívánja sem Németország összeomlását, sem a háborút ellene. Amit mindenki fanatikusan kíván, az: Németország felszabadítása, Németország felvirágoztatása — belülről, szocialista értelemben. Ezt pedig nem abból az okból kívánjuk, amit Ön szemünkre lobbant. Nem azért, mert Németországnak köszönhetjük szellemi tulajdonunkat, nevünket és hírünket, nem azért, mert Németország ipara nyomta könyveinket, s Németország színházai játszották darabjainkat. Mít jelentsem az ilyen érvelés? Shakespearenak és Gothének talán kötelessége országnak hálálkodni, mert az kinyomta könyveiket? Bár közöttünk annyira nem vétke az Ön országának, mint amennyire nem volna érdeme, ha ilyenek léteznének. Amiért felvettük egy ország iskolai műveltségét és kulturáját, amiért ott sikereket arattunk, kötelesek vagyunk talán magunkat amaz ország minden kormányzatának, minden államformájának lekötelezni? Olyan érv ez, amit még talán az Ön főnökei sem fogadnak el. Hisz' azok is ellenzékben álltak valamikor, még nem is olyan régen — és külföldre is menekültek. Az Ön Führerje személyesen is külföldről származik és a külföld iskoláiban tanult. Az Ön érveivel a külföld igen sok németjét, aki a horogkereszt után vágyódik, agyon lehetne csapni. Vagy szemére vetették-e valaha is egy Hugó Victornak, egy Rochefortnak, hogy Angliából és Belgiumból folytattak harcot a kis-Napoleon ellen?”

Az emigrált német írók ma — elveszítve a nagy németországi olvasótáborát — a legelkeseredettebb harcot folytatják a létért, nem is említve, hogy az emigrációban elszaporodott folyóiratok és kiadványok az emigrációs írás valóságos inflációját teremtették meg s ez-

zel az írói munka katasztrofális devalválódását.

A Harmadik Birodalom elleni szellemi arcvonal támpontjai mint minden emigrációban úgy itt is, a lapok és könyvkiadók. Az emigrált német írók és publicisták e folyóiratok (pl. Die Sammlung, Das Neue Tagebuch, Die Neue Weltbühne, Gegenangriff, Unsere Zeit, Neue Deutsche Blätter, stb.) és kiadók (pl. Querido Verlag, Malik Verlag, Du Carrefour stb.) körül világnézeti beállítottságuk szerint helyezkednek el.

Ha a német emigráció eddigi publikációi felett rövid seregszemlét tartunk, szembeszökő, hogy amíg a tiszta progresszivek körében törés nélkül nyilvánul meg a történelmi tisztánlátás (pl. E. Toller: Eine Jugend in Deutschland; A. Seghers: Der Kopflohn; A. Scharrer: Maulwürfe; W. Schönstedt: Auf der Flucht erschossen; B. Brecht: Balladen, s. E. E. Kisch, J. R. Becher, Ottwalt és mások publicisztikai írásai) addig a polgári radikálisok vonalán a legkaotikusabb a világnézeti zavar. Szinte fájdalmas pl. egy Heinrich Mann bizonytalansága és ellentmondásai, aki ha a Hass című könyvében alaptévedésej ellenére is rokonszenves és bátor, addig legutóbb megjelent Schule der Emigration című füzetében előbbi könyvével homlokegyenest ellenkező megállapításokra jut. Ugyancsak féltőn jár pl. Lion Feuchtwanger a Geschwister Oppenheim című regényében (Querido), aki ép' azt az erőt kendőzi el regényében, amely már ma is súlyos nyomást gyakorol az uralkodó felületre. El mögött a bizonytalan szellemi front mögött helyezkednek el az emigráció depolitizált „demokrata humanistái“ (M. Brod, A. Döblin, R. Schickele, Thomas Mann) — akiknek valójában az Ewerek és Johstok közé süllyedt G. Benn és Gerhardt Hauptmann mellett a helyük. Az ilyen fajta írókról Franz Mehring 1893-ban a Takácsok premierje után, amikor az egész radikális polgári kritika Hauptmann lábaj elé borult, a következőket írta: „Ha azt kérjük, hogy egy fecske jelent-e tavaszt s, hogy Hauptmann megmarad-e azon a magaslaton, amit a Takácsokkal elért, akkor legföljebb vállvonogatás lehet a válasz... mert honnan vegyen egy fiatal drámaíró acéldegeket, melyekkel ellenállhat a polgárság oly' behizelgő csalogatásainak?“ S amíg Gerhardt Hauptmann irigyelt kastélya fölött horogkeresztes zászló leng, s az emigráció e fajta prominensei bibliai tárgyú regényeket írnak, addig Ossietzky, Bredel, Renn és társai börtönfalak mögött áhitják azt a szabadságot, amelyért az emigráció öntudatos arcvonala küzd és amelyet a faszizmusba kötözött német nép a nemzetiszocialista parancsuralom megdöntésével bizonyosan megteremt majd magának.

(Cluj)

Mélinusz N. József

AZ ERDÉLYI MAGYAR ÍRÓI REND (EMIR) keretében jó fél éve pár zajos és szenvedélyes hírlapi cikken kívül egész csendesen, — szinte háziasan lírai csendben! — fogott össze az a pár erdélyi szépiró, aki az Erdélyi Szépművés Céh benső szobáin kívül rekedt és — mint a polémiákból kitűnt — lényegében gazdasági és szubjektív, nem pedig objektív, ideológiai összekülönbözések miatt kivált az erdélyi Helikon írói köréből. — Nem tartozik reánk annak a kérdésnek a vitatása, hogy az EMIR csoport a helikoni benső csoport hibái miatt-e, vagy ép' a saját hibái következtében vált külön attól az alakulattól, amelynek programját mindenkor százszázalékosan vállalta, s amit hiszen is szolgált. Sokkal inkább az a kérdés vár tisztázásra, hogy ennek a szakadásnak vannak-e világszemléletű okai és ha igen, mik azok? Erre a kérdésre viszont azzal kell válaszolnunk, hogy ilyen okok itt

mincsenek, mert az EMIR azon kívül, hogy az író t hvebben és bőségtsebben akarja honorálni, mint a Helikon, egyetlen szóval sem utalt arra, hogy az olvasót korszerűbb és jobb olvasmánnyal, s határozottabb tartalmakkal, biztosabb irányba akarja vezetni. Sőt, ahogy az EMIR első kiadványa, Károly Sándor „Láng” című regénye igazolja: az új erdélyi magyar írói csoportosulás ugyanazon a visszaható ideológiai vonalon fejlődik fel, mint amelyen a Helikon évek óta céltudatosan mozog. Az EMIR semmifélekép sem haladja meg a Helikon világnézeti elhelyezkedését: ideológiailag az EMIR is a magyar fasizmus előretolt állása. Nem paradox ez a megjelölés még akkor sem, ha Károly Sándorral kapcsolatban hangzik el. Károly Sándort ugyan polgári olvasója eddig liberális, pacifista, technokrata européernek látta; ez az eltolódás azonban ép' azért következett be, mert a vajudó és letünő világrendek szemben-állása ma már annyira kézenfekvő, hogy a két arcvonal között minden „világnézetfelettség” és (polgári) intellektuális áramlat fölszivódott, s az író akarva nem akarva, álarban vagy álaré nélkül, jobbra vagy balra vallomást tartozik tenni. Viszont a polgári idealizmus bármely támaszpontján veszteglő író, amikor a fasizmus kisöpri lábai alól a liberalizmust, csak egyet tehet: a visszafordulást osztálya védelmi vonalába, — a fasizmusba. Hogy Károly Sándor kisebbségi sors-regényében mennyire e maszk mögötti fasizmusról van szó, azt a regény problémája bizonyítja, mely abban foglalható össze, hogy az egyén miként függ az államrendtől és, hogy az államhatalom megváltozásával mi a megváltozó államrend jelentősége. Igaz ugyan, hogy ez a probléma általunk fogalmazott tételzésében csak a könyv első részében jelenik meg, a továbbiakban azonban még ez a vonatkozás is elvész, s a regény szimplifikált tehetetlen literarizmusában a dilettantizmust sűrölja. Az író magyar nemzeti fájdalma és érzelmei a regény hőseiből mindenütt kiütöknöznek, ezek a megnyilvánulások azonban már annyira idegenek, hogy még az az olvasó is hamisaknak érzi, akit még mindig magyar páthosz dagaszt. Pedig mi mindent lehetett volna ebből az anyagból kihozni! — Az impérium változás előtti lázadó román falvak; a menekülő régi impérium; a talaját veszített magyar bürokrácia kapkodása: — mind olyan mozzanatok, amikbe bele lehetett volna sűríteni az egész harmadik rend már ekkor mutatkozó kétségbeesését. Károly Sándor mindezekből csak a fajgyűlölet tüneteit markolja ki, s „időszerű kérdésnek” csak a román nő és magyar férfi elválását és találkozását tekintti, s közben teljesen elsikkad a háttér, a tulajdonképpeni probléma: a felborulás éveinek történelmi és társadalmi távlata. A könyv előszavában ezek után joggal állapíthatja meg az előszóíró, ha nem is maliciózus értelemben, ahogyan mi értjük, hogy: „a kisebbségi irodalom nagyban-egészben bizonyos háborítatlanságnak jutott birtokába”. Az ilyenfajta irodalomnak a háborítására ugyan ki gondol? Ha az EMIR megmarad ezen a vonalon, akkor bizonyos az, hogy senkisem fogja háborítani azt az irodalmi megmozdulást, amely az előszóíró szerint Károly Sándor regényével „az erdélyi irodalom új korszakba lépését” jelenti.

(Cluj)

M. N. J.

UJ MAGYAR ÍRÓ: HAMVAS H. SÁNDOR. Az uralkodó irodalom legmegtévesztőbb eszköze (tul a jelenségek irreális beállításán, vagy az egyáltalán nem általános, nem jellemző, de annál jelentéktelenebb helyzetek, problémák átlátszó célú fejtegetésén), hogy egy apró részjelenséget úgy rajzol meg, hogy a jelenség ellentmondásai, a benne

ágaskodó hibák nagyjából kitűnnek ugyan, de azot túl teljes táncdalanságban hagyják az olvasót az író véleménye felől: nevezetesen, hogy lehet-e remény arra, hogy valamikor a kipellengérezett torz rész jelenség már csak kellemetlen történelmi emlék lesz, vagy a bajok elmérgesedésébe kell belenyugodni? Szükségszerű velejárója-e a szemlélt részhiba az egész uralkodó társadalmi formának s így csak vele együtt, vagy azon belül is kiküszöbölhető? Ha pedig csak az új társadalom viszonyai szüntethetik meg a részjelenségben kidomborított bajokat, jelentkeznek-e már s melyek azok az erők, amelyekből az új társadalom megszervezését az olvasó remélheti? Bizonyos, hogy szóbanforgó írók legnagyobb részét témáik ilyen elmélyítésére hiába is kérnék meg, mert vagy nem érdekli őket az ilyen — a művészet szent berkeiktől oly idegen — szempont, vagy olyan individuális, eredeti „elmélyítést” kapnának, amelyben alig lenne köszönet. Az öntudatos író azonban ma szigorú korparancsnak érzi, hogy a társadalmi jelenségek fejlődési irányáról biztos tájékozódást szerezzen, ha már a bomló intézményekben vergődő emberekről s az eligazodást kereső emberekről ír; az öntudatos író nem tartja erénynek olvasóinak, „hajótörött életű kortársainak” a megtévesztését. Mert nem lehet vitás, hogy igazi írónak feladata-e problémáit a fenti irányban is megvilágítani, vagy nagyobb művészi erény-e, ha az olvasó jogos érdeklődése előtt szemérmesen elhallgat, s tárgyát ködbeburkolja? A vitának csak ott lehet helye, hogy milyen eszközökkel érheti el az író tárgyának előbbi értelmű elmélyítését? Nem kell okvetlenül a szöveg közé ékelt politikai vád- és védő-beszédekre, meztelen programszakszokra gondolni, (viszont azt sem állíthatjuk, hogy ez a módszer minden körülmények között elvetendő.) Azért alkotó művész az író, hogy megtalálja a sokszerű esetekben a legjobb módot. Van eset ahol egyetlen szó, vagy mellékgondolat már határozottá teszi a problémát s kizárja, hogy fölötte, mint talány fölött, tévelyegjen az olvasó.

A sokféle elmélyítési lehetőség egyikének érdekes példáját adja Hamvas H. Sándor regénye.¹ Mi ez a regény? Napjaink uralkodó társadalmának — alapvonásaiban mindenütt egyforma — élete, jellemző keresztmetszetben: egy budapesti bérház lakói életének a feltárása. A regényben szimultán módon együtt látjuk a mai társadalom legjellemzőbb típusainak az életét azokkal a kivezető száakkal, viszonylatokkal, amelyekkel valamennyien az egész társadalom életébe bele vannak szöve. És ép' azért mert a regénybeli emberek annyira jellemző termékei a mai társadalomnak, hogy szinte bármelyikükben millió hasonló típusait ismerjük fel, mondhatjuk, hogy a bérház átlátszóvá röntgenezett falain belül a mai társadalmi szerkezet agónizálását figyelhettük meg, a kb. száz ember pucér hétköznapi sorsában.

A regény alakjai (családjai) úgyszólván személyes ismerőseink: a csak vegetáló, dolgozó-evő-alvó, problémátlan típusokon kívül a sokféle kispolgári arc: a rátartó suszter-házmesterék s a szervezett szocdem munkás, aki a fiából urat akar iskoláztatni s zongorát vásárol, mert a szakszervezeti titkárnál is látott egy olyat; a borbélyék, akiknek van egy döglődő üzletük, tehát a „nagysága” a lumpenproli asszonnyal végezteti el a munkáját hulladékokért; a beteg munkanélküli; kilakoltatott családjával; az óvadéksikkasztó előkelő szélhámos úr; a soffőr, aki halálra veri felnőtt leányát, mert egy éjjelre kimerészkedett az „erény” szigorú börtönéből; a postásékl, akiknek szentimentális életét is felborítja a vejük munkanélkülisége; az otthon mosogató-főző férfiak, akiknek a feleség keres kenyeret; főbérlők, akik a mindig bizonytalanabb albérlői pénzekből tengődnek; a fiatal lány,

akit élősdí „barátja“ tart hatalmában, hogy alkalmi ismeretségei után loholjon s neki pénzt szerezzen még akkor is, amikor a luesz már kikezdté elcsigázott fiatal testét; a leépített munkavezető, aki utálkozva szenteskedik éhező családjá érdekében némi egyházi morzsáért; a nagypolgár, aki hivatalnoká feleségének nyílt-titkos barátja; a szocialista, aki nagyon értelmes ember s így a lakók csodálkoznak, amikor elviszik a detektívek; a fiatalember, aki börtönből szabadult, de állandóan figyelik; néhány öntudatos munkás, stb., stb. Napjaink olyan jellemző „újnyomata“ ez a sokszálú regény, amelyből valaha a kutató újraalkothatja képzeletében az egész mai társadalom képét.

Szerző aránylag könnyű helyzetben volt széleskörű témája miatt, mert az előbbi értelmű (mondhatjuk: szociológiai) elmélyítéshez semmi egyebet nem kellett tennie, mint egyszerűen tárgyilagosságra törekednie a szó komoly értelmében. Persze, minél kisebbkörű valamely jelenség, annál lehetetlenebb tárgyilagós ábrázolása, mert a jelenségek mérlegelése csak az összes többi jelenségekhez való szerves viszonylataik mérlegelésével teljes s jelentőségük sem elszigetelten, hanem csak a viszonylatok érzékeltetése nyomán világlik ki. Szerző azáltal, hogy sok embersorsot világít meg egymás mellett, valamennyinek a helyzetét objektívebben mutatja be az ellentétek s főleg a feltárt viszonylatok által. Szerzőnek széleskörű témáján belül egyszerűen a társadalmi valósághoz ragaszkodva kellett megrajzolnia a különböző társadalmi rétegek egyöntetű, ugrásszerű, még pár hónap alatt is megmutatkozó existenciális süllyedését és ennek nyomában az öntudatos dolgozók kemény „jövendölésével“ szembeni előítéletek lassu, de tagadhatatlan foszladozását s az így értelmezett tárgyilagossággal megrajzolt jelenségek már beszélnek önmagukért s nem hagyják bizonytalanságban az — öntudatos olvasót. (Napjainkban azonban fokozottabban feladata az írónak félrenemérthető világossággal a félre-melvelek felvilágosítása. Hamvas H. S. még határozottabb hatásúvá s így ma jelentősebbé tehetné volna regényét pl. egy általa is emlegetett házi agitációs jelenet beiktatásával. Még objektívebb lett volna a regény, hiszen azt a bérház lakói átérték s ez a jövőjükre nem közömbös emlékkük miért legyen rejtett az olvasó előtt?)

Föl lehetne róni az író részletező naturalizmusát, de ez annyira mint a társadalmi realizmus magyarul zsenge irodalmának fiatal művelőitől százzázalékosan céltudatos, kialakult remekírásokat követelni. Az otthoni szürke hétköznapi apró és nagy gondjainak a figyelése bizony nem szórakoztató, de ezért nem az író, de a kora felelős. A kávéházi olvasó talán önkényesnek tartja a züllesztő nyomor s a kevés öröm arányát, mindnyájan elítéltünk már így írásokat, ám később sokszor rá kellett jönnünk, hogy talán nincs is író, aki (ha tudná is) le merné írni a „testi és lelki“ nyomornak azt a fokát, amellyel naponta találkozunk. Sokhelyütt szinte gyerekesen erőltetettnek tűnik a gondok között sanylódnak kényszerviselkedése, amelyekben elfojtott vágyaikat a környezetükkel szembeni (házastársak és szomszédasszonyok egymás elleni) gorombasággal kompenzálják. De ezt sem bélyegezhetjük határozottan túlzásnak. Sőt azt az aggályt is el kell ejteni, hogy a szegényebb osztályokat egyes kényes izlésű urakkal támogatótatja ez a könnyörtelenül naturalis ábrázolás. Csak a megrögzött ember nem tudja, hogy a mai „világrend“ kényszeríti a benne élni kényszerült osztályokat olyanokká, amilyenek s ha már az utálatnak

¹ Budapest, VII. Szövetség uca 17/b. (Megjelent Fauszt Imre könyvtadónál, Bpest, VIII. Sándor u. 36.)

tárgyat kell keresni, úgy ez előbbi legyen az s ne az áldozatai: az anyagilag s így erkölcsileg is elnyomított embermilliók.

(Budapest)

Békesy István

VIDÉKRE ÉS ÉLETRE ITÉLT testvéreim megértik majd és meg-
 „bocsájtják ezt az írást. Nekik ajánlom, nekik irtam“ — hangzik annak a regénynek az ajánlása, amit Baradlai László erdélyi újságíró A változott viszonyok miatt... címen írt. Ebben az ajánlásban szembeötlő az a liraiság, amit olyannyira ismerünk az irodalmak individualista termékeiből. Ez az ajánlás — amikor belelapozunk a könyvbe — nem sok jót ígér. Kellemesen lepődünk meg tehát, amikor az ajánlason túl friss (bár sok helyütt modoros) olajozásban siklik az olvasmány. El kell ismerni: szerző iráskészsége (keresettségei ellenére is) rokonszenves; meséjét, ha nem is esemény zajlás, de kiszámított (inkább stílárisan fokozott) Lév viszi. Szerző írástechnikája riportázon, filmen nőtt, s észlelhető benne némi könnyebb színpadiasság. Ezek mellett azonban egyáltalán nem rejti el magát s ha nem is a személye, de a véleménye mindenütt jelen van. Kiderül így, hogy a szerző erről az oldaláról is rokonszenves: minden bajokkal együttérző, gondolkozó, megindulásra kész. Maga a regény is valami nagy megindulásból fakadt, s e megindulásban szerző megérezte a változott viszonyok között az elváltozót. Láthatólag komoly ügye a tartalom, amit kialakít. S van igénye is. Az a szándéka — s úgy véli, hogy ez a szándéka meg is valósult — hogy napjaink egyik generációjának regényét írja a 30 éves banktisztviselőben, akít „a változott viszonyok miatt“ leépítenek s aki gazdasági bázisa megrendülésével egész lételeben megrendül, bukdácsolni kezd, lépésről-lépésre távolodik egykori társadalmi helyéről, sőt az érthetetlen lefelé zuhanásban elveszti a fejét s (kevés motivációval) lopásra vetemedik: lecsukják. Kikerül a börtönből; haza tér. Kiderül, hogy régi köre tudni se akar róla. A regény végén elutazik régi otthonából. Elindul az „É“-letbe. Ilyen általánossággal sejtet a végén a szerző. Minden sejtetés viszont bármit jelenthet. S tényleg ez a bármi a regény végső értelme, amikor írja: „Csak megy Bálint György (így hívják a regény hőst) egyenesen előre. Viszi a vonat, hol jobbra, hol balra... Valahol meg kell állni, valahol le kell szállni és előlről kell kezdeni. — Mert magának az életnek soha sincsen vége... Őt visszahozhatatlanul messze vitte a vonat hajdani önmagától.“ S ezek a sorok bezárják a regényt. Amint látható szerző konkrét korregény törekvése valamiféle ellenkező előjelű Schnitzleri szimbolikával zárul. Az ilyen regénymegoldás valaha nagyon divatos volt. Akkor volt ez, amikor a polgári regényhősök számára bármi mélyre sülyedtek is, szociális és gazdasági értelemben, még a kalandok és esélyek bősége várt. Nagy távlata volt még ekkor a polgári életnek s a regényhősöket el lehetett indítani a végtelenbe. Az olvasó fátyolos szemekkel akart búcsuzni ekkoriban olvasmányaitól s jól estek szívének az ily sejtelmes sorok. De mit jelent az ilyesmi ma? — Befejezetlenséget. S ha az író azt akarja ezzel mondani, hogy a megváltozott Bálint György új élete ilyen mindenre felkészülű életvállalással indul, mit jelent ez is, amikor ma épp az ilyen vállalás, illetve magának az ilyen vállalásnak a harci-meséje érdekelne bennünket? — nem is említve a legfontosabbat: hogy nem is bizonyos, hogy tényleg megváltozott ez a Bálint György! Az olvasót nem győzi meg erről a szerző. Kétségtelenül: a regény folyamán kicserélődés felé halad egy úr, a proletársors felé egy vasalt nadrágos. Ez a folyamat azonban nem nyugtat meg bennünket arról, hogy a hős tény-

leg válság álló tudathoz jutott. S ezzel kapcsolatban a kételyek egész özöne merül fel. Tényleg egy generáció reprezentánsa a hős? S tényleg generációs kérdés az ő kérdése? Az ötven éveseknek nem kérdése ez a kor? Ők megoldották? S végül: egyének vagy évjáratok esetleges életmegoldása vagy élet nem megoldása valamely korszak megoldását is jelenti? S azután: a tőkés rend mai válságszakaszának, a munkanélküliség korának tényleg hőse ez a Bálint György? Nem! Bálint György (szerző individualista irodalomban való gyökerei miatt) deklasszációra hajlamos lény, s mint ilyen e korregény hőseül — korszerűtlen. Ma u. i. a deklasszáció nem egyéni tünet (s így nem valamely egyéni keresztül ábrázolandó) hanem társadalmi törvényszerűség. A tisztviselők nagy tömege szükségszerűen válik feleslegessé, s nem azért, mert a tisztviselők ilyen vagy amolyan lelki alkattal bírnak. Téves ezért napjaink akármilyen vonatkozásbeli képviselőjéül beállítani egy olyan embert, akivel mindaz, ami történik, más-kor is megtörténhet. Napjaink bármely vonatkozásbeli korreprezentánsa csak az lehet, aki a legjobb emberi készségek és képességek ellenére is pl. feleslegessé lesz. Csak az ilyen reprezentáns áll az idő vonalában. Csak az ilyen vonatkozás tisztít és lök előre; tartalmaz állásfoglalást és tudatosít törekvéseket. Bálint György semmit sem tudatosít, csak arra utal, hogy napjainkban nagy kicserélődés folyik. Ennek a kicserélődésnek azonban nála nincs világos értelme. Különböző is Bálint György szenzitív, gyöngé, passzivitásra hajlik, nem tud küzdeni, érzelmes lény, sodródik s ez a sodródás s ez az érzelmesség az olvasóban azt a hitet kelti, hogy a tőkés rend mai ellenmondásai közt az értelmes lét kérdése pusztán az idegek és az izlés kérdése. Bálint György mellől hiányzik az összefüggések s a változott viszonyok helyes értelme. Márpedig az ilyenféle tudatkicserélődés csak ezáltal juthat tartalomhoz. Így a regény valójában valamiféle negatív karriér-regény, a sikerületlenség irányába, mai környezetbe helyezve. Mi az oka ennek az elírásnak, e korszerűtlen korregénynek, jóllehet heinzség a legfrissebb koradálékoktól? Elsősorban talán az, hogy erről az elérzemesítő, egyéni vonalról a kor képét kimerítő válság megfoghatatlan, különösen ha szerző valóságsszemlélete (ha nem is egészen hamis, de) bizonytalan. Nem segít ezen, hogy könyvét helyenként u. n. „szociográfiai“ felvételekkel szakítja meg, amik tényleg tágitják a regény egyéni terét s a hőskörüli élet egész megragadására törnek. Ezek a részletek azonban amolyan „kapásból“ írt „szociográfiai“; — mélyükön a szociológiai átgondolás édes-kevés. Némi felelőtlenség és tájékozatlanság állapítható meg így szerző életszemléleti meggondolásaiban. A regény szerzői hibái itt gyökereznek. Hogy azután B. Gy. a regény első fejezeteiben (a riporter hang keresettségé miatt) jampecnek indul, később pedig magyar ur-ivadékká intencionálódik, s hogy a regénynek hibás az időviziója (1933 elején kezdődik s 1934 tavaszán fejeződik be, jóllehet már 1933 októberében megjelent), s hogy a mai naturalista-realista regény módjára nem adja anélkül, hogy a hős előtt legalább egy szűz fel ne ajánlja magát s egy magzatelhajtás ne szerepeljen a színen, indokolt és fájdalmas sikolyokkal, s hogy a könyv halmozza a requizitum ötleteket, — mindezek a feladat könnyebb végének a megragadására utalnak. Van benne minden, ami külsőségesen a haladottabb igényeknek megfelel, de hiányzik e korregényből a kor igazi életmozgása, mégcsak sejtetése is pl. annak, hogy Bálint György deklasszációjának a háttérében élethalál harcát vivja egy dicsérhetetlen régi valami egy ócsárolhatatlan újjal s hogy ebben az összezapásban mindennek ellenére a talpán áll

és nem a feje tetején, mint ez a Bálint György, a világ nagyobbik fele, s hogy ennek a küzdelemnek meg van a maga tiszta és határozott értelme. Ezért bármennyire sem mindennapi kvalitásokat árul el Baradlai László regénye, a végén csalódottan tesszük le. A regény pontosan ott végződik, ahol kezdődnie kellene. Az urimivoltából, osztály allűrjeiből kijózanodott, elproletárizált tisztviselő további sorsa ma a korérdeklődés tárgya. Az ilyen sors utmutató, művészi eszközökkel kirajzolt regényét mindenki szívesen venné. Hisz napjainkban épp ennek a rétegnek a sorsa is az előtérben áll. Ameddig Baradlai László regénye tart, ez az az alkat és állapot, amikor az ilyen deklasszált a fasizmus zsákmánya. (Csak egy állásról van szó és minden megoldva, — szuggerálja a szerző.) Már pedig épp arról van szó, hogy ne az legyen. Ez pedig lehetetlen anélkül (is), hogy ne tudatosítsuk egy ilyen deklasszáció igazi értelmét és összefüggéseit.

(Cluj)

Gaál Gábor

L A P O K, F O L Y Ó I R A T O K

MAGYARORSZÁGI NAPILAP. 1934.

Az Est-lapok Konzernjében jelentősnek tetsző változás mutatkozik. Ugy tűnik, mintha nem is belső változásról volna szó. Az ember könnyen azt hihetné, valami új gazda vonult be. A Magyarország teljesen megváltozott. És amikor új szellemi habitust öltött magára, egy szó nem eset az „Est-lapok tökéletes hirszolgálatáról“, „kipróbált újságíró gárdájáról“, a hármass összenövéséről. Sőt amikor Az Est közölte, hogy új szerkesztőt kapott a Magyarország, a családi kapcsolatokról kivételesen ő sem beszélt.

Az új szerkesztő Zilahy Lajos. Ahogy reklámozták: ő a szellemi vezér. Manapság azonban joggal támad az emberben kétely az iránt, hogy a „szellemi vezérség“ elég-e ahhoz, hogy egy újság, amely nyilvánvalóan tőkés érdekeket szolgál, máról-holnapra pusztán szellemi befolyásra, materiális hatóerők nélkül megváltozzék. A kérdés tehát önként kínálkozik, miféle érdek kívánta a lap szellemi megváltoztatását. Tulajdonképpen feltehető, hogy csupán a lapkoncern egyszerű üzleti taktikájáról van szó. A Magyarország mindig az Est-lapok legrosszabbul menő vállalkozása volt. Csak presztizsből tartották. A Magyarország valaha, még Lovász idejében, szükségszerűen jelent meg este a pesti uccán. Teljes parlamenti tudósítást hozott és ez volt az a plusz, amivel többet adott a délután megjelenő lapoknál. Amikor a demokráciával burkolt diktatura a parlament jelentőségét összezsugorította, a Magyarország létjoga is megingott. Aztán a legutóbbi ülészakban bevezették az éjszakai ülésrendszert, ez aztán végleg kihuzta a gyékényt a lap alól. Most már csak azok a gyilkosságok maradtak meg számára, amelyek kettőtől-négyig történtek. Minden oka meg volt hát az Est-koncernnek, hogy valami más módon életképessé tegye estilapját. Ez idáig még csak említésre sem érdemes, de nem úgy az, hogy miként igyekszik vállalatát üzletiesíteni.

A Pesti Napló eddig azt a politikát üzte, hogy a politikai oppor-tunizmus gyűjtőmedencéje volt. A kormányt hosszú időn át Klebelsberg cikkei képviselték, az ellenzéki intranzigenciát pedig Friedrich írásai. Az irodalmi rovatában nem csak liberalizmust, de holmi radikális tárgyilagosságot is megengedett. Az Est igyekezett megmaradni

azon a kétnyergű politikán, amelyen csodálatosképpen mindig egyszerre tudott lovagolni. Kormánypárti és ellenzéki volt egyszerre. Nagy dolgokban kormánypárti, kicsikben ellenzéki. Nemzeti lármában, burkoltan pedig fasiszta. Amikor Bethlen befolyása Gömbössel szemben ismét előtérbe került, alábbhagyott a 95 pont imádata. A laphoz politikai cikkírónak bevonult Bethlen volt sajtófőnöke, Szudy Elemér, aki egyenesen Bethlen lapjától, a Gömbös-kormány esti félhivatalosától vette át a székhelyét Az Est-hez. Azóta ott cikkezik a Duna-medencéről.

A Magyarországból ilyen egyhangú eszközökkel nem lehet életképes lapot csinálni. Nyílt állásfoglalásra van szükség, hogy az olvasótömegek érdeklődését magával ragadja. A szociális nyomorúságok közepette csak olyan lehet ez az állásfoglalás, amely a több kenyérért való küzdelmét jelképezi. A kormány sajtópolitikája azonban nem tűri a szociális elégedetlenség hangját. Az Est-konzern tőkés szempontjai pedig még a jobb üzlet reményében sem tűrhetik ezt. A negációk azonban nem egyedüli attributumok a tőke és a kormányhatalom megmutatkozásánál. Itt többről van szó: a kapitalizmus szellemi körülbástyázásáról. A faszizmus új gyakorlati és szellemi eszközökkel támasztja alá a termelési és társadalmi rendet és a sajtó feladata az új ideológia népszerűsítése. A megfiatalított Magyarország a fasiszta ideológia jegyében indul. Ehhez pedig keresve sem akadhatna volna alkalmasabb szellemi vezérre Zilahynál. A faszizmus a tőkés védekezés leplezésére annyi megtévesztő fogalmat dobott a köztudatba, hogy a gyanútlan jóhiszeműség is fölkapja némelyiket anélkül, hogy sejtené eredetét, célját és szándékát. Aki azonban a horogba harap eljut, ha nem is a hitlerizmushoz, de az olasz faszizmushoz mindenesetre. Zilahy is már esztendőök óta a fajvédelem (eugenetika) publicistája, valami érthetetlen esőkönyösséggel rágódik ezen a problémán, a faji imádat képtelen fanatizmusától ízve, beleütközve a társadalom ezer gátjába, amely a ninestelenség, munkanélküliség pusztító környékességével állja útját a faji életképességnek. És most, mikor Zilahy a Magyarországra élére áll, a munkanélküliség ellen száll harcba. „Mentsétek meg a magyarságot! — kiáltja az írók felé legelsősorban.“ A sokféle halálveszedelem között a történelmi szerencsétlenség és a magyar faj dunántuli aszályára némán, de borzalmasan szegeződik a német tekintet.“

A faj féltése az, ami szembeállítja a német horogkeresztrel. A fasiszta ideológia azonban feltartóztatlanul vonja hatókörébe, a nacionalizmus lendületénél fogva. Az ifjúság, mint a neo-nacionalizmus élcsapata szabad fórumot kap a Magyarországon. Külön vasárnapi rovat: Az Ifjúság sajtójából. Zilahy jól megfontolt taktikai érzéssel válogatja meg e lapszemle anyagát, s a lapok, mint a tárgyilagosság és a komolyság orgánumai jelennek meg a Magyarország hasábjain. Az antiszemita hecepolitika, az antimarxista gyűlölködés feloldódik a jól kiválogatott és keresztényi szellemű adalékokban. Ezek az idézetek inkább jellemzőek a Magyarországra, mint az idézett sajtóra. Ime, szemelvény a Korunk Szavából: „Aki a nyilaskeresztet dicséri, a horogkeresztet akarja itt is kitűzni és nem akarja a testületi rendszert, a „Quadragesimo anno“ szellemében való megoldást. Mászt akar, ami mellé nyugodt katolikus öntudattal nem állhat senki.“ — A Bajtársból: „Külföldi képviselleteinknél is jobban kellene vigyázni az illető uraknak arra, hogyha kimennek, magyar nevet vegyenek fel.“ Az antiszemitizmus vezérorgánumból csak ennyit olvas ki a Magyarország. — A Magyar Ifjúságból:

„Nem az a baj, hogy kevesünk van, hanem az, hogy ezzel se tudunk bánni.“ — A Református Diákmozgalomból már azt emeli ki, ami végig ömlik a Magyarország egész tartalmán: a falu emelyítően feltúlozott jelentősége és imádata: „Magunkban is elvetettük a falu iránti szeretet magvait... Ha tudják, hogy a faluért dolgozunk és imádkozunk, szeretni fognak.“ — A Diákvilágból: „A keresztyén családokban a megrendült tekintélyt s ha többé nem lehet erőszakos, mesterkélty vagy akart uton, módszerekkel és külső hatások alkalmazása mellett helyreállítani... A szülők kísérleteznek pogány és zsidó módszerekkel (kényszerekkel és hol a törvény erejével, hol próféta; dühösségű erkölcsi prédiciókkal.)“ A lóláb csak előbujik. Hisz mi sem könnyebb és felelőtlenebb, mint mások száján át megnyilatkozni! Az új Magyarország szívesen úzi ezt a politikát. Az Új Magyarország című lapból megtévesztő és progresszívnek tetsző szavakat hámoz ki: „Ne felejtsük el, hogy egy négytagú napszámos család fejének évi keresete alig haladja meg a 360 pengőt! — és ne feledjük el azt se, hogy a kulturális emelkedésből ezek a rétegek úgyszólván teljesen ki vannak zárva!“ A Magyar Egyetemi Híradóból ugyancsak ilyesmit: „Mindenki tudja mi történt. Állások helyett az ígéretek tömegét kaptuk, közben az álláshalmozások megszüntetésében egynéhány hatástalan intézkedésen kívül semmi sem történt.“ A Rostárból: „Bedugult forrás nemzetünk... Tisztába kell jönnünk azzal, mi okozta az életből való elkallódásunkat... s ha van még magyar erő, hol lappanganak azok...“ És mintha minderre lapos és üres feleletet keresne a Magyarország, leközi a Munkásifju néhány sorát: „Ifjúsági probléma nemcsak a szellemi, de az ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági ifjúság égető problémája is, amelyek szorosan összefüggenek egymással és amelyeket komolyan csak egységesen lehet megoldani.“

Ez a Magyarország az ifjúság sajtójának tükrében. De nézzük milyen ő maga, mikor saját hangját hallatja: Mint a progresszió képviselőjét Kodolányi Jánost vonultatta fel, s a progresszióból nyomban álprogresszió lett, az álprogresszióból egyszerű és szimpla fasizmus: „Lesz-e magyar munkahadsereg?“ — ezzel a nyugtalanító címmel rontott rá az átszervezett lap első száma a közvéleményre és könnyen lehetséges, hogy a nagy lármával, ankéttel és miegyébbel egybekötött és a munkanélküliség közérdekűségét reklámnak felhasználó sajtóakció ép' úgy üzleti fogása volt csak a Magyarországnak, mint az elmúlt időkben az volt Az Est állásközvetítési reklámhadjárata. Ez a feltetésünk nem alaptalan, mert a nyilvános megbeszélésre becsátott kérdés fölötti vitát a lap néhány nap alatt váratlanul lezárta, nyilván azért, mert a kormányhatalom nem szívesen látja olyan problémának a feszegetését, amellyel ő maga sem boldogul. Így valószínű, hogy a fasiszta karieristák részéről sugalmazott akcióról volt szó csupán s ezt a gyanunkat alátámasztja az a feltűnő körülmény, hogy Kodolányi bevezető cikkében Ráttkay R. Kálmánra hivatkozik, mint az ügy „lelkés szószólójára“, aki a dologban „kitűnő szakember“. Kodolányi csodálatos simulékonysággal kezelte a fasizmusnak ezt a számottevő problémáját is megértő loyaltása rányomta bélyegét az egész akcióra. Cikkét így vezette be: „A nemzeti munka — illetve munkanélküliség — kérdésének különös fontosságát bizonyítja a kormánynak az a legújabb terve is, amely szerint „Nemzeti Munkaközpont“ néven új intézményt akar felállítani s ennek félhivatalos érdekképviseleti jellege lenne. Állásfoglalását bérkérdésekben és szociálpolitikai ügyekben irányadónak tekintenek s nemcsak munkaközvetítési ügyekben jutna

számára szerep, hanem a parlamentben képviselőt nyerne: Mint halljuk, ez az intézmény lenne az első lépés az érdekképviselői rendszer bevezetéséhez s minthogy felölelné az egész magyar munkásság egyetemét, rendkívül jelentős tervnek ígérkezik.

Már ez a bevezető a szimpátiának és helyeslésnek félre nem érthető jelét viselte magán, míg a továbbiak, amelyek a munkahadsereg lényegét ismertették és azt a feladatot, amelynek elvégzése reá vár, vitathatatlanul propagandisztikus céllal íródnak.

„... persze ellenvetések is vannak”, — füzte a gondolatait Kodolányi, most következett öt semmitmondó ellenérv, hogy: „Mibe kerül ennek a tömegnek az eltartása? Honnét vegyen a munkaszolgálat pénzt? S vajjon, — mint sokan hangoztatják — nem töri-e le az amugy is alacsony munkabéreket?”

„A munkahadsereg hívei”-nek érveléseivel már sokkal bőkezűbben bánt: Elmondta, hogy ezek szerint „az önkéntes munkás” ellátása semmiesetre sem kerül többbe, mint egy katonáé, az pedig mindössze 60 fillér naponta. Gulyáságyukat, lovakat adna — talán — a hadsereg. Az úgynevezett „adóbiika” és „adóborju” bevezetésével ellátást lehetne biztosítani, de egy katona felszerelése is sokkal többbe kerül, mint egy munkásé. Így a költségek fejenként nem rugnának többre napi 40 fillérről. Amj pedig a munkabérek letörését illeti: Vajjon dolgozik-e ma az a sok tizezer ifjú, aki a munkaszolgálatban résztvenne? S a közmunkák, amelyeket ma alig hajtanak végre, foglalkoztathatnak-e egyáltalában valakit? A munkahadseregben az dolgoznék, aki ma nem dolgozik és semmit sem keres. És az ellátást fizetné az állam, amely ma alig dolgoztat.”

Ezt a cikket, amely élénken megvilágítja az új Magyarország szociálpolitikai törekvéseit, így fejezte be Kodolányi:

„Íme egy terv a sok terv közül, egy terv, amely figyelmet érdemel, azok miatt a kitünő emberek miatt is, akik dolgoznak rajta, de azért is, mert a földgömb különböző területein már sikerrel megvalósult.”

„A magyar közvélemény a délibábos országmentés ezer felbukkanó álma közepette elgondolkozhat rajta. Talán megéri a fáradságot.”

Fasiszták és tanulatlan jóhiszeműek örömmel fogadták ezt az újságpropagandát. És Kodolányi megkezdte az üdvözlő sorok lekölzését a Magyarországnban. Olykor néhány gyenge ellenérv is helyet kapott. Hogy a tömegfelzudulást, amelyet a lap bölesen elhallgatott, enyhítse valamiképpen ilyen megállapítást tett a negyedik napon:

„Mára egyébként már igen komoly ellenérveket is kaptunk (persze ezekből semmit sem közölt) ... úgy látszik olvasóink azt hitték, hogy nekünk célunk a munkahadsereg felállítása s az első ellentmondásig nem is mertek megszólalni. Ujból megállapítjuk: a mi célunk a közvélemény kezdeményező erejének felébresztése, az egykedvűség, a lehangoltság, a reménytelenség elűzése...” Másnap Zilahy azonban váratlanul vezércikkben lezárta a vitát, mialatt Kodolányi még a megkezdett munka folytatásáról beszélt. Zilahy ezt írta: „Kimondtuk a szót: munkát. S mintha bűvös szó lenne... mint embererdő állt fej az ország népe, kezek tizezreinek sűrűje lendült felénk: Munkát, Munkát!” „S hol vannak, akik vissza mernék küldeni ezt az önkéntes, szent hadsereget a magány sötétségébe...?” „Az önkéntes hadsereg itt van. Tehát főjjenek az önkéntes hadvezérek és — cselekedjenek.”

A Magyarország vezércikkírója Bajcsi-Zsilinszky Endre lett, a nemzeti-radikális-paraszt-demokrata-antiszemita-fajmagyar ke-

varékpártnak a vezére. Persze fasiszta ő is. Főmunkatárs Zsilinszky lapjának a Szabadságnak az embere: Féja Géza, aki a falut járja és himnuszokat ír az őseréjú magyar parasztról és a szegény faluról riportokban. Mert mindenekfölött való a faji őserő. Még Veres Péterről, a felvilágosodott parasztróról is cikkezett, nem azért, mert író, hanem mert paraszt.

„... a mai napokban elegendő önmagában véve az a „paraszt világnézet“? — kérdezi Féja Veres Pétertől.

„— Nem! — mondja az. — Vagy Marxra, vagy új nemzeti törekvésekre kell támaszkodnia.“

A megfiatalított Magyarországon Hunyadi Sándor képviseli a mondain-szellemet. Parlamenti kareolatokat ír ízes magyarsággal. És, hogy kellőképpen beleilleszkedjék abba a vidéki légkörbe, amely lapját átlengi, a magyar parlamentről írván így végzi cikkét:

„Megy le a lépesőház piros szőnyegén két öreg úr.

Apró kis ásitással mondja az egyik:

— Itt a tavasz!

Felel a másik:

— Itt. Megindul lassan a fákban a nedvkeringés. Ugy érzem valamiből, hogy az idén kevés cseresznye lesz, de sok barack!...

Friss rét, kakukkfű lelke száll a szókból. Az embernek a barackról és cseresznyéről eszébe jut maga a föld, amelybe a fák gyökereiket bocsátják. Az egész magyar föld búzamezőivel és gyümölcsös dombjaival. Ugy kell gondolni rá, mint egy termékeny asszonyra. Drágám! Jól vigyáznak-e rád kormányzód?!“

(Budapest)

Hartmann Géza

HITLER NEM AKAR HÁBORUT

... csak minél több gyereket! A prágai GEGENANGRIFF írja: „Az egyik náci-röpiratban (A jövő nemzedék) olvassuk a következőket: „Ha tekintetbe vesszük, hogy az utolsó 15 év alatt egy millió magzatot hajtottak el, akkor megtaláljuk a magyarázatát, hogy ezer és tízezer német suszter és szabó, gyári munkás és paraszt, tanító és nyomdász, bába és orvos, játékarugyáros és női munkás mért volt munkanélküli és árúját mért nem tudta elhelyezni. A gyerekáldás elmarádása okozta tehát a munkanélküliséget.“ Több gyereket német asszonyok: ez jelenti egyedül a krízis végét, ez a népnek a boldogságát, mely az osztályharcot kiküszöbölte. A német propagandaminisztérium felhívása szerint a német nép 1924 óta 8 milliárd márkát költött alkohorra és dohányra, így tehát megengedheti magának a gyerekáldás luxusát. Tehát minél több gyereket, mert több gyerek az több fegyvert jelent!“

Hej diófa, vén diófa... „Egy hír, melynek alig tulajdonitanak jelentőséget: Németország már hónapok óta Elzász-Lotharingiában minden diófát összevásárol. Akármilyen árt kérnek a diófatulajdonosok, megkapják. Hová kerül ez a sok diófa? Az utirány: Oberndorf, Württemberg, ahol véletlenül egy Mauser-gyár van. A Mauser-puskák gyára. Németország határait a külföldi behozatal elől elzárta. Diófában, vasérebén, nickelben, rézben, bauxitban, cellulozében és bőrben azonban annál többet hoz be. De mért diófát? Mert a diófa a puskaanyag.“ (DAS NEUE TAGEBUCH.)

Hadikoszt tréning — Platon körítéssel. „Sem luxus, sem élelmezési cikkeket nem szabad külföldről behozni. Csupán olyan dolgokat szabad külföldön vásárolni, melyek a háborúhoz szükségesek. A gö-

rögöknek ezt a tanítását pontosan követik a nemzetiszocialisták: A harmadik birodalom ezt az állítólag Platontól tanácsolt kereskedelmi politikát folytatja. 1932-ben a német árubehozatal 4.7 milliárd márkát tett ki, ebből élelmiszer behozatalra másfél milliárd esett. 1933-ban a behozatal 4.2 milliárdot tett ki, élelmiszerre már csak 1 milliárd esett.. Németország vezetői ma már nem autarkjáról beszélnek, de „élelmezési szabadságról.“ És Darré nyíltan megmondja, hogy mit kell alatta érteni: „Egy nép szabadsága és külpolitikai mozgásszabadsága élelmezési alapjának a biztosításától függ.“ Ez világos beszéd: az ugynevezett „élelmezési szabadságra“ Németországnak háborúviselés miatt van szüksége. A német autarkisták nyíltan bevallják, hogy itt nem játszanak közre gazdasági motivumok. Aki háborúra készülődik, annak a hadikosztra már most kell magát treniroznia.“ (DIE NEUE WELTBÜHNE.)

Condottiere-szellem. „Aki Németországban felelős posztot tölt be, az a katonai rangsor dacára, condottiere marad a saját szakállára. Annyi felelőtlenség, tudatlanság, annyi hataloméhség és cinizmus még sohse keveredett egybe, mint most Németországban. A nemzeti szocialista propaganda- és kémhálózat egész Európára rá van borítva.. Ha az európai humanizmus és demokrácia utolsó bástyái nem ismerik fel teljes komolysággal, hogy velük szemben egy olyan ellenfél áll, akinek egyáltalán nincs eszméje, ideálja, hogy velük szemben csak a német anarchia áll, az öserdő és az elvadult zsoldos, ha ezt fel nem ismerik és nem aszerint védekeznek, akkor elveszték.“ (DIE WAHREHEIT.)

Mese a sárkányról. A NEUE RUNDSCHAU márciusi száma Jeremias Gotthelf és Matthias Claudiusról regél, Németország helyett Afrikát fedezi fel, valóság helyett álmotörzökat ad és emberek helyett állatokról beszél. Tehénről, gyikről, cserebogárról, pillangóról, kakukról, hangyákról, kutyákról, tücskökről, pingvinekről és sárkányokról. Hitler nem akar háborút! (F.)

ÉBREDJ EURÓPA !

a címe annak az olasz folyóiratnak, mely két éve a fasiszmus „internacionálé“-jának szolgálatában áll. Ez a lap „ellensége-e a fasiszmus a zsidóknak?“ címen egyik legutóbbi számában hosszabb álfilozófikus és álszociológikus levezetés után a következőket mondja: „a fasiszmus nem zsidóellenes. De miért antiszemita akkor a nemzeti szocializmus? Nem hirdeti-e a nemzeti szocializmus nyíltan, hogy fasiszta mozgalom, s nem történnek-e zsidó üldözések doktrínája nevében, mely a valóságban Mussolini elveit tartalmazza? Ha pedig így van, nem antiszemita-e a fasiszmus?“ A cikk válasza a következő: „Az utolsó 14 évben Németországban a zsidók meg akarták hódítani az országot amennyiben egy antinacionalista, szabadkőműves, szocialisztikusan zárt rendszert alkottak, amit destruktív filozófiával és irodalommal támasztottak alá. Ez az irodalom és filozófia a legtöbb esetben erköljestelen volt, amit olyan nevekkel igazolhatunk mint Magnus Hirschfeld, aki a legképtelenebb szexuális perverzításokat protesztálta, vagy Remarque, Renn, Döblin, Kästner stb. Az a tény, hogy a nem zsidó Renn-t is idesorolja a lap, igazolja, hogy valójában antimarxista propagandáról van szó, amit az antiszemitizmus köntösébe bujtatnak. Néhány sorral tovább a cikkíró ezt mondja: „Németország teljes joggal harcol a zsidók ellen, hűen a fasiszta törvényekhez.“ Hogy az ellentmondások sora még kirivóbb legyen: „A fasiszmus

antiszemita tehát? Nem. Magas, sőt a legmagasabb hangon kiálthatjuk, — hogy mindenki hallja, — hogy a fasizmus felette áll minden vallási előítéletnek; felette áll az intelligencia és a jó izlés miatt is, mert a fasizmus a civilizáció terméke, azé a római civilizációé, amely nem válaszfalakat emelt a világon, hanem az egységre törekedett."

Fenti misztifikáció folytatásaképpen ugyanez a lap cikket hoz „Gobineau-tól Hitlerig, a német rasszimus problémái“ címen, s mintán feltette a kérdést, hogy mi a „razzismo“, ezt mondja: „egy szupernacionalista és szuperimperialista doktrina“, mely lehetetlen és megvalósíthatatlan, mert az egységes, komoly és egyensúlyozott német nép filozófiai kérdésekben igen gyerekes és utópisztikus. Marx Károlyval a szociális problémák egy álmodozóját, a rasszizmussal pedig napjaink nacionalizmusának egy utópisztikus és ábrándos formáját adja.“ Majd: „Gobineau elmélete azt állítja, hogy a germán faj civilizálta a világot, s ezért ma is őket illeti meg a világ kormányzásának és további irányításának a szerepe. Az olasz fasiszták erre így felelnek: Melyik világot civilizálták a németek? A Holdat, vagy a Marsot... A mi földünket bizonyosan nem és mégkevésbé Európát, amely klasszikus szakaszában két nép: a görög és római törvényeit, kulturáját és eszméit ismerte. Amikor a rómaiak behatoltak Németországba, ott egy primitív népre akadtak, melynek még írása sem volt, illetőleg ami volt elégtelen volt, azaz még a civilizáció bázisa sem volt meg náluk: a szervesen fejlett és írott nyelv.“ Közben azonban igazat is ad a cikkíró a németeknek s ezzel akarva, nem akarva elárulja magát: „A rasszizmus helyes elnevezése imperializmus, s az imperializmus — álom, amit azért kreáltak, hogy egy álmodozó népbe a hódítás és harc fanatizmusát oltsák.“ (EUROPA SVEGLIATI!) Világos bizonyítéka az előbbieknél annak, hogyan fedí fel ellentmondásait minden olyan irányzat, mely nem doktrinán és rendszeren alapszik, s hogy mennyire naiv álom a „fasiszta nemzetköziség“, melynek hirdetése az idézett lap célja. Ime így haladnak a megértés, a nemzetköziség felé...

(Milánó)

(n. 1.)

MAI NÉMET ÓVODA. MAI NÉMET GYEREKEK. *Egyik német óvoda vezetőnöje a következő jelenetet örökíti meg. „A gyerekek „háborúsdit“ játszanak. Az óvónő, aki meggyőződéses pacifista, kétségbe esetten tördeli a kezét: — „De, gyerekek miért akartok háborút?“ — Az egyik gyerek felkiált: — „Hogy használhassam a fegyveremet!“ — Mialatt az óvónő a gyermekek egy másik csoportjával foglalkozik a többiek mindenféle tárgyakkól gépfegyvereket és gépfegyverállásokat építenek; a nagy kődarabokat kinevezik bombáknak, s az egyik gyerek, mint generális átveszi a parancsnokságot s a következőket vezényli: — „Mi valamennyien a fal mellé állunk, Károly pedig agyonlő bennünket.“*